

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG:

C. V. BRAMSNÆS . ARNE LUND . H. WINDING PEDERSEN

REDAKTØR: S. GAMMELGAARD JACOBSEN

*

1946

84. BIND · 3.—4. HEFTE

*

INDHOLD:

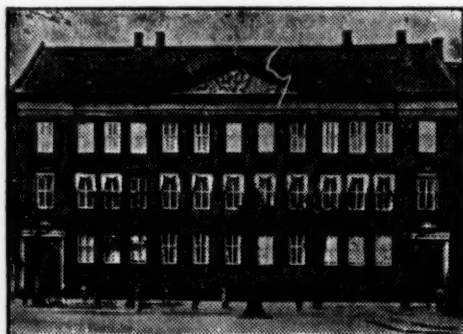
	Side
AKTUELL NORSK PENGE- OG FINANSPOLITIKK. Af <i>Erik Brofoss</i>	93
GULDET SOM »LEGALT« BETALNINGSMEDEL EN- LIGT BRETTON WOODS. Af <i>Carsten Welinder</i>	116
EN DISPUTATS OM BILATERAL CLEARINGPOLITIK. Af <i>Carl Iversen</i>	126
MULIGHEDERNE FOR AT UDVIDE LANDBRUGETS PRODUKTION OG EKSPORT. Af <i>Th. Rosenstand</i>	139
MÆNGDEN AF BETALINGSMIDLER OG RENTE- FODEN. Af <i>Jørgen Pedersen</i>	150
BOGANMELDELSER (se Omslagets 3. Side)	155

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN · MCMXLVII

DEN DANSKE LANDMANDSBANK

AKTIEKAPITAL: KRONER 50.000.000,-
RESERVEFOND: KRONER 34.000.000,-

**Hovedkontor: Holmens Kanal 12
København K.**

44 Filialer i København og Omegn - 53 Filialer i Provinsen

KAPITAL-FORVALTNING

Frie og baandlagte Kapitaler modtages til Forvaltning. Reglement tilsendes paa Forlangende. (Telf. 6500, Lokal 343).

VÆRDIPAPIRER modtages i Opbevaringsdepot. (Gebyr 50 Øre aarligt af 1000 Kr. nom. Beløb. Min. 2 Kr.).

AKTIER og OBLIGATIONER
købes og sælges.

BOXER udlejes

Alle Forespørgsler besvares omgaaende af vore Afdelinger og af vort Hovedkontor
Central 6500 Lokal 65.

Telegram-Adresse: LANDMANDSBANK

AKTUELL NORSK PENGE- OG FINANSPOLITIKK¹⁾

Av ERIK BROFOSS

Pengestellet under okkupasjonen.

DEN pengemessige utvikling i Norge under okkupasjonen er helt preget av okkupasjonsmaktens disponering av betalingsmidler gjennom Norges bank. Til utgangen av april 1945 utgjorde utbetalingene til okkupasjonsmakten i alt 11.293 mill. kr. Anvendt til kjøp av varer bidro de til en hurtigere lagertømming som for vareeierne vedkommende representerte både en overføring av formue i likvid form samtidig som en omsetnings- eller produksjonsgevinst ble realisert. Viktigere var dog anvendelsen av pengene til kjøp av norsk arbeidskraft vesentlig til tyske krigsanlegg. Her betød utbetalingene i stor utstrekning en ren nyskaping av inntekter, mens arbeidsproduktene falt utenfor det varemarked hvor inntektene vanligvis blir forbrukt.

Den del av denne pengeanvendelse som ikke avleiret seg hos publikum gjennom en femdobling av seddelomløpet, fra 564 mill. ved utgangen av januar 1940 til vel 3.000 mill. ved utgangen av april 1945, måtte vende tilbake til Norges bank i forskjellige former med i alt 8.900 mill. Staten innbetalte i alt 6.438 mill. kr. Ved disse innbetalinger som hovedsakelig er skaffet til veie ved lån er den faste innenlandske statsgjeld gått opp fra 836.7 mill. pr. 30. juni 1939 til 2.789,3 mill. pr. 30. juni 1945, og de midlertidige lån er gått opp fra 31.1 mill. til 3.332,1. Tilsammen er den innenlandske statsgjeld steget fra 867.8 mill. pr. 30. juni 1939 til 6.121,4 mill. pr. 30. juni 1945.

Aksje- og sparebankene økte sine folioinnskudd i Norges bank

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 4. Oktober 1946.

med 1.036 mill. og avbetalte samtidig på lån 162 mill. slik at den samlede innbetaling fra bankene i alt beløp seg til 1.198 mill. kr.

Denne pengemessige sirkulasjonsprosess brakte også med seg en stigning av innskuddene i bankene fra ca. 2.900 mill. i 1939 til hele 6.797 mill. i april 1945, hvorav 2.610 mill. kr. på folioinnskudd.

Praktisk talt hele statsvekselporteføljen ble overtatt av bankene og 90 % av de faste lån av bankene og forsikringsselskapene. Låneopptakene savnet derfor betydning som bindingsmiddel for publikums likvide formue og løpende inntekter, men bidro gjennom de større renteinntekter til at bankene kunne holde innskuddsrenten oppe. Dette skjedde forøvrig ved direkte offentlige inngrep gjennom fastsettelse av rentesatsen på innskudd ved »lov«. Innskudd på 6 mndr. ble forrentet med $2\frac{1}{2}$ %, alminnelige sparebankvilkår med 2 % og folioinnskudd med $\frac{1}{4}$ %. Etter henstilling fra Norges bank gjennomførte Finansdepartementet kontroll med at de forskjellige offentlige institusjoner som forvaltet midler, ikke foretok langsiktige pantelån under $3\frac{1}{2}$ %.

Disse forskjellige tiltak med formål å holde renten oppe ville dog ha vært av svært liten betydning som midler til å motvirke kjøpepresset dersom det ikke samtidig var blitt ført en meget bestemt pris- og lønnspolitikk sammen med streng rasjonering og annen mengderegulering av forbruk og produksjon. Prisforskriftene av 27. april 1940 og av 14. desember 1940 forbød uten forhåndssamtykke av prismyndighetene å ta høyere priser eller beregne høyere avansesatser i kroner og øre pr. enhet enn de som gjaldt 8. april 1940. Lønningene ble ved et lønnsstopp låst fast til nivået våren 1940, renten ble satt ned 20 %, husleien med 10 %, samtidig som utbytte og honorarer i aksjeselskaper ble regulert. På denne måte søkte en å regulere pengeinntektene som etter hvert ville stå overfor en stadig mindre varemengde.

På grunn av disse strenge regler og den effektive gjennomføring av disse, ble prisstigningen forholdsvis moderat. Engrosprisinivået steg fra august 1939 til mars 1945 med 78 % hvorav 32 % i perioden august 1939 til mars 1940. Fra midten av 1941 til 1945 var stigningen ubetydelig. Levekostnadsindekset er fra august 1939 til mars 1945 steget med 52 %, hvorav ca. 10 % skyldes forhøyelse av omsetningsskatten. Men når stigningen ikke er større, skyldes dette ikke minst statens store pristilskudd, som for 1944—45 var kommet opp i 225 mill. kr.

Disse totaltall dekker imidlertid over store inntektsforskyvninger mellom gruppene. Mens stigningen i nettoproduksjonsverdien

uttrykt i løpende kroneverdi for alle næringer under ett i 1944 utgjorde gjennomsnittlig 136 når 1939 settes lik 100, steg inntekten i jordbruk til 158 uten at hensyn tas til subvensjoner, skogbruk til 232 og i fiskeri til 190. Tallene forteller at disse næringer har fått en forholdsvis større del av den løpende nasjonalinntekt enn i 1939.

Tiltak til gjenreisning av pengestellet etter krigen.

Regjeringen i London fant ikke under de rådende forhold å burde ta standpunkt til vidtrekkende skritt til gjenreisning av pengestellet i Norge etter krigen og innskrenket seg til å drøfte slike praktiske spørsmål som hvilke priser en skulle beregne for varer som ville bli ført inn i landet i forbindelse med frigjøringen og hvilken kurs en skulle legge på den norske krone i forhold til pund og dollar. Så lenge en rekke usikkerhetsmomenter gjorde seg gjeldende bl. a. med hensyn til den framtidige prisutvikling ute i verden, fant Regjeringen å burde innstille seg på å forsøke å stabilisere det prisnivå som faktisk forelå ved frigjøringen. Ved en slik stabilisering kunne en ikke bare skape tillit til pengene hos den alminnelige forbruker og lønnsmottaker, men også gi næringslivet et sikkert utgangspunkt for dets vurderinger. Men om en slo inn på en slik linje, måtte en være forberedt på å søke å rette på visse misforhold som utviklingen under okkupasjonen hadde skapt. Utgangspunktet måtte imidlertid være at det hverken for arbeidstakerne eller for andre forelå grunnlag for en umiddelbar gjenoppbygging av den tidligere levestandard. Det var først etter at produksjonsapparatet var gjenoppbygget og produksjonen tilsvarende økt at en alminnelig oppgang i levevilkårene kunne bli mulig. Men dette utgangspunkt måtte dog ikke hindre en utjevning av de verste misforhold som en skjev utvikling under krigen hadde skapt, hvor det særlig sprang i øynene at lønnsarbeiderne hadde måttet finne seg i et lønnsstop. På dette grunnlag stadfestet så Regjeringen i anordnings form en avtale sluttet i Stockholm mellom representanter for Landsorganisasjonen og Arbeidergiverforeningen om et alminnelig tillegg å 30 øre pr. time fra frigjøringen.

For å muliggjøre denne stabiliseringspolitikk ble det videre truffet bestemmelse om at pundkursen foreløpig skulle settes til kr. 20.—.

Det viktigste tiltak var imidlertid den kgl. resl. av 8. mai som fastsatte at de varer som ble importert til Norge for statens reg-

ning eller gjennom Civil Affairs skulle selges til de priser som faktisk gjaldt i Norge på tilsvarende varer, og at gevinst og tap ved dette skulle utlignes gjennom Prisutjevningssfondet for statens importvarer. Endelig ble bestemt at de statstilskudd som ved okkupasjonens opphør var bevilget av okkupasjonsstyret til prisnedsettelse på varer skulle opprettholdes inntil videre.

Samtidig med disse tiltak fikk en anordningen av 8. mai 1945 om prisregulering og annen regulering av ervervsmessig virksomhet, »Lex Thagaard«.

Disse tiltak tok sikte på ganske bestemte mål av den største realøkonomiske betydning. En ville søke å stabilisere prisene for å sikre arbeidsroen og derved innsatsen i arbeidslivet og dessuten gi et fast utgangspunkt for en fordelingspolitikk som tok sikte på å utjevne de misforhold som var skapt mellom gruppene under krigen.

Mens de retningslinjer som således ble trukket opp ute, var bygget opp med priskontrollen som avgjørende virkemiddel, var de forberedelser som var foretatt i Norge i siste del av okkupasjonsårene under ledelse av direktør Rygg, Norges bank, preget av mer teoretiske betraktninger over pengemengdens og bankinnskuddenes betydning som inflasjonsfare. Resultatet av disse overveielser var et forslag til følgende tiltak som er sammenfattet i ordet pengesanereringen: Ombytting av sedler og sperring av en viss prosentdel over et lavt minstebeløp på en riksinnskuddskonto, registrering av folioinnskudd og binding av en viss prosentdel av disse som riksinnskudd, mens en annen prosentdel skulle gjøres betinget bundet, registrering av alle ordinære bankinnskudd på alminnelige sparevilkår og 6 mnndr. oppsigelse og binding av en viss prosentdel av disse, registrering av aksjer og obligasjoner, opptagelse av et stort bindingslån og endelig engangsskatt på formuesstigning.

Tankegangen bak forslaget var formodentlig omtrent følgende:

Under forutsetning av noenlunne full beskjeftigelse, er det et bestemt forhold mellom lønns- og prisnivå. Men dermed er også gitt den kjøpekraft som er nødvendig til omsetning av de varer som produseres under dette gitte lønns- og prisnivå. Den kjøpekraft i form av seddelomløp og bankpenger som overstiger tallet for tilsvarende kjøpekraft i 1939 multiplisert med den gjennomsnittlige prisstigning, vil bety et kjøpekraftoverskudd. En del av dette vil etterhvert nøytraliseres gjennom stigende produksjon og trenger derfor bare midlertidig å steriliseres gjennom bindings-

tiltak. Den vesentligste del vil derimot ikke kunne nøytraliseres på denne måten og må derfor for alltid bortskaffes. Forslagene bygget på at en skulle søke å hindre vesentlig avvikelse fra det prisnivå en faktisk hadde uten at dette dog var synderlig sterkt presisert.

Engangsskatten på formuesstigning.

Hovedhjørnestenen i dette kompleks av tiltak skulle således være engangsskatten på formuesstigning som definitivt skulle bringe et absolutt kjøpekraftsoverskudd ut av verden.

Den realøkonomiske byrde av krigen og okkupasjonen er båret av dem som under okkupasjonen har måttet undvære de varer og tjenester som kunne ha vært produsert med den arbeidskraft og den produksjonskraft som tyskerne tok i bruk til sine formål. Den må bæres videre i framtiden ved at den reduserte realkapital, inntil den er gjenanskaffet, vil gi en mindre varemengde. Hverken de finansieringsformer som er brukt eller kunne vært brukt, eller den framtidige penge- og finanspolitikk kan endre denne reale følge av krigsøkonomien for landet som helhet. Pengeuttellingene er ikke de reale krigsutgifter. De bare representerer og gir regnskapsmessig uttrykk for den produksjonskraft som har vært nyttet til krigsformål. Pengene er i så henseende bare et felles mål. Posteringen av et forskuddsbeløp til tyskerne i Norges banks regnskaper medfører således ikke noen tilleggsbyrde. Heller ikke kan en endre disse realøkonomiske forhold ved en postering av en tilbakebetaling på denne konto. En kan ikke ved noen slik nedbetaling bringe tilbake i hyllene de varer som tyskerne har lagt beslag på til krigsformål. Heller ikke kan en disponere om igjen den arbeidskraft som er lagt ned på de tyske festningsanlegg.

Penge- og finanspolitikken kan derimot i høy grad komme til å innvirke på *fordelingen* av disse reale byrder på de forskjellige grupper av landets befolkning. I den utstrekning en engangsskatt skulle være nødvendig for å hindre eller nøytralisere en truende inflasjon, eller forøvrig være et middel til å fordele de realøkonomiske virkninger av krigsøkonomien på en rettferdig måte, vil skatten derfor ha sin berettigelse.

Når det hevdes at den større kjøpekraft idag i form av sedler og bankinnskudd enn før krigen også på lang sikt tross enhver pris- og mengdekontroll vil føre til prisstigning, anlegges etter min mening ofte for generelle og skjematisk synsmåter. Prisene dan-

ner seg gjennom enkeltindividets disposisjoner. Det er ikke samfunnet som helhet som bruker hele samfunnets pengemasse, men enkeltindivider som på bestemte tidspunkter bestemmer seg til å foreta kjøp. De kan bestemme seg for å foreta kjøp som overstiger de fysiske kjøpemuligheter og derved skape et kjøpepress. Dette presset beror således på *anvendelsen* av kjøpekraft, bestemt ikke bare av kjøpeevnen alene, men like meget av alle de motiver som gir seg utslag i en kjøpevilje.

Kjøpeevnen er idag større enn før krigen, men hvorledes er det med kjøpeviljen?

Også under krigen har foregått pengesparing av den art at sparepengene ikke aktes anvendt til kjøp overhodet eller i hvert fall ikke i nærmeste framtid.

Men en betydelig del av pengesparingen under krigen er påtvunget som følge av forholdene ganske enkelt fordi varer ikke har vært tilgjengelige. I tillegg til de løpende behov som etter hvert dekkes av de løpende pengeinntekter, kommer idag et ekstraordinært behov for forbrukerne til å fornye sitt utstyr av klær, skaffe utstyr til hjemmene, og i det hele tatt skaffe en rekke ting som en ikke kunne få tak i under krigen. For å få dekket disse behov er folk villige til å bruke av oppsparte midler og derved aktivisere kjøpekraft i tillegg til den kjøpekraft som de løpende pengeinntekter gir, og som motsvares av den løpende produksjon. Folk har imidlertid ganske bestemte forbruksvaner, bestemt vesentlig av deres nåværende og fremtidige inntektsforhold. Når disse ekstraordinære behov er dekket, vil situasjonen på ny være at folk flest dekker løpende utgifter dvs. løpende behov, gjennom de løpende pengeinntekter. Om forholdet derfor skulle være at mange kanskje i løpet av krigsårene under ordinære forhold ville ha anskaffet seg både 4 og 5 dresser, som de ikke kunne få tak i, vil situasjonen likevel bli at når de nå har fått kjøpt 1 eller 2 dresser, føler de ikke noe behov for å få de ytterligere 2—3 dresser som de gjerne ville ha kjøpt under krigsårene. Denne tvangssparing, som en kan kalle det, som har vært følgen av de manglende forbruksmuligheter under krigen, vil i så fall konsolidere seg som varig pengesparing, som ikke aktes anvendt til kjøp, og som derfor heller ikke på lenger sikt vil bety noe vesentlig tillegg til kjøpepresset. Jo lengre tiden går, jo mer av denne pengemengde og fordringsmasse vil konsolidere seg som sådan formue. Hvor lang tid som vil gå før disse ekstraordinære behov

vil være dekket, avhenger først og fremst av vår egen produksjon, men dessuten av importoverskuddet.

Problemet om kjøpepresset er således etter min oppfatning i første rekke et spørsmål om varetilgang, sett i sammenheng med folks normale forbruksvaner, slik at en i stedet for kjøpekrafts-overskudd heller burde tale om forbigående varetilgangsunderskudd. Når folk har fått dekket sitt normale behov for klær ut fra sine vanlige forbruksvaner, er det ingen grunn til å anta at de vil gå hen og bruke alle sine bankinnskudd mer nå enn i 1939, hvor det jo faktisk også var en bankinnskuddsmasse i Norge på 2.9 milliarder uten at noen dengang anså denne for en inflasjonsfare.

I det foregående er særlig tenkt på den alminnelige forbrukers kjøpsdisposisjoner. Bedriftenes investeringer til produktive formål vil i alminnelighet være bestemt av lønnsomhetsutsiktene, d. v. s. at de produserte varer kan selges til en pris som ikke bare dekker produksjonskostnadene, men også gir en rimelig fortjeneste. Spesielt for spørsmålet om bedriftenes kjøpekraftanvendelse gjelder det at en ikke bare må ta hensyn til egne midler, men også til lånemulighetene. Kredittpolitikken kommer således her inn som en viktig faktor.

Kjøpepresset kommer ikke bare fra dem som under krigen har øket sin formue så meget at de rammes av en engangsskatt. I mange tilfelle vil kanskje særlig de som under krigen har tapt formue i form av konsumsjonskapital være mer villig enn noen annen til å bruke tidligere sparepenger til kjøp selvom formuen er gått ned. De ivrigste til å forsøke å gjenanskaffe lager og materielt utstyr til høyere priser enn de tillatte vil formodentlig være de bedrifter som har tapt formue under krigen ved at lagrene er blitt tømt og erstattet med bankinnskudd uten å levne dem andre inntektsmuligheter. Den slags kjøpelyst rammes overhodet ikke av stigningsskatten. Konsekvensen av det syn at bankinnskuddsmassen representerer en varig fare for pengestellet, måtte vel være forslag om en alminnelig formuesskatt på all formue kombinert med en stigningsskatt.

Avgjørende for vurderingen av engangsskatten som pengepolitisk virkemiddel synes imidlertid å være at skatten neppe vil bli ferdig utlignet før årsskiftet 1947—48 og vil bli betalt i løpet av 1948. Skatten kan derfor neppe ha den sanerende virkning i dag som det er påstått.

Skatten vil neppe innbringe mer enn 600—700 mill. kr. og vil således representere et forholdsvis lite beløp i forhold til den sam-

lede kjøpekraftsmasse. Det anføres ofte at selv om den bare vil inndra en del av kjøpekraftsoverskuddet, vil den dog kunne gjøre det mulig å oppheve priskontrollen tidligere. Det kan være av interesse å minne om at Østerrike og Ungarn innførte en slik skatt etter forrige krig, men klarte ikke å gjøre priskontrollen effektiv slik at skatten på grunn av ytterligere prisstigning ble uten enhver betydning. Fra denne krig har en eksempel i Tyrkia som i 1942 innførte en formuesskatt med det formål å slippe priskontrollen. Resultatet av dette eksperiment var selvsagt en voldsom inflasjon, og en kunne i avisene forleden se det praktiske resultat i en melding om at valutaen var nedskrevet med 70 %.

De her anførte betraktninger må dog ikke misoppfattes derhen at jeg skulle mene at skatten helt skulle savne pengepolitisk betydning, og at den derfor ikke burde utlignes. Skatten må imidlertid søke sin vesentlige begrunnelse i sosiale rettferdskrav og i fordelingshensyn. Slagordet »ingen skal gå rikere ut av krigen« må ikke tas altfor bokstavelig som fullgod begrunnelse, men skatten kan være meget nyttig til å regulere i ettertid de store forskjelligheter i inntektsutviklingen under krigen likesom den kan fange opp inntekter som har unngått den alminnelige beskatning, særlig da inntekter ervervet ved svartebørsomsetning.

Men ved utligningen og disponeringen av skatten må en da stille seg slik at skatten ikke på lengere sikt kan få skadegjørende virkning for vårt arbeidsliv. En kan derfor ikke i dag bestemme seg endelig for å tilintetgjøre midlene. Disponeringen må bli bestemt av den likviditets- og konjunktursituasjon som foreligger når skatten er betalt.

Faren ved å følge slavisk en på forhånd endelig fastlagt plan burde vel være tilstrekkelig godtgjort ved den såkalte sanering gjennom deflasjonsprosessen etter forrige krig.

I 1921 utgjorde de samlede bankinnskudd i Norge 5.276 mill. Det var på denne tid at enkelte fant ut at en måtte ha en sanering av norsk pengestell. Denne deflasjonsprosess resulterte i at innskuddsmengden i 1935 var kommet ned i 2.854 mill. Det var således en nedgang i fordringsmassen på 2.422 mill. Jeg tror neppe noen i dag tør påstå at dette var en sanering som bør tjene som forbillede. Som jeg uttalte i Odelstingsdebatten om engangsskatten: »Vi sanerte så likene av bedriftene lå strødd etter saneringens Via Dolorosa.«

Jeg tror nok det kan sies at denne prosess som skulle drive van-net eller om en vil — papiret — ut av den norske krone, la beslag

på atskillige arbeidstimer, nemlig de titusener av arbeidstimer som gikk tapt gjennom den massearbeidsløshet som fulgte deflasjonsprosessen som dens mørke og uunngåelige slagskygge.

Det er mulig at verdiene bare eksisterte i folks bevissthet, men det avgjørende er imidlertid at tempoet i det økonomiske liv i høy grad avhenger av reaksjoner i den menneskelige bevissthet. Det er disse reaksjoner en gjør vel i å påakte. Skulle inndragningen av midler gjennom skatten i sin tid føre til en stagnasjon i vårt næringsliv, må en holde mulighetene åpne for å bringe dem tilbake i sirkulasjonsprosessen. Stortinget har derfor besluttet at midlene skal settes på en sperret konto i Norges bank for senere å treffe avgjørelse om den endelige disponering i lys av den aktuelle aktivitetssituasjon som da foreligger.

Bindingen av sedler og bankinnskudd.

De andre saneringstiltakene var som allerede nevnt bygget på den betraktning at en skulle kunne finne den pengemengde som var nødvendig for å dekke omsetningens behov i 1945 ved å multiplisere seddelomløp og bankpenger i 1939 med en prisstigningskoeffisient dog slik at det måtte tas hensyn til den mindre omsetningsmengde i 1945. Dette nødvendige omsetningsbeløp ble beregnet å være tils. ca. 1500 mill. fordelt med ca. 1000 mill. på seddelomløp og 500 på folioinnskudd. På grunnlag av denne beregning blev så 40 % av sedler over et visst minstebeløp og 40 % av folioinnskudd bundet på en riksinnskuddskonto. 30 % av folioinnskuddene ble gjort betinget bundne, idet de skulle kunne frigis etter bedriftenes behov.

Seddelomløpet som ved ombyttingen utgjorde 1403 mill., kom etter denne ned i 1018 mill. og har siden vært stigende praktisk talt hele tiden for i september 1946 å komme opp i 1748. Denne stigning har av enkelte vært tatt som uttrykk for en nærmest stadig akselererende inflasjon. Allerede det forhold at seddelomløpet i mai 1945 var kommet opp i 500 % av 1939, mens engrosprisen er steget med 83 % og levekostnadene 56 %, viser at publikum under krigen av forskjellige grunner har vendt seg til å sitte med store kasser. Disse kasser er ikke skapt ved at publikum har tatt ut sedler av bankene, for bankinnskuddene viser både i privatbankene og aksjebankene en stigning til det to—tredobbelte. Publikum mottar vanligvis sedler i en egenskap, nemlig som inntekts-takere. Det ligger nær å tro at fordi anvendelsesmulighetene har vært så få, er folk blitt sittende med fler sedler enn de vanligvis

har gjort tidligere. Nå er jo forholdet også etter seddelombyttingsdatoen den 9. september 1945 det at det er et langt stykke igjen til normal varetilgang. Det er urealistisk å tro at om en foretok en ombytting av sedler, ville seddelomløpet holde seg på det nivå som da var skapt, når det samtidig foregikk en stadig skapning av nye pengeinntekter som ikke kunne anvendes i varemarkedet til kjøp. Hver enkelt seddeleier hadde neppe hver for seg klart for seg det regnestykke ombyttingsreglene bygget på om den kassebeholdning de trengte og falt derfor tilbake til gamle uvaner.

Når seddelomløpet forut for seddelombyttingen falt så sterkt som fra ca. 3000 i mai til 1400 i september, var det fordi folk gjetet riktig at sedler ville bli stilt ugunstigere enn alminnelige bankinnskudd ved saneringstiltakene.

Et viktig moment er at enkelte grupper av befolkningen har meget større inntekter enn før. Det gjelder særlig bøndene og fiskerne som neppe er så vant til eller har så lett adgang til å bruke bankene. En del av forklaringen ligger også i at atskillig av økningen skyldes folks forsøk på å unndra midler fra beskatning, hvilket nå er atskillig vanskeligere etter at formueskontrollen er foretatt.

Den nåværende Regjering har erklært at den tross en rekke henstillinger fra næringslivet om frigivelse inntil videre vil beholde riksinnskuddene. Tiltaket bygget på en gjennomsnittsberegning uten å ta hensyn til de enkelte bedrifters eller enkeltpersoners forhold. Forslagstillerne var oppmerksom på dette og regnet med opprettelsen av et slags fond som skulle formidle belåning, kanskje også frigivelse av disse innskudd. I praksis er dette blitt gjort slik at Norges bank går med på å belåne riksinnskuddene mot alminnelig lånerente. Det betyr at lånetakeren da får en utgift på ca. 4 % for å kunne disponere sine egne penger. Ved denne belåning aktualiseres også kjøpekraft ut over de løpende pengeinntekter, men dette har hittil skjedd i forholdsvis liten utstrekning.

Disse riksinnskudd skulle overføres fra bankene til Norges bank, og det vilde bli et betydelig arbeide for bankene å sitte med en rekke små innskudd som skulle påføres en rente av $\frac{1}{4}$ %. I november 1945 friga derfor Finansdepartementet riksinnskudd under 200 kr. og samtidig de 30 % betingede folioinnskudd og alle spareinnskudd.

Etter denne frigivelse utgjør beløpene på riksinnskuddskonto ca. 1000 mill., som ikke vil bli frigitt før den pengepolitiske situasjon gjør det ønskelig å øke likviditeten.

Statsvekslene.

I den såkalte saneringsplan inngikk også forslaget om opptagelse af et stort saneringslån eller seierslån på 1.5 milliard kroner. Formålet med dette lån skulle være å binde pengemidler og minske likviditeten. Dette forslag ble ikke fulgt. Istedenfor har en tvertimot fra desember 1945 til september 1946 tilbakebetalt 900 mill. i statsveksler i pengepolitisk øyemed. I januar og februar 1946 betalte en tilbake 300 mill. og senere er porteføljen redusert med ytterligere 600 mill. ved at de enkelte banker har unnlatt å fornye sine veksler samtidig som det ikke har vært adgang til nytegnning. På denne måten er statsvekslene gått ned fra 4.500 mill. i desember 1945 til 3.600 i september 1946. Gjennom denne tilbakebetaling kan det sies at markedet er tilført nye likvider. Noe har avleiret seg i bankene i form av høyere kassebeholdning, men den vesentligste del er endt som ikke rentebærende folioinnskudd i Norges bank. Da bare bankene kan sitte med statsveksler, vil operasjoner med statsvekselporteføljen bare påvirke forholdet staten — bankene — Norges bank. I den utstrekning disse operasjoner ikke driver rentenivået ytterligere ned, er det utelukket at de kan påvirke publikums kjøpedisposisjoner. Det skjer et påfyll av likvider hos bankene, som i mangel av andre plaseringsmuligheter må anbringe midlene som ikke rentebærende folioinnskudd i Norges bank. Da disse veksler når som helst kan heves av bankene, er de bare en form for forrentelige folioinnskudd i Norges bank hvor staten betaler rentene. Vekslene har ikke hatt noen annen betydning enn å øke bankenes renteinntekter og representerer således en form for subsidiering av bankene og dermed av innskuddsrenten. Noen virkelig binding av kjøpekraft som kan opptre i varemarkedet medfører de derimot ikke.

Krigslånene.

Stortinget, som den eneste myndighet som etter vår forfatning kan oppta lån, har gitt bemyndigelse til tilbakebetaling eller konvertering av de lån på 2.130 mill. som ble tatt opp under krigen. Etter vedtaket kan oppsigelse skje uavhengig av vilkårene i lånekontraktene som Stortinget således ikke anser seg bundet av. 2 premieobligasjonslån på tilsammen 80 mill. vil bli tilbakebetalt, mens en ellers holder spørsmålet om konvertering eller tilbakebetaling åpent til avgjørelse etter hvert i lys av den pengepoliti-

ske stilling. En har nå tatt konvertering av en pulje på 560 mill. bl. a. for å skape et variert rentenivå ved lanseringen av en 2 % type med 8 års løpetid.

Enkelte bankers unnlatelse av fornyelse av statsveksler reiser spørsmålet om bankene skaffer seg kontanter til utlån til uønskede tiltak som representerer en økning av kjøpepresset. Utlånene er øket fra 805,6 til 1.145,6 mill. kr. i løpet av perioden november 1945 til juli 1946. Økningen skyldes den større aktivitet i næringslivet og betegner ikke noen utglidning i utlånspolitikken. Ikke minst krever avviklingen av statsimporten gjennom fellesorganer uten egenkapital betydelig kreditt.

Ved tilbakebetaling av statsvekslene vil bankenes inntekter gå ned i den utstrekning de ikke kan få økte utlån eller foreta plassering i faste lån. Manøvrering med statsvekselporteføljen er således et meget effektivt middel til å holde et rentenivå og har derfor vært brukt til å skape det nivå på 2,5 % på langsiktige statslån som en har bestemt seg for å holde. Med unntak av et mindre lån på 30 mill. til 3 % er alle lån, opptatt før krigen, konvertert til 2,5 %, de fleste med 30 års løpetid.

Da statsvekslene på sett og vis formelt regnskapsmessig i Norges banks regnskaper trer fram som en »motpost« til tyskernes forskuddskonto, følger av det som her er sagt at en ikke betrakter denne konto under synsvinkelen statsgjeld i juridisk forstand. Staten har ikke noe ansvar for innbetaling, men har selvsagt ansvar for en pengepolitikk som hindrer at tyskernes disponeringer skal føre til vesentlige forskyvninger i pengeverdien.

Reguleringen av pengeinntektenes størrelse og deres anvendelse.

Når disse tiltak som her er nevnt, ikke anses avgjørende, hva er så botemidlet mot kjøpepresset?

Så lenge varemengden gjør seg gjeldende i ekstraordinære behov, kan kjøpekraftspresset med den derav følgende fare for uønskede forskyvninger i formues- og inntektsfordelingen bare beherskes gjennom en effektiv kontroll med priser, lønninger, husleie, utbytte, avanser og andre inntektsformer, gjennom rasjonering og ved kontroll av import og investeringer. Ved disse reguleringer og ved tilskudd til prisutjevning akter Regjeringen i den nåværende situasjon fortsatt å følge den stabiliseringslinje som har kjennemerket den alminnelige økonomiske politikk under frigjøringen.

Denne stabiliseringspolitikk er blitt noe av en imperativ nødvendighet etter at lønnsnemnda ved sin kjennelse i september 1945 da den fastsatte en forhøyelse av 30 øre pr. time også bestemte at lønningene skulle reguleres automatisk hvis indekset steg mer enn 5 point over nivået 155,8 i juli 1945 og da med 1,5 øre pr. point.

En legger således vekt på både å beherske og regulere pengeinntektenes størrelse og anvendelsen av disse pengeinntekters kjøpekraft. Ved bare eller vesentlig å regulere pengemengden i dens forskjellige former, har en på sett og vis tatt mer fatt i virkningene enn i årsakene. Samme stigning i seddelomløpet kan selv under forutsetning av uforandrede betalingsvaner framkalles av tilbakebetaling av statslån eller stigning i pengeinntektene i samfunnet, men virkningen for kjøpepresset som før anført er høyst forskjellig.

Vareprisene er fra bedriftenes side sett en sum av omkostninger og samtidig for deltakerne i produksjonsprosessen en sum av inntekter. Lønningene er en del av prisene, og forhøyede lønninger må derfor med uforandret arbeidseffektivitet bety høyere varepriser og dermed et høyere prisnivå hvis de andre utgiftsposter forblir uforandret.

Opprettholdelsen av et nivå beror således på om en jevnt over kan klare å opprettholde det relative forhold mellom lønn og kostnader pr. produsert enhet. Økes arbeidseffektiviteten, vil høyere lønn bety at den totale inntektsøkning også motsvares av et større kvantum produserte varer.

Jeg tror denne forutsetning slår til når det gjelder lønnsnemndas nye fastsettelse i juni måned 1946 av et alminnelig lønnstillegg til 15 øre pr. time fordelt med 5 øre i 3 terminer, 1. september 1946, 1. mars og 1. september 1947. En kan i den senere tid konstatere en påtagelig økning av arbeidseffektiviteten. Derimot kan det være rom for tvil om virkningen i så måte av de lønnsøkninger som i løpet av sommeren 1946 har funnet sted ved de spesielle tariffrevisjoner i de enkelte fag, hvor forhøyelsene går opp til 10 %. Dette er økninger som Regjeringen ikke har hatt noe herredømme over all den stund partene framleis har adgang til å komme til frivillig overenskomst. Regjeringen inntar der det standpunkt at begge parter har vært klar over Regjeringens syn på den pengepolitikk som bør føres og som innebærer at en ikke vil kunne akseptere lønnsøkninger som ikke motsvares av effektivitetsforbedringer. Regjeringen har derfor gitt Prisdirektoratet pålegg om at Direktoratet i alminnelighet ikke kan godkjenne

disse lønnsforhøyelser som grunnlag for økte priser på ferdigprodukter uten i de fag hvor en av hensyn til nødvendigheten av utjevning av lønningene hadde regnet med visse forhøyelser (tekstil-, hermetikkindustri).

Skulle en kunne hindre slike lønnsforhøyelser, som kan sette stabiliseringspolitikken i fare, måtte en ha et forbud mot frivillige lønnsavtaler.

Hvis en stiller problemet slik, må en være klar over at det kommer andre elementer inn i vurderingen. Spørsmålet om priser og lønninger er nå like mye politiske maktspørsmål. Det kommer kanskje klarest fram i forholdet til bøndene. Om disse skulle klare å få enda høyere priser for sine produkter, skyldes dette ikke tilstedeværelsen av en så og så stor seddelmengde eller så og så store bankinnskudd hos publikum. Det ville dog være litt for urealistisk hvis en ville konstruere det slik at bøndene kan få gjennomført sine priskrav fordi arbeiderne som den store forbrukermasse, sitter med en mengde sedler som de har brukt til å betale høyere priser på melk enn den fastsatte, og at det er denne ulovlige pris som så legaliseres.

Dette er selvsagt heller ikke grunnlaget for de forhøyelser av prisene på jordbruksprodukter som Regjeringen nå har gått med på med 3 øre pr. liter melk, 45 øre for kjøtt, 20 øre for flesk og 50 øre for sauekjøtt.

Forhøyelsene er begrunnet i den manglende likevekt som var oppstått mellom grupper ved de ekstraordinære og upåregnede lønnsøkningene jeg nevnte.

Jeg er redd for at ved disse spesielle reguleringer og ved prisforhøyelse på jordbruksproduktene er vårt kostnadsnivå kommet noe for høyt. Dette betyr mindre idag, når det er et »sellers marked« for våre eksportører, men problemene vil melde seg når priskonkurransen påny begynner å gjøre seg gjeldende på verdensmarkedet. Det er imidlertid god grunn til å tro at det vil være mulig å øke arbeidseffektiviteten tilstrekkelig til å oppveie den omtalte stigning i lønnsnivået.

Spørsmålet om arbeidseffektiviteten vil alltid melde seg som et problem i et samfunn med full beskjeftigelse når frykten for å miste jobben ikke gjør seg gjeldende. Avgjørende er at arbeiderne får visshet for at den økte innsats som de tross krigstretthet skulle kunne klare, kommer hele samfunnet til gode i form av lavere priser i stedet for å tilfalle arbeidsgiveren som øket fortjeneste. Ikke minst av denne grunn anses det nødvendig at fagorganisa-

sjonens folk kommer direkte med i priskontrollarbeidet ved den reorganisasjon av priskontrollen som nå blir foretatt. En fortsatt utbytteregulering må likeledes tillegges atskillig vekt.

Som nevnt anser en priskontrollen som det helt avgjørende pengepolitiske virkemiddel i den nåværende situasjon. Nå er det jo ingen ende på den vederstyggelighet som på visse hold tilskrives priskontrollen. Det hevdes og gjentas at priskontrollen hemmer initiativ og produksjon og i det hele virker som en hemsko på økonomisk framgang. Det ville ikke være av veien om de som setter fram disse påstander, forsøkte å orientere seg litt i de faktiske forhold og se om dette kartet stemmer med terrenget. De vil da finne at mens vi i mellomkrigstiden, da vi ikke hadde priskontroll, kjempet med arbeidsløshet og stagnasjon, finner vi i dag full beskjeftigelse og full utnytting av våre produktive resurser. Overfor påstanden om at priskontrollen hemmer kapitaldannelsen, kan det kanskje være på plass å nevne at den typisk kapitalvareproduserende industri — jern- og metallindustrien — i dag beskjeftiger ca. 50 % fler arbeidere enn i toppåret 1939.

En kan tvertimot nevne eksempel på at manglende eller ufullstendig priskontroll fører til lavere effektivitet i utnyttningen av våre produksjonsmuligheter. Det er nok å peke på den usunne utvikling i en del av trevareindustrien, som består i å flise opp til skrot til uhyggelige priser gode materialer som kunne vært en nyttigere anvendelse. På dette område har priskontrollen vært for lite effektiv.

Rentepolitikken.

En skal så se på 4 momenter av spesiell betydning for kjøpepresset, nemlig rentepolitikken, budsjettunderskuddet, importoverskuddet og subsidiepolitikken.

Nivået på 2.5 % på statslån av 30 års typen er lavere enn i de fleste europeiske land og etter enkeltes mening lavere enn forenlig med en bevisst politikk for demping av kjøpepresset. En forskjell i renten fra 3.5 % til 2.5 % har neppe noen betydning for den etterspørsel som vender seg imot forbruksvarer. Derimot har renteforskjellen sikkert langt større betydning for investeringsaktiviteten. Svakheten ved renten som regulator for denne aktivitet er at den rammer likt og ulikt. Også med lånerente på 4 og 5 ville det i dag bli bygget hus til tross for de store omkostninger, men det ville da bare bli folk med særlig god råd som kunne skaffe seg hus, hvis ikke stat og kommune skulle bli bebyrdet med helt

urimelige subvensjonstilskudd. En anser det bedre å holde et lavt rentenivå og la mengdereguleringene bestemme prioritetsordenen mellom tiltakene.

I en regulert økonomi som den norske i dag vil en lavere rente bety lavere priser.

Budsjettunderskuddet.

Budsjettet for 1946—47 er foreslått ført opp med et underskudd på 887 mill. Herav kan 550 mill. sies å påvirke kjøpepresset, idet avdrag på statsgjeld (53 mill.), avsetning til fond (69 mill.), engangskjøp av forsvarsmateriell i utlandet (150 mill.) og en rekke mindre poster tilsammen omkring 300 mill. må settes ut av betraktning.

De fleste fagøkonomer vil vel fort kunne bli enig om at budsjettunderskudd i og for seg neppe kan betraktes som skadelig eller et budsjettoverskudd som en fordel. Det avhenger helt av konjunktursituasjonen og av den utnyttelsesgrad som foreligger med hensyn til arbeidskraft og produksjonsmidler. Det burde neppe være synderlig uenighet om at en i mellomkrigstiden kunne ha minsket arbeidsledigheten ved statstiltak, finansiert ved opplåning til dekning av derav følgende budsjettunderskudd. I dag er forholdet et helt annet. Det er ikke lenger arbeidsløshet, men tvertimot mangel på arbeidskraft og full utnytting av produksjonsmidlene. I denne situasjon kunne vel alle i sin platoniske alminnelighet være enig i at et budsjettunderskudd burde unngås, hvis en kunne innskrenke seg til å drøfte budsjettpolitikken utelukkende ut fra synspunktet om statens medvirkning til å skape kjøpekraftsbalanse d. v. s. en slik privat og offentlig anvendelse av kjøpekraft at noenlunne full sysselsettelse kan oppnås. Staten må imidlertid påta seg en rekke oppgaver som må løses uten at hensynet til kjøpekraftsbalansen kan anses avgjørende. Det er vel neppe noen som under en krig ville argumentere mot en mulig økning av krigsproduksjonen på det grunnlag at den ville medføre en forskyvning av kjøpekraftsbalansen. Budsjettene både for 1945—46 og 1946—47 har i høy grad til felles med krigsbudsjetter at staten måtte påta seg en rekke ekstraordinære utgifter til militære utkallelser, engangsanskaffelser av militærmateriell til gjenreising av forsvaret, landssvikoppkjøret og oppkjørene for tyske rekvisisjoner, igangsettelse av gjenoppbyggingsarbeider i krigsherjede strøk, varetagelse av de evakuerte fra disse strøk o. s. v.

Forholdet mellom budsjettet 1945—46 og 1946—47 er karakterisert ved at et langt større beløp i budsjettet 1946—47 vil gå med til direkte produktive investeringer, nemlig hele 792 mill. På denne måten skapes realverdier som med tid og stund vil gi realinntekt i motsetning til bevilgninger til f. eks. krigsformål. Ved igangsettelsen og fullførelsen av slike tiltak legger en beslag på arbeidskraft og materialer, og det er klart at en på denne måten øker presset og knappheten på disse faktorer. Men denne virkning beror ikke på at tiltaket finansieres av staten og trer fram i et underskudd på et statsbudsjett.

Om en tenkte seg hele gjenoppbygningen i de krigsherjede strøk overlatt til og finansiert av private uten utgift for staten, ville kjøpekraftsanvendelsen bli nøyaktig den samme om en for illustrasjonens skyld ser bort fra muligheten for at anleggene ville bli billigere om de ble utført for privat regning. Disse tiltak ville nemlig i alle tilfelle måtte få prioritet framfor annen bygge og anleggsvirksomhet.

Hvor staten således erstatter eventuell privat kjøpekraftsanvendelse som i tilfelle måtte være gitt samme prioritet, betegner ikke denne del av budsjettunderskuddet noe tillegg til kjøpepresset. Dette gjelder under enhver omstendighet når eventuelle private tiltak ikke ville bli finansiert av beholden formue, men som i Finnmark gjennom krigsskadeerstatning og lån. Ellers vil virkningene avhenge av om statens tiltak bare forskyver de private investeringer til andre områder.

Etter alt det besynderlige som ut fra analogien fra rent privatøkonomiske forhold har vært skrevet i våre lærebøker om virkningen av budsjettunderskudd kunde det være interessant å komme inn på en rekke sider av dette problem. Jeg innskrenker meg til noen få merknader. Bare et svært lite fåtall vil formodentlig i dag tale om at budsjettunderskudd med derav følgende opplåning som noe som i og for seg »velter byrder« på framtiden. Opplåningen skaper nok fordelingsmessige problemer, men det er klart at samfunnet som helhet ikke kan bli belastet, med mindre en mener at gjennom budsjettunderskuddet finansieres tiltak som i nytteprioritet burde stå tilbake for andre. Det som i øyeblikket skjer i Norge er i så måte meget illustrerende. Det foregår en usedvanlig stor realinvestering, som i høy grad skjer på bekostning av det løpende forbruk, hvilket bl. a. finner sitt uttrykk i en streng rasjonering av de viktigste forbruksvarer. Det som hender er således at samtidig som en har et stort budsjettunderskudd, som etter

gammel teori skulle velte byrder over på framtiden, må den nålevende generasjon i disse årene finne seg i en sterkt nedsatt levestandard til fordel for framtidige generasjoner, som nyter godt av gjenreisingsarbeidet. Måten disse tiltakene finansieres på har i så måte mindre interesse enn hvor meget staten disponerer til sine formål av arbeidskraft og produksjonsmidler til fortrenghet for det private forbruk. Når de krigsførende land gjennom utskrivning tvinger arbeidskraften til fronten som soldater eller til ammunisjonsfabrikkene som arbeidere, begrenser de muligheten for produksjon til alminnelig sivil forbruk. Følgen er en reduksjon av levestandarden. Det samme skjer om en anvender landets arbeidskraft og produksjonskapasitet for gjenreisingsformål.

Skjønt den totale virkning for landet som helhet således stort sett vil være uavhengig av finansieringsmåten, vil valget av finansieringsform kunne få atskillig fordelingsmessige konsekvenser. Betaling av renter og avdrag på statsgjeld innebærer en overføring via statskassen til en annen gruppe, rentenytterne. Den endelige virkning i så måte avhenger av rentenivået og fordelingen av obligasjonene på gruppene, men særlig av hele skattesystemets struktur og spesielt om dette bygger på direkte eller indirekte skatter og hvilke muligheter det foreligger for skatteoverveltning mellom gruppene. For å minske dette transferingsproblem kan en reise spørsmålet om å dekke mer av underskuddet gjennom økte skatter. Fra næringslivets side vil dette straks bli møtt med at de høye skatter hemmer produksjon og kapitaldannelse, dreper det private initiativ etc., altså de samme skadevirkninger som pris-kontrollen påstås å skulle føre med seg. Svaret er derfor også det samme, nemlig en henvisning til de faktiske forhold. Hvis produksjonen ble hemmet, så måtte jo det gitt seg uttrykk i at folk ble gående ledig og at produksjonsmidler ble stående unyttet. Med de høye direkte skatter i dag har vi en full utnyttelse av våre produksjonsmidler og en absolutt mangel på arbeidskraft, i motsetning til tilstanden i 1930 årene hvor en hadde overflod på begge deler og bare halvparten så høye skatter.

Jeg tror dog ikke det er riktig å gå særlig lenger på skatteveien når det gjelder de direkte skatter uten at det er nødvendig å komme nærmere inn på dette.

Når det gjelder spørsmålet om å øke de indirekte skatter, er å merke at disse inngår i prisene og således også i det indeks som ligger til grunn for lønnsreguleringene. En økning av de indirekte skatter vil derfor kunne føre til økning av lønningene og derved

forsterke det kjøpepress som foreligger. Under slike forhold er en i virkeligheten avskåret fra i synderlig utstrekning å kunne regulere kjøpepresset gjennom slike skatter. Det gjelder til og med slike avgifter som brennevinsskatten, ølavgiften og tobakksskatten. Dette forhold bør rettes i forbindelse med konstruksjonen av en ny indeks som grunnlag for lønnsavtaler. Jeg nevner at dette problem har den side at om en skulle gå til nedsettelse av disse skatter, ville en risikere en revisjon i lønningene nedover på et tidspunkt hvor en kunne mene at en økning av lønningene kanskje ville være konjunkturpolitisk sett riktig.

De indirekte skatter vil særlig kunne nøytralisere den kjøpekraft som den alminnelige lønnsinntaker ikke finner anvendelse for. Behovet for slik oppsamling av kjøpekraft avhenger foruten av lojaliteten overfor de mengdereguleringer som gjør pengeinntektene arbeidsløse på varemarkedet, også av den samtidige pengesparing og i hvilken utstrekning en kan regne med en varig konsolidering av denne pengesparing.

Importoverskuddets betydning for kjøpepresset.

Budsjettunderskuddet må sees i den totaløkonomiske sammenheng med kjøpekraftsbalanse hvor ikke bare sparingen av løpende pengeinntekter, men ikke minst størrelsen av importoverskudd eller eksportoverskudd kommer inn. De forente stater hadde for året 1. juni 1945 til 31. mai 1946 et eksportoverskudd på 4.303 mill. dollars eller 21.5 milliard n. kr. For 1946 vil eksportoverskuddet formodentlig nærme seg 30 milliarder n. kr. Dette betyr at det innenlands er skapt pengeinntekter for dette beløp uten at de varer som er produsert gjennom denne inntektsstigningsprosess er tilgjengelige for kjøp med disse pengeinntekter. Dette må forsterke kjøpepresset innenlands, på samme måte som et importoverskudd vil forminske dette press. Et slikt overskudd øker jo varetilgangen uten at det er skapt tilsvarende inntekter innenlands. Dette forhold må ved siden av den sviktende priskontroll kunne påpekes som viktig årsak til prisstigningen i U. S. A.

For Norges vedkommende har en for 5-års perioden 1946—50 regnet med et importoverskudd på 2.500 à 3.000 mill. d. v. s. gjennomsnittlig 500—600 mill. pr. år. For månedene mai—desember 1945 var vareimportoverskuddet 896 mill. I første halvår 1946 var det tilsvarende tall knapt 210 mill. Dette underskudd på varebytting mer enn oppveies av handelsflåten fraktinntekter. Det kan derfor spørres om den sanerende virkning på kjøpepresset ikke

derved uteblir. Her må en ta i betraktning de lange leveringsfrister ved bestillinger spesielt på skip som utgjør den største post på vårt importprogram for gjenreisingsperioden 900 mill. førkrigskroner. Mens det hittil i 1946 er innført skip bare for ca. 20 mill. kr., har en engasjert seg i kontrakter for levering innen 1950 for omkring 900 mill. kr. Rederne må ved disponeringen av sine midler ta vesentlig omsyn til disse framtidige forpliktelser uten at dette ennå har funnet noe uttrykk i den offisielle importstatistikk. Kjøpekraftsanvendelsen påvirkes i og med kontraktavslutningene. En betydelig del av kjøpesummen og kontraktsummene må betales på forhånd før levering finner sted og kommer til syne i importstatistikken. For 1946 kan en regne med vel 200 mill. på slike betalinger.

Prissubsidiene.

Når prisene er holdt stabile som tilfelle har vært, skyldes dette ikke minst de store prissubsidier som for 1945—46 var anslått til 265 mill. og for 1946—47 til 423 mill. kr. Det er om denne politikk, som jo forøvrig har vært ført praktisk talt i alle land, sagt at den er en måte å kamuflere prisstigning på, og er endog av enkelte betegnet som den rene illusjonspolitik.

I budsjettet for 1946—47 er til nedsettelse av prisen på brødmel ført opp 108 mill., til kraftfor og importerte fettstoffer 105.6 mill., til sukker 18 mill. og til tekstilvarer 14 mill. av priser på varer som vi må innføre utenfra. Prisen på korn er i dag 4—5 ganger så høy som før krigen. Ingen kan påstå at denne prisen på korn utenfra er påvirket av pengemengden i Norge. Hvis en lot denne prisen slå ut i vårt prisnivå, ville oppgangen i levekostnadsindekset bli 7 point, ganske uavhengig av pengemengden i Norge og av den pengepolitikk som føres her. En slik forhøyelse ville føre med seg en automatisk lønnsregulering med 10.5 øre pr. time. En må kunne regne med at prisene på denne vare vil falle betydelig i løpet av forholdsvis kort tid. Hvis vi hadde fulgt med prisene oppover, ville følgen av et slikt fall være at alle lønningene ville gå ned tilsvarende. En slik nedpressing av lønninger vil sikkert by på de aller største vansker. Det er for å unngå en slik dans opp og ned på tilfeldige prishølger at en har valgt å subsidiere vekk disse pristoppene. En kan på den måten bevare et noenlunde jevnt pris- og lønnsnivå, og dermed også unngå de vansker som svingninger av denne art ville medføre for arbeidslivet. Ut fra erfaringene i så måte fra omslagsperioden etter forrige krig synes

det å burde være maktpåliggende å søke å unngå at den slags gjentar seg. Tar en foruten brødmelet med også de andre importerte varer som kraftfor, sukker, tekstilvarer og fiskeredskaper, vil en komme opp til langt andre tall for stigning i prisindekset med tilsvarende bølger i lønnsnivået. De som hevder at denne politikk er en illusjonspolitikk, bør i hvertfall forklare den sammenheng som disse må forutsette mellom pengemengden i Norge og prisdannelsen ute i verden under uforandret valutakurs.

En er mer tilbøyelig til å være enig i en slik karakteristikk som nevnt når det gjelder subsidiering av varer som produseres innenlands. Det gjelder spesielt beløp på 105 mill. til melk og melkeprodukter og til kjøtt og flesk tils. 150. Når en allerede har subsidert det importerte kraftforet, må en være klar over at det tilskudd som deretter gis til nevnte produkter, på lengre sikt vil kunne bli et tilskudd til vedkommende næring selv om det i dag i formen trer fram som nedsettelse av prisen på vedkommende vare til forbruker. Dette vil inntre om en vil søke å opprettholde et uforandret inntektsnivå i jordbruksnæringen relativt til andre næringer også etter at utenlandsprisene på jordbruksprodukter er gått ned.

Penge- og finanspolitikkenes realøkonomiske oppgave og resultat.

Når en skal vurdere den pengepolitikk som føres, må en ikke tape av syne at pengepolitikken aldri kan bli mer enn et ledd og ikke engang det viktigste ledd i en alminnelig økonomisk politikk som må ta sikte på den høyest oppnåelige levestandard gjennom en fullstendig utnyttelse av våre produksjonsmuligheter og vår arbeidskraft og ikke minst gjennom en rettferdig fordeling. For dette mål er den realøkonomiske situasjon avgjørende.

Hvorledes står den aktuelle politikk denne prøven?

Som mål for utnyttingen av våre produktive resurser kan vi ta produksjonsindeksen som i mai måned 1945 viste et tall på 59.7, i juni måned 65.7, i november 83.8 for deretter å stige uavbrutt fram til juni måned 1946 med 106.0 % av 1938.

Et annet mål for utnyttingen er tallet på antallet sysselsatte, som i mai 1945 utgjorde 439.815, i lavmåneden juni 424.575, i november 458.758 og i juli måned 1946 529.049. Det forekommer praktisk talt ikke ledighet. Ledighetstallene er av mange grunner mindre veiledende, men kan allikevel nevnes: juni måned 1945 14.420, november 16.572, juli 1946 4236 personer menn ledige. Men samtidig er antallet av ledige stillinger langt større.

I de 6 måneder, juni—november 1945 utgjorde eksporten 132.5 mill. kr. og for månedene desember 1945 til mai 1946 455.6 mill. kr.

Disse gunstige resultater kan selvsagt ikke tilskrives den penge- og finanspolitikk som har vært ført. Andre faktorer har vært av langt større og dominerende betydning. Men det en vel har rett til å konstatere er at den pengepolitikk som har vært ført *ikke* har hindret denne gunstige utvikling i motsetning til den politikk som ble ført i store deler av mellomkrigstiden.

Ser en på den fordelingsmessige siden, må en kunne si at en stigning i prisnivået på 4.4 point siden frigjøringen (155.8—160.2), hvorav 1.2 point faller på prisforhøyelsen for jordbruksprodukter, ikke har medført noen vesentlig forskyvning mellom eiere av fordringsformue og realkapital. Rentefallet har vel i så måte hatt større virkning. Samtidig har en klart å avbøte atskillig av den skjevhet som inntektsmessig var oppstått mellom gruppene under okkupasjonen. Uten å sprengte stabiliseringslinjen har det vært mulig å gi arbeiderne et alminnelig lønnstillegg på 63 øre pr. time som tilsammen representerer en lønnsstigning på ca. 600 mill. kr., slik at arbeidene har kunnet gjenopprette en vesentlig del av sin reelle levestandard fra før krigen. Det er visse skjevheter til stede også i dag, men disse kan bare løses gjennom en skjerping av priskontrollen og ikke ved noen pengepolitisk foranstaltning.

Det synes i dag å være en viss økende tendens til svartemarked i arbeidskraft. Etterspørselen etter arbeidskraft er avledet av etterspørselen etter den vare den skal produsere slik at også dette svartemarked vil forsvinne med vanlig behovdekning av vedkommende vare. Et viktig skritt til å stanse dette svartemarked er innførslen av maksimalsatser for den arbeidskraft som kan godtas som grunnlag for priskalkyler.

Om stabiliseringspolitikken skal til slutt sies at en selvsagt ikke knytter noen mystiske forestillinger om hellig ukrenkelighet til nivået 155—60. En bevegelse opp til 165—70 eller ned til 145—50 ville i og for seg ikke kunne ansees betenkelig i noen annen relasjon enn i spørsmålet om lønninger hvor punktene 160.8 og 150.8 betinger indeksreguleringer. Personlig skulle jeg tro at en heving ikke ville være gunstig i den nåværende situasjon. Jeg legger da betydelig vekt på erfaringene fra De forente stater i sommer hvor en kunne konstatere en tydelig tendens til å presse lønns- og priskrav igjennom, ikke for å gjenopprette en allerede

forskjøvet likevekt mellom gruppene, men for å komme en forventet prisstigning i forkjøpet.

Sammenfattende vil jeg karakterisere Norges penge- og finanspolitikk således:

En søker etter evne å passe en dagsaktuell politikk inn i perspektivene på lengere sikt. En sperrer i dag midler fordi den pengepolitiske situasjon tilsier mindre anvendelse av kjøpekraft. Dette skjer i full forståelse av at den oppsamlede fordringsmasse tross alle de modifikasjoner som er nevnt foran, »fyrer« under i inntektsskapningsprosessen. En gjør det bare så lenge situasjonen krever det og foretar ikke disposisjoner som binder framtiden. Det gjelder å bevare den energikilde for inntektsskapningsprosessen som fordringsmassen representerer, selv om en ikke i dag har bruk for deres fri utfoldelse. Når omslaget kommer, vil da midlene igjen kunne brukes til å øke aktiviteten. Da er pengepolitikken et middel til å påvirke den realøkonomiske situasjon.

Under økonomimøtet i august her i København ble uttalt at det vil ta 10 år å utvikle en brukbar teori om pengepolitikken i et samfunn med regulert økonomi. Så lenge har neppe noen finansminister mulighet for å vente med å bestemme seg. Jeg har derfor måttet søke å gjøre meg opp en viss oppfatning som jeg er takknemlig for å ha fått anledning til å framføre her og hvor ledestemmet er uttrykt i følgende uttalelse i Odeltingsdebatten om engangsskatten: »En må vokte seg meget vel for å søke å unngå inflasjonens Scylla bare for å strande på deflasjonens Charybdis.«

GULDET SOM »LEGALT« BETALNINGS- MEDEL ENLIGT BRETTON WOODS¹⁾

Av CARSTEN WELINDER

SYFTET med denna uppsats är att något behandla frågan i vad mån överenskommelsen i Bretton Woods om en valutastabiliseringsfond skapat ett internationellt betalningsmedel och särskilt i vad mån guldets gjorts till ett sådant. Vi få härvid även tillfälle att beröra riktigheten av det ofta gjorda påståendet, att Bretton Woods-avtalet innebär en, i varje fall partiell, återgång till den gamla guldmyntfoten.

Gångbara och »legala« internationella betalningsmedel.

Begreppet betalningsmedel är tämligen obestämt. Se vi först på inhemska betalningsmedel, utgöres dessa först och främst av konstanter, d. v. s. sedlar och skiljemynt, men även t. ex. checker och postgiroanvisningar användas som bekant i stor omfattning för att fullgöra betalningar.²⁾ Under senare år ha i Sverige försvarsobligationer på små belopp använts för att fullgöra betalningar, och hade detta bruk varit mera allmänt hade man kunnat beteckna obligationer som ett allmänt brukat betalningsmedel. Värdet av ett sådant behöver ej vara direkt uttryck i pengar; i ländar där en inflation är i full gång kunna t. ex. cigaretter man och man emellan godtagas som ett mera värdebeständigt betalningsmedel än mynt. Så snart ett inhemskt betalningsmedel är allmänt brukat är det också *gångbart*.

Sedlar och skiljemynt skilja sig dock från övriga betalningsmedel genom att de äro *lagliga*, så att man alltid har rätt att lik-

¹⁾ Efter föredrag, hållet i Aarhus den 23 nov 1946.

²⁾ Se härom för Sveriges del Ragnar Ivestedt: Den svenska betalningsvolymens sammansättning, samt Rudolf Meidner: Betalningarna med sedlar och mynt, båda i Ekonomisk Revy 1945.

videra en skuld med deras hjälp. Enbart att ett betalningsmedel är lagligt behöver dock ej alltid vara någon garanti för att det är gångbart. Det förra betyder t. ex. blott, att en säljare ej kan neka att motta det som betalning för en vara han sålt. Pågår en häftig inflation i ett land, kan man dock allmänt neka att sälja en vara om man ej får betalt i t. ex. tobak. Märk att detta ej är detsamma som att penninghushållning ersatts med bytehushållning. Byte äger rum, när en person i utbyte för en vara tar emot en vara, som han själv ämnar använda. Men mottas en vara allmänt av den anledningen, att mottagaren i sin tur kan skaffa nya nyttigheter för densamma, blir den ett betalningsmedel. Ett ofta nämnt exempel på allmänt gångbara, men icke lagliga betalningsmedel utgör den gamla Maria Theresia-dalern, som gick över hela Nordafrika.

Internationella betalningar kompliceras som bekant av att det ena landets valuta ej direkt utgör ett lagligt betalningsmedel i det andre landet. Att en exportör likväl mottar betalning i importlandets valuta förklaras av att han kan önska hålla ett tillgodohavande i detta som en förmögenhetsplacering, han kan ämna göra inköp i detta eller han kan utbyta denna mot det egna landets valuta. I varje fall, så länge vi ännu hade något så när fri valutahandel, var det senare givetvis det vanligaste.

Försäljningen av ett utländskt tillgodohavande kan ske genom att ägaren i dess hemland, d. v. s. det land å vars banker e.d. den utgör en fordran, använder det till inköp av sin egen eller ett tredje lands valuta och alltså tar i anspråk en del av det förra landets valutareserv. Ett fritt bruk av denna möjlighet är som bekant numera i regel förbjudet genom valutaregleringar. Men även om detta ej är möjligt, kan en valuta likväl vara internationellt gångbar eller *konvertibel* genom att den kan överlåtas på ett tredje land. En nära till hands liggande jämförelse är med ett av en affär utställt presentkort. Detta kan ej konverteras i kontanter på så sätt, att firman återköper detsamma, men tillåter den att det överlåtes, äger det ett värde bestämt av utställarens varor och priser.

På samma sätt får en valuta, som fritt kan överlåtas på ett tredje land, ett internationellt värde, bestämt av hemlandets möjlighet och villighet att exportera varor, som andra länder önska erhålla, samt av dessas behov i övrigt att fullgöra betalningar till detta — eventuellt av förhoppningen att hemlandet i fram-

tiden skall vara villigt att köpa sin valuta mot främmande sådan. Läger ett land inga hinder i vägen för sin export, kunna förstnämnda faktorer något summariskt sammanfattas i att det internationella värdet å dess valuta är bestämt av priset å dess exportprodukter, men för närvarande är frågan, i vad mån det överhuvudtaget tillåter export, av minst lika stor betydelse.

Ett tillgodohavande kan vara *inkonvertibelt* ej blott genom att gäldenärlandet överhuvudtaget ej medger att det överlåtes till ett tredje land, utan även genom att det blott får överlåtas till en »officiell» kurs, vartill något annat land i regel ej är villigt att köpa detsamma. Om vi t. ex. se till den nuvarande svenska pundkursen, är avsikten visserligen att denna något så när skall motsvara skillnaden mellan svensk och engelsk prisnivå, men den engelska prisnivån kan blott upprätthållas genom begränsning av exporten. Skulle England medge, att alla pundtillgodohavanden fritt finge användas till köp i England, skulle dess prisnivå givetvis stiga våldsamt. Även om England samtycker till en överlåtelse, ha därför våra pundfordringar ej för närvarande en fri marknad till ett pris, svarande mot den officiella kursen.

Har ett land inkonvertibla tillgodohavanden på ett annat, ha dessa intet internationellt pris utan blott ett pris inom det förra landet. Detta pris kan antingen vara bestämt genom en i den meningen »fri» prisbildning, att exportörer m. fl. innehavare av den ifrågavarande valutan få söka sälja denna till importörer och övriga, som ha användning för densamma, eller kan denna vara »spikad» vid en »officiell» kurs. Dess värde blir i förra fallet bl. a. beroende av vad borgenärslandet har för intresse av att köpa varor från gäldenärslandet, vare sig för att självt använda eller reexportera dem. Har ett land importöverskott från ett annat, behöver det senares valutan även vid »fri» prisbildning ej stå lägre i kurs än om den varit konvertibel. En »officiell» kurs kan t. ex. utgöras av en stödkurs av det slag, vartill riksbanken köper pund, eller en clearingkurs. Förutsättes det att clearingens skall gå jämnt ut, är den senare egentligen ingen valutakurs utan blott en överenskommelse om bytesrelationen mellan två länders varor. Hänsyn till nationellt prestige e. d. kan som bekant här medföra kurser, vid vilka byte ej är möjligt utan med hjälp av exportpremier, finansierade genom importavgifter.

Ett exempel på *partiell* konvertibilitet föreligger t. ex. om ett land A, har importöverskott från England och därför är villig att

köpa pund för sin valuta. Hade denna varit internationellt gångbar, hade detsamma gällt för de pundtillgodohavanden, som kunnat säljas till A, men även om den är inkonvertibel finns i varje fall en möjlighet att konvertera pund i A:s valuta.

Som illustration till skillnaden mellan konvertibla och icke konvertibla valutor kunna vi ta kreditgivning till utlandet. I och för sig innebär tydligen ett exportöverskott, även om det betalas med en konvertibel valuta, en kreditgivning till detta. I stället för att motta varor som betalning nöjer man sig med ett tillgodohavande å utlandet. Även om ett land erhåller betalning i guld, har detta främst värde genom att man åter kan köpa för detsamma, d. v. s. det fungerar som ett betalningsmedel. Skillnaden från ett verkligt kreditavtal är blott den att krediten i förra fallet lämnas till utlandet i dess helhet och när som helst kan bringas ur världen genom att den erhållna valutan användas till att öka importen från ett tredje land, medan den i senare fallet lämnas enbart till motparten. Skillnaden är altså densamma som mellan den kredit, ett företag lämnar centralbanken genom att inneha dess sedlar, och den kredit det lämnar en enskild person genom att som likvid motta t. ex. ett icke överlåtbart skuldbrev. Men om ett exportöverskott åter ger upphov till icke konvertibla tillgodohavanden, kan det, även om dessa formellt äro kortfristiga — de bestå t. ex. i banktillgodohavanden — i realiteten bliva frågan om en lång kreditgivning; hur lång blir beroende av hur snabbt exportöverskottet kan utbytas mot ett importöverskott eller valutan bli konvertibel. Den vanligen gjorde skillnaden mellan lång kapital-export, i form av t. ex. obligationsköp, och kort sådan, som ger upphov till t. ex. banktillgodohavanden, kan i så fall förlora reell betydelse.

För att ej även ett exportöverskott mot likvid i konvertibel valuta skall innabära en lång kreditgivning fordras dock att det exporterande landet skall vara i stånd att få ett motsvarande importöverskott från ett tredje land. Så varufattig den övriga världen är i jämförelse med U. S. A. kan export från det förras sida, även om den betalas medelst konvertibel valuta, innebära lång kreditgivning.

Märk skillnaden mellan att ett tillgodohavande är inkonvertibelt och att det är »spärrad» i den meningen, att det ej kan obegränsat användas till inköp i sitt hemland utan t. ex. blott kan användas till att där bestrida inköp av värdepapper eller till

att bekosta ägarens uppehålla därstädes. Detta behöver i princip ej hindra, att det kan överlätas från ett land till ett annat. Å andra sidan kan et inkonvertibelt tillgodohavande vara obegränsat användbart i sitt hemland, givetvis med undantag för att det ej kan användas till inköp av utländsk valuta.

Vi ha ovan sökt bestämma, vad som bör förstås med att ett betalningsmedel är internationellt *gångbart*. Kan man även på det internationella området finna någon motsvarighet till att ett betalningsmedel är *legalt*? Då vi ej ha någon överstatlig lagstiftning, som reglerar ekonomiska förhållanden länderna emellan, kan det här blott bli frågan om reglering genom internationella *översenskommelser*, varför skillnaden mellan legala och övriga betalningsmedel blir mindre utpräglad på det internationella planet.

Så länge guldmyntfot rådde, var centralbanken i ett land förpliktad att köpa guld. Indirekt fungerade alltså guldmetall som ett legalt betalningsmedel genom att man därför alltid kunde erhålla landets valuta, som var lagligt betalningsmedel inom detta. Tar man ett steg vidare, kan man säga att då varje guldvaluta kunde användas till köp av guld i den egna centralbanken, hade man indirekt en legal möjlighet att fullgöra betalningar med denna i ett annat land. Guldvalutorna fingo på så sett en konvertibilitet av annat slag än den som blott följer att ett tillgodohavande i landet A får överlätas från landet B till C till det pris, som står att erhålla på dess valutamarknad.

Förutsättningen härför var givetvis, att centralbankerna ej blott upprätthöllo guldmyntfot i den meningen att de köpte och sålde guld mot sina sedlar utan även medgävo fri export och import därav. Ett exportförbud av ett land betydde, att guld inom detta ej kunde användas till internationella betalningar, varigenom det kunde deprecieras i kurs, medan ett importförbud betydde, att blott guld inom detta kunde användas för betalning av t. ex. import från landet ifråga, varigenom det kunde få högre värde än övrigt guld.

Man kan visserligen säga, att begreppet legal ej här är helt adekvat, då ett land ej var internationellt förpliktadt att bevara guldmyntfoten, men i varje fall före 1914 betraktade man det som en moralisk förpliktelse för länderna att fasthålla vid denna så länge intet extraordinärt tillstötte — och mera innehåll kan aldrig inläggas i ett internationellt avtal. Det var tilliten till att länderna

skulle följa denna förpliktelse, så att man alltid kunde få guld för varje guldvaluta, som gjorde att guldmyntfoten fungerade.

På samma sätt kunna tvenne länder avtala om att centralbankerna skola köpa motpartens valuta till bestämd kurs. Antag att en sådan överenskommelse slötes mellan samtliga länder, så att man i ett var av dem kunde sälja övriga länders valutor till given kurs. Dessa komma då att fungera som helt legala internationella betalningsmedel och vi vore i realiteten tillbaka till samma system som guldmyntfoten, med såväl dess för- som nackdelar. Däremot blir enligt denna definition en valuta ej ett internationellt legalt betalningsmedel blott därför att centralbanken i dess hemland — utan att ha någon internationell förpliktelse därtill — köper den till en given kurs, utan detta kan blott göra den till ett allmänt gångbart sådant. Enbart ett beslut från centralbanken att »försvara» en valutakurs genom dylika köp skänker ej den tilltro till dennas stabilitet, som ett i ovanstående mening legalt internationellt betalningsmedel kan ge. Ej heller pålägger det ett land sådana restriktioner ifråga om dess penningpolitiska handlingsfrihet, som följa av att det ansluter sig till en konvention om att upprätthålla ett sådant.

Den extrema motsatsen till guldets funktion enligt guldmyntfoten hade varit om intet land varit förbundet att köpa guld utan detta — fränsett användning till industriella ändamål o. d. — blott kunnat vinna avsättning tack vare att centralbanker m. fl. köpte guld som likvida placeringsobjekt; — dessa placerade med andra ord en del av sina valutatillgodohavanden i guld i hopp av vid behov kunna avyttra detta. Guldets komme i så fall att fungera som ett gångbart, ehuru ej legalt, internationellt betalningsmedel, om ock till växlande kurs. Helt motsvarar denna beskrivning ej guldets ställning före Bretton Woods, då guldets hade ett »hemland» i U. S. A., vars centralbank enligt lag var förpliktad att köpa det till 35 dollar per uns.

Guldets ställning till valuta fonden.

Syftet med Bretton Woods-avtalet är som bekant at rekonstruera världens betalningssystem på basis av stabila, men likväl inom en viss marginal elastiska, valutakurser samt fria internationella betalningar — i varje fall så länge dessa avse betalning för löpande transaktioner i motsats till kapitalöverflyttningar. Valutafondens uppgift är att ge länderna »kassaförstärkning» genom

korta lån i fall av bristande internationell likviditet, medan den långa kreditgivningen skall ombesörjas av återuppbyggnadsbanken.

Att söka närmare kommentera innehållet i några punkter av avtalet är vanskligt, då dettas tolkning uppenbarligen måste anpassas efter den ekonomiska utvecklingen. Det primära kravet på avtalet blir att det överhuvud fungerar och dess tillämpning får rättas därefter. Men så länge man ej sett, hur det hela fungerar i praktiken, har man blott ordalydelsen av avtalet att hålla sig till. Vi ge här nedan en översikt över de punkter i detta, där guldet nämnes:

Enl.art. II sec. 3 skall medlems tilskott lämnas i guld och den egna valutan. Härvid skall guld efter medlems val lämnas antingen till 25 % av hela tillskottet eller till 10 % av hans behållning av guld och U. S. A. dollar. Enl.sec. 4 skall även en ökning av medlems insats som regel till 25 % lämnas i guld.

Enl.art. IV sec. 1 skall kursen å medlems valuta uttryckas i guld som en gemensam värdemätare eller i U. S. A. dollar av den 1 juli 1944. Enl. sec. 2 får guld ej köpas eller säljas av medlem till ett pris, som avviker från den fastlagda kursen med mer än en av fonden fastställd marginal. Jämte att medlem har viss rätt att ändra sin valutakurs, kan fonden enl.sec. 7 besluta en proportionell förändring av alla medlemmars valutakurser, eller med andra ord ett förändrat guldpris. Undatagen är dock medlem som inom sjuttiofva timmar anger att han ej önskar delta i denna kursändring. Deprecierar en medlem sin valuta, skall han till fonden inbetala ett så stort belopp i egen valuta, att guldvärdet å fondens innehav av hans valuta bli oförändrat. På samma sätt återfår han ett motsvarande belopp vid en appreciering.

Tekniskt sett sker lån från fonden på så sett att medlem säljar sin egen valuta till fonden i utbyte mot den valuta, han önskar erhålla. Fonden är däremot ej generellt förpliktad att sälja en valuta mot guld — medlem är däremot enl.art. V sec. 6 skyldig att om han önskar sälja guld låta försäljningen gå genom fonden för såvitt detta kan ske till lika fördelaktiga villkor. Detta gäller dock ej ifråga om medlems försäljning av guld, nyligen utvunnet från gruvor inom hans eget territorium. Även om fonden som nämnts ej generellt är förpliktad att sälja valuta mot guld, äger medlem dock enl.sec. 7 rätt att mot guld återköpa fondens innehav av hans egen valuta utöver vad som motsvarar hans tillskott till denna. Å andra sidan är medlem under vissa förutsättningar skyldig att

återköpa sin valuta mot guld, då fonden eljest skulle kunna bliva illikvid genom att överfyllas av icke gångbara valutor.

Skulle fonden lida brist på en medlems valuta kan den enl. art. VII antingen föreslå honom att få låna sådan, något vartill han dock aldrig är skyldig att samtycka, eller kräva av (require) honom att få köpa hans valuta mot guld.

Medlem är aldrig förpliktad att motta någon främmande valuta eller guld som betalning för t. ex. sin export. Varken guld eller de till fonden anslutna ländarnas valutor behöva alltså fungera som vad vi ovan benämnt legala betalningsmedel. Har ett land tagit motpartens valuta som betalning för sin export, äger det kräva att denna, efter motpartens val, inlöses med antingen den egna valutatan eller guld. En medlem är med andra ord förpliktad att köpa tillgodohavande i sin valuta, innehavda av annan medlem, mot antingen dennes valuta eller guld, för så vitt dessa nyligen uppkommit som resultat av löpande transaktioner. Detsamma gäller om köpet erfordras för att möjliggöra betalning för sådana. I detta specialfall fungerar alltså guld som ett legalt betalningsmedel. Även denna begränsade konvertibilitet inskränkes dock bl. a. av att existerande valutaregleringar ej omedelbart kunna upphävas.

Om vi först söka konstatera vad ovan berörda bestämmelser ej innebära, så är det uppenbart att fonden ej skapar något gemensamt betalningsmedel — detta i motsats till Keynes-planen vars *bankor* skulle utgöra ett sådant, som varje medlem varn förpliktad att motta. Så är t. ex. U. S. A. ej förpliktad att sälja mot betalning av annat än dollar. Skillnaden mellan valutor, som äro internationellt gångbara och övriga, består alltså.

Detta var en förutsättning för att U. S. A. skulle kunna ansluta sig till fonden. Vid Keynes-planen hade det riskerat att få i form av tillgångar i bankor överta en rad fordringar på den övriga världen av diskutabelt reellt värde. Denna begränsning kan dock allvarligt hota fondens funktionsduglighet. Ett land, vars valuta ej är internationellt gångbar, men som önskar importera från t. ex. U. S. A. kommer att sälja sin valuta till fonden mot dollar. Risk föreligger alltså för att dennas förråd av gångbar valuta förbrukas, medan den i stället fylles av valutor, som ingen medlem har användning för, då han varken kan utbyta dem mot andra valutor eller göra önskade inköp därför i deras hemländer, vilka sakna erforderlig exportförmåga. Bestämmelsen om att lån blott får tas i fonden för att fullgöra löpande betalningar, att fonden

kan ransonera en valuta, varav dess innehav är begränsat i förhållande till efterfrågan, samt att medlem kan i viss omfattning tvingas återköpa sin egen valuta från fonden, äro visserligen avsedda att förhindra en sådan eventualitet, men utgöra knappast tillräckligt skydd mot en sådan.

Ej heller guld et erhåller rent formellt ställningen som ett internationellt betalningsmedel. Medlem är aldrig skyldig att köpa guld av annan medlem, och ej heller har den senare någon rättighet att köpa dess valuta från fonden mot guld. Teoretiskt sett är alltså det tänkbart, att ett land förfogar över guld utan att ha någon möjlighet att betala sin import för detsamma.

Antag t. ex. — även om denna tanke just nu är föga aktuell — att intet land ville köpa guld, medan de centralbanker, som hade riklig tillgång därpå, sökte göra sig av med detta. Skedde detta inom landet genom ökat utbud till guldsmeder m. fl., komme det inhemska guldpriset att falla. Detta skulle göra det frestande att exportera gul till underpris, varigenom en »svart börs« uppstode. Detsamma gällde för de guldproducerande länderna. Även dessa äro bundna av bestämmelsen att guld ej får säljas under det pris, som svarar mot valutakursen, men är ingen villig att köpa till denna blir det svårt att hindra dem från att bjuda guld till underpris. Skulle fonden själv söka stödköpa guld, bleve den ur stånd att tillhandahålla medlemmarna valuta. Dessa komme i stället att utnyttja rätten att mot guld återköpa fondens överskott av deras valuta. En sådan bestämmelse som t. ex. skyldigheten för medlem att mot guld köpa annan medlems innehav av hans valuta, för så vitt detta uppkommit genom löpande transaktioner, vilken tydligen förutsätter att guld et är ett gångbart betalningsmedel, komme att hänga i luften.

Fondens utväg ur denna svårighet bleve att genom en proportionell höjning av valutakurserna sänka det officiella guldpriset så att det motsvarande »svarta börs priset«. Man kan alltså säga, att vissa bestämmelser i Bretton Woods-avtalet förutsätta guld som ett internationellt gångbart betalningsmedel utan att likväl ge någon garanti för att det verkligen blir ett sådant. Till dessa bestämmelser hör dock ej den, att medlemmarnas valutakurser skola fixeras vid ett visst guldvärde. Här fungerar guld et blott som en omräkningsfaktor, vilken i och för sig kan ha vilket värde som helst, då detta ej påverkar valutornas inbördes kurs, vilken är det enda betydelsesfulla.

Även om guld et ej garanteras ett internationellt värde — härför hade krävts att det liksom under guldmyntfotens tid fungerade

som ett legalt internationellt betalningsmedel — har man dock sökt stödja dess värde genom att göra medlemmarna intresserade av att inneha guld. En av de viktigaste orsakerna till att Bretton Woods-avtalet utformats som skedde har just varit att de guldägande eller guldproducerande länderna velat skyda guldets värde.

En bestämmelse skulle, om dess yttersta konsekvenser tillämpades, t.o.m. kunna göra guldet till vad vi benämmt ett legalt betalningsmedel, nämligen ett lands skyldighet att, om fondens innehav av dess valuta blir knapp, sälja denna mot guld. Medan det uttryckligen framhålls, att någon skyldighet i så fall ej föreligger att lämna fonden ett lån av den knappa valutan, göres ingen inskränkning i skyldigheten att sälja denna. Hade de guldproducerande länderna behärskat fonden, skulle det alltså haft en teoretisk möjlighet att sälja guld till fonden mot konvertibla valutor. Då dessa härigenom bleve knappa, kunde fonden ålägga deras hemländer att tillhandahålla dem mot guld, varefter fonden köpte mer guld för dessa etc.

Denna möjlighet har givetvis blott teoretiskt intresse, då intet land komme att stanna kvar i fonden, om denna på detta sätt utnyttjades till att påtvinga det guld, som det ej önskade inneha. Praktisk betydelse få däremot sådana bestämmelser, som att guld erfordras för att höja medlems kontingent, att det kan användas till att inköpa överskott av dennas valuta från fonden eller att medlem kan åläggas att köpa detta överskott mot guld samt att guld kan användas till att köpa sådant innehav av medlems valuta, som denne enligt vad ovan nämnts är skyldig att inlösa. Dessa bestämmelser föranleda, att medlemmarna måste inneha guld utöver det belopp, de inbetalt å sin kontingent. Följaktligen bliva de också i viss omfattning villiga att motta guld som betalning, varigenom detta blir internationellt gångbart. Det blir frånsett nyssnämnda undantag ej legalt betalningsmedel i den meningen, att medlemmarna kunna tvingas att ta det som betalning för sin fordringar, men i den mån de göra detta är priset fastställt, varför någon fri prisbildning på guld ej kan äga rum.

Men det guld, som medlemmarna på så sätt få användning för, torde blott komma att uppgå till en ringa bråkdel av världens totala guldinnehav, varför guldets värde även i fortsättningen främst blir beroende av U. S. A:s villighet att köpa guld. Det kan synas inkonsekvent att man på så sätt i den internationella betalningsmekanismen inarbetat en faktor, som blir beroende av ett lands penningpolitik, men i själva verket är detta blott en sida av det faktum att hela valutafonden ej kan fungera utan stöd av U. S. A.

EN DISPUTATS OM BILATERAL CLEARINGPOLITIK¹⁾

AF CARL IVERSEN

DET er en fortjenstfuld Gerning, Dr. P. Nyboe Andersen har gjort, ved at tage den internationale Clearing og dens Problemer op til grundig videnskabelig Undersøgelse. Den hidtidige Clearinglitteratur har enten været af overvejende teknisk og juridisk Karakter eller stærkt politisk præget. Det, vi hidtil har savnet, er netop et Forsøg paa systematisk at anvende den økonomiske Teoris Værktøj paa Clearingfænomenerne. Dette Savn har Nyboe Andersens Bog i vidt Omfang afhjulpet, og man tør spaa den en smuk Plads i den internationale økonomiske Litteratur, skrevet, som den er, paa et klart og godt Engelsk.

Afgørende nye Metoder til Analyse af Clearingens Problemer bringer Afhandlingen ikke, men den dokumenterer, at dens Forfatter behersker sit Fags Teknik. Han er ikke som saa mange unge Forskere faldet for Fristelsen til ensidigt at kaste sig en enkelt Metode i Vold, blot fordi den nu tilfældigvis er moderne. Skønsomt afvejes, hvilke Tankeredskaber der i hvert enkelt Tilfælde kan føre længst frem. Det er klogt og rigtigt af Forfatteren at holde sig til, hvad han S. 118 kalder en friere Form for Forløbsanalyse og heller ikke kaste Vrag paa statiske Betragtninger og partielle Ligevægtsræsonnementer. Netop dette Emne, hvor man staar overfor en Række korte, udtrykkeligt fikserede Clearingperioder, kunde friste til en rigoristisk Anvendelse af Stockholm-skolens Modelapparat, men Forfatteren har sikkert Ret i, at det vilde resultere i en yderst kompliceret — og man tør sige: unødigt

¹⁾ I det følgende gengives Hovedpunkterne i første officielle Opponents Indlæg ved det mundtlige Forsvar af Dr. oec. P. Nyboe Andersens Afhandling: *Bilateral Exchange Clearing Policy* paa Aarhus Universitet den 11. Maj 1946. Anden officielle Opponent, Prof. Jørgen Pedersens Indlæg, er i Hovedtræk offentliggjort i Handelsvidenskabeligt Tidsskrift 1946, Hft. 55—56.

kompliceret og abstrakt — Fremstilling. »What it might gain as to exactness in details, the statement as a whole would lose in coherence and clearness« S. 118). I hvert Fald er det lykkedes Forfatteren med den valgte Fremgangsmaade at give en sammenhængende og klar, let læselig og vel disponeret Fremstilling.

Mod Afhandlingens *Form* skal der derfor ikke her gøres nævneværdige Indvendinger. Skulde man i al Almindelighed indvende noget mod Afhandlingens *Indhold*, maa det først og fremmest siges, at Forfatteren har afgrænset sit Emne *meget snævert*. Han begrænser sig til udelukkende at behandle den *tosidige* Clearing. Det, der siges i Bogens sidste Kapitel om trekantet eller mangesidig Clearing, vedrører alene disse Ordningers Sammenhæng med den strengt bilaterale Clearing som Modifikationer i eller Supplement til en tosidig Clearing, og han afviser udtrykkelig Keynes' og andres Planer om en international Clearing-Union som faldende udenfor sin Afhandlings Rammer. Det har en Forfatter naturligvis Lov til, men mange af Nyboe Andersens Læsere vil utvivlsomt synes, at Bogen ligesom Ugebladenes Feuilletoner holder op paa det allermost spændende Sted. Selv om man i Praksis hidtil hovedsagelig har staaet overfor den tosidige Clearing, lader det sig jo i hvert Fald ikke nægte, at et saadant internationalt Clearingssystem i rent teoretisk Henseende frembyder en Række interessante Problemer, som det vilde have været morsomt at faa belyst. Men det maa vi altsaa vente med til en anden Gang.

Men ogsaa for selve Behandlingen af den tosidige Clearings Problemer har Forfatteren afstukket meget snævre Rammer. Skildringen af Baggrunden for Clearingssystemets Fremkomst er yderst knap, og der gøres meget lidt i Retning af at placere Clearingssystemet i Tidens almindelige politiske og sociologiske Milieu. Forfatteren vil vel dertil svare, at det er med velberaad Hu, han har begrænset sig til den økonomisk-teoretiske Analyse af Mulighederne for at tilvejebringe Ligevægt i Clearingen, men ogsaa denne rent teoretiske Analyse vilde formentlig have vundet, hvis man havde betragtet Clearingen under en saadan videre Synsvinkel.

Dertil kommer, at den Smule, der siges om den institutionelle Baggrund for den teoretiske Analyse, er præget af en vis Uklarhed. Paa S. 93 skriver Forfatteren, at han vil undersøge Clearingssystemet baade under »the assumption of laissez-faire and state intervention«, men derimod ikke under Forudsætning af Socialisme. Men allerede S. 12 nederst har vi faaet at vide, at »the

clearing system is inconsistent with a laissez-faire economy«. Og baade paa dette Sted og paa S. 99 læser vi, at »the clearing mechanism cannot be adapted to different economic structures with the same elasticity as the banking mechanism« (S. 12). Dette sidste er »politically neutral. It has . . . been functioning without fundamental changes under laissez-faire and state control, under gold and paper standards« (S. 99).

Vi faar da heller ikke nogetsteds den paa S. 93 lovede Analyse af Clearing under Forudsætning af laissez-faire. Men er det rigtigt, at de to Ting: Clearing og laissez-faire er uforenelige? Det gælder vel dog i hvert Fald kun den *bilaterale* Clearing. Den repræsenterer selvfølgelig i Kraft af selve sin tosidige Karakter en Indgriben i de frie Betalingsstrømme. Det hedder da ogsaa udtrykkeligt S. 99, at »the *bilateral* mechanism is incompatible with the essentials of a liberalist policy«. Men lidt senere, paa S. 107, siges det helt generelt, at »the clearing technique in itself constitutes a piece of national interventionism«. Ogsaa der vilde Indføjelser af »*bilateral*« have gjort godt. Nu siger Forfatteren ganske vist straks paa S. 1, at »where the term »clearing« is used without any explaining adjectives it is always to be interpreted as »*bilateral exchange clearing*«, men han kunde alligevel godt lidt oftere til Lettelse for Læseren have taget det lille Adjektiv med, og ikke mindst da paa de Steder, der her er fremdraget fra S. 12 og S. 99. For hvis vi tænker paa den *multilaterale* Clearing, er Forholdet jo tværtimod det, at man har fremhævet, at den kunde tænkes at blive *mere smidig* end den gamle »banking mechanism of foreign payments«, en teknisk Fuldkommengørelse af den, om man vil, som netop i høj Grad lader sig forene saavel med laissez-faire Politik som med Intervention.

Det kan i denne Forbindelse ogsaa fremhæves, at Forfatteren synes lidt for rask til paa S. 12—13 at afvise den nærliggende Problemstilling: Hvilken Forskel gør det m. H. t. den økonomiske Politik, om internationale Betalinger afgøres ved Clearing eller gennem Banksystemet. Det erklæres kategorisk S. 13, at »no comparisons are made with other payment systems«. Men heldigvis finder man trods denne kategoriske Udtalelse rundt om i Bogen flere saadanne Sammenligninger. Det er tilstrækkeligt at minde om Fremstillingen S. 123 ff, som senere vil blive omtalt i anden Forbindelse. Imidlertid kunde Forfatteren nok lidt mere konsekvent have anlagt dette sammenlignende Synspunkt. Det er jo utvivlsomt det, de fleste Læsere af Bogen spørger om. De er for-

trolige med den traditionelle økonomiske Politik, der sigter mod Opretholdelse af Ligevægt paa Betalingsbalancen, men de ved maaske ikke ret meget om dette nye Clearingsystem. Derfor spørger de netop, hvilken Forskel Overgangen til dette System bevirker m. H. t. den økonomiske Politik.

Saa meget om de snævre Grænser, Forfatteren har sat for Behandlingen af den tosidige Clearing.

Endelig kan man for det tredje sige, at Forfatteren ogsaa i en anden Henseende lader Læseren lidt for meget i Stikken. I flere af Kapitlerne i Bogens anden Del analyseres med stor Skarpsindighed alle de Tilfælde, der kan tænkes at fremkomme ved Kombination af forskellige Forudsætninger. I Kapitel VI opereres der f. Eks. med ikke mindre end 15 forskellige Muligheder. Men Forfatteren nævner saa godt som ikke et Ord om disse Tilfældes større eller mindre *Relevans* tiltrods for, at flere af dem som nedenfor nærmere omtalt er uhyre usandsynlige for ikke at sige komplet meningsløse. Forfatteren er uden Tvivl selv i Stand til at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt. Det viser han adskillige andre Steder i sin Bog. Men han burde i nogle Tilfælde have rakt Læseren en hjælpende Haand og stærkere understreget, hvilke af de analyserede Tilfælde der har praktisk Betydning, og hvilke der kun er »intellectual playthings«. En i og for sig prisværdig Iver efter at udtømme alle teoretiske Muligheder kan ogsaa drives for vidt.

Af det hidtil anførte vil det forstaas, at Kritiken i første Række vedrører det, der *ikke* staar i denne Disputats. Det, der staar i den, forekommer i det væsentlige rigtigt og godt, selv om der naturligvis kan rettes Indvendinger mod adskillige Enkeltheder i Bogen.

Det første Kapitel om Clearingaftalernes Historie giver ikke Anledning til mange Bemærkninger. Forfatterens Inddeling i de tre Perioder 1931—34, 1934—39 og Krigsaarene er klar og god, og det er vigtigt og rigtigt, at det fremhæves, at man allerede i den første Periode finder to væsentlig forskellige Typer af Clearingaftaler: Afviklingsaftaler og Suppleringsaftaler.

Skildringen af Baggrunden for Clearingssystemets Fremkomst er som alt sagt meget kort og knap. Men den fremhæver dog de to væsentlige Momenter: det stærke Prisfald paa Raavarer og de forringede Muligheder for udenlandsk Laantagning, to Momenter, som tilsammen tvang en Række Lande ind paa drastiske Valuta-restriktioner. Naar det hedder nederst S. 17, at »the start was

made by Hungary«, forstaar man jo nok, at dette gaar paa de totale Transfereringsmoratorier, men det virker alligevel lidt mærkeligt, naar man straks efter læser, at Tyskland først kom med i Sommeren 1933. I det hele taget bevæger Fremstillingen sig her en Smule i Krebsgang. Den første Dato, vi præsenteres for paa S. 17, er den 23. December 1931, Transfer Moratoriet i Ungarn, og man faar let det Indtryk, at Optakten til Clearingsystemet — de bagefter paa S. 18 omtalte Byttehandler og private Kompensationer — var noget, der fulgte som Resultat af Moratorierne. Men saa faar vi i næste Stykke at vide, at der allerede 3. November 1931 sammentraadte en Kongres i Prag, hvor Prof. Reisch stillede Forslag om egentlige Clearingaftaler. Og endelig kan vi bagefter paa S. 19 øverst se, at Forhandling om saadanne Clearingaftaler allerede dengang maa have været godt i Gang, idet den første afsluttedes allerede 12. November 1931. Men det er naturligvis Bagateller.

Forfatteren giver en fornuftig Kritik af de to sædvanligt anførte Karakteristika for Afviklingsaftalerne: at de er sluttet 1) mellem Lande med og uden Valutarestriktioner og 2) mellem et Debitor- og et Kreditorland. Med Rette fremhæves, at det afgørende er selve Aftalernes Indhold og Formaål: Afviklingen af spærrede Tilgodehavender. Der behøver ikke at være Tale om et egentligt Kreditorland contra et Debitorland eller om et Land uden contra et Land med Valutarestriktioner.

I andet Kapitel fremstilles Grundtrækkene i den hidtil førte Clearingpolitik. Ved Clearingpolitik forstaar Forfatteren »all political measures connected with the operation of clearing« (S. 37) eller mere bestemt »all political measures applied by governments to influence the flows of clearing payments« (S. 11). Det er disse politiske Indgreb, som nærmere analyseres i Arbejdets teoretiske Del.

I det tredje og sidste Kapitel i Bogens første Del fremlægges et statistisk Materiale, Forfatteren har samlet til Belysning af, hvorledes Clearingsystemet har paavirket Samhandelen. Han er dog med Rette meget forsigtig med at uddrage positive Konklusioner af Tallene; hans Kritik af Folkeforbundets Clearingundersøgelse er fornuftig.

Alt i alt giver Bogens første beskrivende Del en god og solid omend som sagt noget snæver Basis for den teoretiske Analyse i Afhandlingens anden Del. Inden Forfatteren gaar nærmere ind paa de forskellige Sider af Clearingpolitiken, behandles i Kapitel

IV forskellige karakteristiske Træk ved Clearingtekniken. Redegørelsen i Kapitel IV § 2 for Forholdet mellem Clearingvaluta og Bankvaluta og for Lighederne og Forskellighederne mellem de to Betalingsmekanismer set fra den enkeltes og fra Samfundets Synspunkt er klar og god. Som man maaske maatte vente, har det særlige aarhusianske Pengebegreb sat sig visse Spor paa disse Sider, uden at dette Begreb dog synes at vinde ved at blive ført over paa det internationale Plan. Ogsaa Distinktionen mellem »exchange blocking« overfor Udlændinges Krav paa hjemlig Valuta og »exchange binding« overfor Indlændinges Anvendelse af udenlandske Tilgodehavender turde være nyttig. Et Clearingarrangement beskrives S. 101 træffende som »a mutual blocking and binding of such claims as are comprised by the agreement«.

Forfatteren har sikkert ogsaa Ret i at fremhæve, at Clearingsystemet har virket i Retning af at løsrive den indre økonomiske Politik fra Valutahensyn, men at paa den anden Side de Bindinger, Clearingaftalerne medfører, maa begrænse Systemets Tjenlighed som Middel for en autonom Konjunkturpolitik (S. 104 og 115).

Det fremhæves meget stærkt S. 99—100, at en Clearingkurs ikke umiddelbart kan være bestemt af Efterspørgsel og Udbud, da der ikke findes noget »Marked« for Clearingvaluta. Hvis Clearingautoriteterne imidlertid, som det siges S. 99 nederst, »adhere to the principle of fixing the daily quotations so as to correspond as closely as possible to the flows of payments to and from the clearing offices«, ja saa maa Kursen jo fremkomme ved en simpel aritmetisk Beregning. Det bliver ganske enkelt den Multiplikator, som gør de to Betalingsstrømme lige store. Men tænker vi os en fri Papirvaluta, hvor Centralbanken ikke intervererer paa Valutamarkedet ved Forøgelse eller Formindskelse af sin Valutareserve, har vi jo i Virkeligheden nøjagtig samme Situation. Det er en saadan Situation, Taussig lægger til Grund for hele sin Analyse af Valutakurserne under Papirfod. Han skriver:¹⁾

»The essential point is that the price of foreign exchange . . depends at any given time on the respective volumes of remittances. It results from the impact of two forces that meet. The outcome is simply such as to equalize the remittances«.

Som fremhævet i min Disputats²⁾ betyder dette, at Taussig helt lader de korte udlignende Krediter ude af Betragtning under Pa-

¹⁾ International Trade, New York, 1927, S. 344.

²⁾ Aspects of the Theory of International Capital Movements, Copenhagen and London, 2. ed., 1936, S. 314.

pirfod, og det er naturligvis urealistisk under »banking mechanism«. Nu siger Nyboe Andersen S. 99 nederst og S. 100 øverst, at »no natural level of clearing rates exists in the sense of a definite height spontaneously realized by the rates when left to themselves«. Men netop naar man saa stærkt, som han gør det senere paa S. 120, understreger, at Clearingpolitiken sigter mod Statusligevægt uden Kreditgivning, skulde man snarere synes, han maatte komme til det modsatte Resultat: at der *er* en »natural rate«, nemlig den, der, som Taussig siger, gør Betalingsstrømmene lige store.

Noget andet er, om Forfatteren ikke lidt for skarpt hævder denne Sondring, at Valutapolitikens Maal er Forløbsligevægt (»current equilibrium«) under fri Valutahandel og Statusligevægt (»balance equilibrium«) under Clearing. Paa den ene Side kan man ikke se bort fra Kreditgivning under Clearing, og paa den anden Side er det jo ogsaa saadan, at hvis et Lands Valutareserve under fri Valutahandel er svundet betænkeligt ind eller svulmet for stærkt op, vil man i den følgende Tid bestræbe sig for atter at faa den bragt op eller ned paa en mere normal Størrelse. Man vil ganske vist ikke, som Forfatteren skriver om Clearing paa S. 120, »maintain exchange reserves exactly at zero«, men man vil faktisk holde Valutareserven paa en vis normal Størrelse.

I denne Forbindelse anvendes paa S. 121 den udmærkede Sondring mellem »balance-increasing« og »balance-decreasing creditor« og »debtor countries«, men Forfatteren vil næppe fastholde, at »these terms are the clearing parallels of Cairnes' familiar distinction between »young« and »old« creditor and debtor countries«.

Cairnes' berømte Analyse¹⁾ vedrører Forholdet mellem den aarlige Kapitalimport eller Kapitaleksport og de modgaaende Rentebetalinger. I et »ungt« Debitorland viser Handelsbalancen Importoverskud, fordi den aarlige Kapitalimport er større end Rentebetalingen til Udlandet. Et »gammelt« Debitorland, som skal forrente mange tidligere Aars Laan, kan derimod faa Eksportoverskud, idet disse Rentebetalinger overstiger Aarets Nyimport af Kapital. Men baade det unge og det gamle Debitorland har, for at bruge Nyboe Andersens Udtryk S. 121 »a growing debt and is accordingly a balance-increasing debtor country«.

I Kapitel V drøftes det, om den bilaterale Clearing uden egent-

¹⁾ Some Leading Principles of Political Economy, London 1874, part III ch III § 6, Udg. 1887, S. 360—63, gengivet i min Disputats S. 53—54.

lige clearing-politiske Indgreb, alene i Kraft af selve de Systemet iboende autonomt virkende Tilpasningskræfter viser Tendens henimod den Statusligevægt, som Forfatteren mener, det er Clearing-systemets Maal at realisere. Dette undersøges dels under »Venteprincippet«, dels under »Finansieringsprincippet«. Det er et Spørgsmaal, som kun er sparsomt behandlet i den hidtidige Clearinglitteratur, og paa dette Punkt er der ingen Tviv om, at Forfatteren har »gravet et Spadestik dybere«.

Den *Beskrivelse*, der gives i Kapitel II af disse to Ordninger med Hensyn til Udbetalingerne til Eksportører og andre Clearingkreditorer, er særdeles klar, og der anføres plausible Grunde for det i og for sig mærkværdige Forhold, at man midt i en ødelæggende Krise indførte en international Betalingsordning, som afskaffede den hidtil eksisterende Mulighed for indenlandsk Kreditudvidelse i Tilfælde af Opgang i Valutareserven. Det hænger utvivlsomt sammen med, at Clearingen er groet ud af de private Kompensationsforretninger, og at man derfor ikke har betragtet Clearinginstituttet som en Del af Banksystemet.

Forfatteren har sikkert ogsaa i alt væsentligt Ret i de *Resultater*, han naar til i Kapitel V. Men her er et af de Tilfælde, hvor det forekommer lidt svært for Læseren at følge ham paa den Vandring ad de aftagende Abstraktioners Vej, hvorved disse Resultater er naaet.

Det særlige ved den *bilaterale* Clearing, som Bogen alene behandler, er jo, at Betalingssamkvemmet mellem to Lande rykkes ud af sin Sammenhæng med de øvrige internationale Betalinger. Men naar det er Tilfældet, virker det noget paafaldende for ikke at sige meningsløst at begynde Analysen af den bilaterale Clearingmekanisme med at forudsætte en Verden, som kun bestaar af to Lande. Her kan denne Ejendommelighed jo overhovedet ikke komme frem, og Læseren spørger uvilkaarligt sig selv, hvad en Clearingaftale overhovedet skal tjene til i en saadan Verden alene omfattende to Lande. Forfatterens allerede nævnte Sondring mellem Bankvaluta og Clearingvaluta gaar ud paa, at Clearingvalutaen har en mere begrænset Anvendelighed end Bankvalutaen (S. 97), idet den kun kan bruges overfor et enkelt Land, medens Bankvalutaen var anvendelig i alle Lande. Men naar man kun forudsætter *et* fremmed Land, kan Bankvalutaen naturligvis ogsaa kun anvendes i dette ene Land.

Det vilde derfor have faldet mere naturligt at sige, at det, der omtales her, ikke specielt vedrører Clearing, men lige saa fuldt — eller vel snarere udelukkende — »the banking system« hen-

holdsvis uden og med Handels- og Valutarestriktioner. Det, Analysen viser, er netop *Lighederne* mellem de to Betalingssystemer. Her har vi altsaa som før nævnt et Tilfælde, hvor Forfatteren trods den kategoriske Udtalelse S. 13 dog foretager en Sammenligning mellem Clearing og det ældre Betalingssystem. Først paa S. 129—30 kommer han til *Forskellighederne* mellem de to Systemer. Her er der allerede ovenfor sat et lille Spørgsmaalstegn ved den stærke Fremhævelse af, at »the final goals of adjustment processes are different« (S. 129). Den afgørende Vægt maa vistnok lægges paa det andet Moment, Forfatteren nævner S. 130, at Betalingerne mellem to Lande skilles ud af den almindelige multilaterale Betalingsudligning. Og det kan jo, som det ogsaa siges, først komme til Udtryk i Analysen, »when the existence of third countries is taken into consideration« (S. 130 øverst).

Ogsaa senere i Afsnittet om Clearing under Venteprincipet, begynder Fremstillingen (S. 142) med kun at forudsætte to Lande, men her viser det sig flere Steder, hvor svært Forfatteren selv har ved at fastholde denne urealistiske Baggrund for en Clearingaftale. Allerede paa næste Side (143) nævnes en passant et Eksempel, hvor der er Tale om tre Lande: Danmark, England og Tyskland. Og ogsaa paa den følgende Side igen (144) nødes Forfatteren til at fremhæve, at Landet B ikke i Forhold til Landet A er »foreign countries as a whole«, men et enkelt Land blandt mange andre. Men *officielt* indfører han først Tredieland i Ræsonnementet paa S. 148.

Ogsaa i en anden Henseende forekommer Forudsætningerne lidt urealistiske. Det analyseres grundigt og skarpsindigt, hvorledes det vil gaa, naar de to Lande, der slutter en Clearingaftale, i Forvejen har forskellige Kombinationer af Handels- og Valutarestriktioner og *opretholder disse ganske uændret* under Clearingen, men der regnes ikke med den Mulighed, at disse Restriktioners Art og Styrke vil blive paavirket dels af selve den Omstændighed, at man slutter en Clearingaftale, dels af Clearingsaldoens Udvikling i Tidens Løb. Og det er dog en ganske nærliggende Tanke. Clearingoverenskomsterne blev jo netop indgaaet for at *komme udenom* de omsiggribende Handels- og Valutarestriktioner. Naar en Række forskellige Lande af Frygt for at faa et Deficit at udrede i fri Valuta alle sammen lagde Importen Hindringer i Vejen, opdagede de hurtigt, at det samtidig gik ud over Eksporten, og saa opstod den Tanke at tilkøbe sig en mere eller mindre generel Adgang til at forøge sin Eksport til et bestemt Land mod at paa-

tage sig en Forpligtelse til at modtage Betalingen i Form af Vareimport fra det samme Land. Man maa holde sig denne Baggrund for Øje, at Clearingsaftalens Indgaaelse og Clearinghandelens Forløb vil afføde Ændringer i de eksisterende Handels- og Valutarestriktioner. Havde Forfatteren taget dette med i Betragtning, vilde han formentlig være kommet til et noget mindre pessimistisk Resultat med Hensyn til den automatiske Tilpasnings Mulighed for at gøre sig gældende.

Det vil naturligvis kunne siges, at Forfatteren netop har valgt den Fremgangsmaade *først* at undersøge, hvor langt man kan komme ved de selvregulerende Kræfters Hjælp, og derefter i de følgende Kapitler behandler de politiske Indgreb. I det danske Resume slutter Omtalen af Kapitel V saaledes med Ordene: »Som Helhed vil de til Clearingsystemet knyttede selvregulerende Kræfter ikke kunne gøre clearingpolitiske Indgreb overflødige« (S. 234 Stk. 1). Men i Resumeet af Kapitel V i den engelske Tekst staar der bare (S. 151): »Let us suppose that according to the leading political aims of a country it is considered desirable for the clearing adjustment to be effected spontaneously«. Der tilføjes ganske vist: »or at least to secure a co-operation between political and automatic forces«. Men i hele den foregaaende Analyse er der ingen Antydning af, at det sandsynligste er, at et saadant Samarbejde vil gøre sig gældende *lige fra det Øjeblik af*, da Clearing-aftalen indgaas. Forfatteren behandler udelukkende en Række Tilfælde af Handels- og Valutarestriktioner, *som hele Tiden holdes uforandrede*.

Endnu skal blot nævnes en Detaille fra Kapitel II. Det hævdes paa S. 41, at Opgivelsen af Venteprincipet kan have ført til, at visse Kreditorlande har faaet et forringet Bytteforhold overfor Tyskland. Argumentet er, at Tyskland under Venteprincipet ved at tilbyde høje Priser for sine Importvarer søgte at kompensere de fremmede Eksportører for Tabet paa Grund af lang Ventetid. Det kan være rigtigt. Men saa tilføjes det, at Sveriges Fastholden ved Venteprincipet »seems to have been conducive to the relatively great rise of prices in German-Swedish trade during the first years of the war«. Her tales der ganske vist ikke om de svenske Eksport- og Importvarepriser hver for sig, men man maa af Sammenhængen faa det Indtryk, at Sverige ved at fastholde Venteprincipet opnaaede et gunstigt Bytteforhold. Faktisk udviklede Bytteforholdet sig som bekendt i udpræget Grad til Sveriges

Ugunst¹⁾). Vilde Sverige være gaaet over til Finansieringssystemet, d. v. s. til at lade Riksbanken yde Tyskland Krediter, kunde det højst sandsynligt have opnaaet bedre Bytteforhold. Naar Tyskland *ikke* kunde opnaa saadanne Krediter, maatte det bestræbe sig for at faa sine Eksportindtægter til at strække saa langt som muligt d. v. s. for at opretholde et for Tyskland gunstigt (og altsaa for Sverige ugunstigt) Prisforhold mellem Eksport- og Importvarer. Saavidt erindres, har Forfatteren iøvrigt selv gjort opmærksom paa dette Forhold i den Artikel i »Politiken«, der ene af alle Avis-artikler er fundet værdig til at figurere i Litteraturlisten.

Efter at være naaet til det Resultat, at man hverken under Finansieringsprincippet eller under Venteprincippet kan slaa sig til Taals med, at Clearingforløbet vil regulere sig selv, gaar Forfatteren saa i de følgende Kapitler over til Omtalen af selve de clearingpolitiske Indgreb og deres Virkninger. De Indvendinger, der kan rettes mod disse Kapitler vedrører imidlertid i Hovedsagen de samme Momenter, som allerede har været drøftet.

I Kapitel VI diskuteres Mulighederne for ved Hjælp af Forhøjelse eller Nedsættelse af Clearingkursen at neutralisere de Virkninger, en indtraadt Forstyrrelse i de økonomiske Forhold har paa Clearingforløbet. Den Forstyrrelse, der betragtes, er en 10 pCt.s Stigning i Omkostningsniveauet i det ene Land, og det Spørgsmaal, Forfatteren stiller sig, er altsaa, om man i Tilfælde af en saadan generel Forskydning mellem Landenes Omkostningsniveauer ved en tilsvarende Ændring i Clearingkursen kan afbøde Omkostningsforandringens Indflydelse paa Clearingbalancen, paa Bytteforholdet mellem Landene — the barter terms of trade — og paa Beskæftigelsen. Spørgsmaalet er m. a. O., om der gives en »Clearingparitet«, en Ligevægtskurs af lignende Art som Købekrafts-pariteten.

Der nævnes paa S. 154 fire Punkter, hvorved dette Problem om en Clearingparitet adskiller sig fra Spørgsmaalet om en Ligevægtskurs under den gamle internationale Betalingsmekanisme.

Af disse fire Punkter er det første uden Tvivl det afgørende. Det gaar ud paa, at man under bilateral Clearing faar en særlig Pa-

¹⁾	Import-	Eksport-
	priser	priser
1935	100	100
Juni 1939	116	117
Dec. 1941	304	166

ritet overfor hvert enkelt Land. Men ogsaa dette Kapitel begynder med at forudsætte en Verden, der kun bestaar af to Lande, og saa længe den Forudsætning fastholdes, kan der naturligvis kun blive Tale om een Ligevægtskurs. Saa længe man bevarer denne Forudsætning gælder Analysen m. a. O. ligesom i Kapitel V i lige Grad Clearing og »banking mechanism«, hvad da ogsaa en passant nævnes S. 160 øverst. Men dette kunde godt have været understreget noget stærkere.

Om Punkt to siger Forfatteren selv, at »this does not affect the clearing rates theory«. Dette Punkt kunde derfor passende være udeladt i *denne* Sammenhæng, hvor det netop drejer sig om Clearingkursteorien. Det faar først Betydning i Kapitel VII, hvor de praktiske Muligheder for at gøre Brug af Clearingkursforandringer som Tilpasningsmiddel diskuteres.

Under Punkt tre fremhæves paany, at Clearing tilsigter Statusligevægt og ikke bare Forløbsligevægt. Konsekvensen her maa vel blive, at Clearingpariteten defineres som den Kurs, der genopretter en saadan fuldstændig Statusligevægt og altsaa bringer en fra forrige Clearingperiode eventuelt overtaget Clearingsaldo helt ud af Verden. Det forekommer unægtelig at være en noget ejendommelig Definition. Man skulde synes, at det var mere nærliggende at spørge, om der findes en Kurs, som gennemført samtidig med den indtrufne Forstyrrelse kunde hindre *Opstaaen* af en Clearingsaldo i den *kommande* Clearingperiode.

Det fjerde Punkt gaar ud paa, at der under Clearing maa forudsættes Import- eller Valutakontrol i hvert Fald i det ene af de to Lande. Det fremhæves her med Rette, at man ikke hidtil er naaet til Bunds i Spørgsmaalet om Ligevægtskursens Bestemmelse i Tilfælde af kvantitative Restriktioner. Denne Mangel forsøger Forfatteren nu at afhjælpe. Under en Række stærkt simplificerende Forudsætninger kommer han til det Resultat, at der ikke findes nogen Ligevægtskurs, ifald et af de to Lande fastholder sin Importværdi regnet i Pengeenheder, hvis indenlandske Købekraft har ændret sig. Denne Konklusion er dog næppe af større praktisk Værdi. For som Forfatteren her i Modsætning til Kapitel V selv fremhæver paa S. 155, gælder det, at »in reality such allocations will generally be modified when the rates are changed«.

I Kapitel VII behandles som alt sagt de praktiske Vanskeligheder, der er forbundet med at anvende Ændringer af Clearingkursen til Paavirkning af Clearingforløbet. Der er for det første de Vanskeligheder, enhver praktisk Anvendelse af Købekraftspari-

tetsteorien møder, at det er svært *ex ante* at bestemme Ligevægtskursen. Derom siger Forfatteren intet nyt. Men dertil kommer den særlige Vanskelighed under Clearing, at en Kursændring her kræver en Aftale eller i hvert Fald en Forhandling mellem de to Lande, og her fremhæves med Rette, at den Omstændighed, at en Kursændring i Reglen forskyder Ombytningsforholdet, vil gøre det svært at opnaa Tilslutning til Forandringen fra det Land, til hvis Ugunst Bytteforholdet ændres. Men det tilføjes paa S. 172 Stk. 2 tilsyneladende som en *særlig* Vanskelighed, at det under Clearing er nødvendigt »to calculate several bilateral clearing parities, whereas under the banking mechanism it sufficed to compute an average value of a country's currency in relation to foreign countries as a whole«. Her turde det dog være et Spørgsmaal, hvad der er simplest. Beregningen af et saadant Gennemsnit af Omverdens Omkostningsniveauer forudsætter jo, at man tildeler de enkelte Landes Omkostningsniveauer mere eller mindre vilkaarlige *Vægte*, og det slipper man da i hvert Fald for under Clearing.

I Kapitel VIII undersøges Mulighederne for under bilateral Clearing at tilvejebringe, hvad vi paa vort internationale økonomiske Tungemaal plejer at kalde et »internationellt utrymme« for en Beskæftigelsesekspansion.

I Kapitel IX har Forfatteren paa en udmærket Maade suppleret og modificeret den gængse Teori om de internationale Kapitaloverførsler med Henblik paa de særlige Problemer, der opstaar, naar Kapitaloverførslen sker over Clearing. Men det, der skrives i dette Kapitel, burde have faaet Forfatteren til at tænke lidt mere over, om han nu ogsaa har Ret i saa stærkt at betone, at Clearingpolitikens Maal er Statusligevægt og ikke Forløbsligevægt.

Med sin Bog om »Bilateral Exchange Clearing Policy« har Dr. Nyboe Andersen vist, at han magter at gøre et Stykke videnskabeligt Arbejde og gøre det godt. Som allerede nævnt slutter Disputatsen netop paa det mest spændende Sted. Selv om Forfatteren ikke som de illustrerede Ugeblade lover, at Fortsættelse følger i næste Nummer, maa man haabe, at han vil føle sig tilskyndet til fortsat Arbejde med dette Problem.

MULIGHEDERNE FOR AT UDVIDE LANDBRUGETS PRODUKTION OG EKSPORT¹⁾

AF TH. ROSENSTAND

DANSK Landbrug har gennem Aarhundreder spillet en afgørende Rolle for hele vort økonomiske Liv og for vor Samhandel med Udlandet, og selv om jeg tror, vor dygtige Industri vil faa stigende Betydning, ogsaa som Eksportør, saa vil Landbrugs-eksporten sikkert ogsaa i de kommende Aar blive en meget stor og dominerende økonomisk Faktor for vort Land af den simple Grund, at Jorden og dens Ydeevne i Retning af Planteafgrøder er vort vigtigste Raastof, og at vor Landbostand er af relativ stor Dygtighed, saa dersom dansk Landbrug faar Midler og Muligheder, kan dets Produktion og Eksport sættes betydeligt i Vejret, endog med ret kort Varsel.

Der tales en Del om nye Produktioner til Afløsning af de gamle — Mejeriprodukter, Bacon, Æg og Kød — og jeg tror da ogsaa, at vi i Fremtiden vil faa stærkt stigende Eksport af Frø, Frugt og Havesager (pr. Flyvemaskine), fordi vi i kvalitetsmæssig Henseende her staar meget højt, men trods disse Kendsgerninger, saa kan Verdensmarkedet for disse Artikler ret let overfyldes, og det er min sikre Overbevisning, at *det store Flertal* af danske Landmænd ogsaa i Fremtiden skal lægge Hovedvægten paa Forædlingen af Markernes Afgrøder til de mere letsælgelige Markedsvarer Smør—Ost—Flæsk og Æg, med Kødproduktionen som en vigtig af Smørproduktionen følgende Biproduktion og med Understregning af, at en stigende Del af vor Flæske-, Kød- og Grønsagsproduktion i de kommende Aar bør sælges som Konserver for at finde et større Marked.

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 13. Nov. 1946.

Tabel 1.
Avlens Størrelse og Produktionspriser for Korn, Græs og Roer. (Paa Grundlag af Driftsbureauets Beretninger).

	Korn ¹⁾	Græs ²⁾	Roer ³⁾
Udbytte i F. E. pr. ha Gns. for Femaaret 1922—23 til 1926—27.....	3048	2345	5390
1934—35 til 1938—39.....	3619	3226	6098
pCt. Stigning i Avlen i 12 Aar	18,7	36,5	13,1
Produktionsomkostninger i Kr. pr. ha 1922—23 til 1926—27.....	605	312	930
Produktionspris pr. F. E. i Øre do.	19,2	13,2	17,3
Produktionsomkostninger i Kr. pr. ha 1934—35 til 1938—39.....	430	232	695
Produktionspris pr. F. E. i Øre do.	11,9	7,2	11,4
g brugbar Protein pr. F. E. ca.	70	150	70
kg brugbar Protein pr. ha i 1934—35 til 1938—39	243	484	427
Udbytte i F. E. pr. ha Gns. for Toaaret 1941—42 til 1942—43.....	3387	3187	6999 ⁴⁾
Produktionspris pr. F. E. i Øre i Toaaret	20,3	10,9	17,3
Omtrentlig Produktionspris pr. F. E. i Øre 1946—47.....	22	12	21,5
Heraf Arbejdsløn Øre pr. F. E.	5	2	9

¹⁾ Heri er medregnet den opfodrede Halm, der andrager ca. 490 F. E.

²⁾ Produktionsprisen omfatter ogsaa Hø, Græs-F. E. er ca. 10 pCt. billigere end det anførte Tal.

³⁾ Der kan fradrages 2-3 Øre pr. F. E. paa Grund af Roernes Forfrugtvaerd. Desuden omfattede Driftsbureauets Tal i 1938-39 endnu ikke Avlen af Top, og dersom Toppen settes til 1200 F. E. pr. ha med 324 kg brugbar Protein i Runkelroer, til 1800 F. E. pr. ha med 311 kg brugbar Protein i Fodersukkerroer og til 2000 F. E. pr. ha med 300 kg brugbar

Protein i Sukkerroer, saa vil den samlede Avl fra Roemarken være ca. 2,5 Gange saa stor som Avlen pr. ha i Kornmarken. Naar Roetopslagens store Foderværdi tages i Betragtning, er F. E. fra Roemarken billigere end i de andre Aigrøder i Vinterfoderet. Der bør derfor bruges saa mange F. E. fra Roemarken (Rod + Ensilage) som det er muligt at faa Husdyrene til at optage (se Fodertabellerne).

⁴⁾ I 1941-43 er den Del af Roetoppen, der er opfodret, medregnet i Avlens Størrelse, men hvor stor en Del, det drejer sig om, er ikke oplyst.

Med et normalt Tab af F. E. ved Højbjergning og Ensilering (henholdsvis ca. 30 og ca. 20 pCt.) er Produktionsprisen pr. F. E. i Hø og Ensilage ca. 10-11 Øre højere end Prisen for det grønne Materiale, det er lavet af. Produktionsprisen for Køernes hjemmeavlede Vinterfoder er derfor ca. 22 Øre pr. F. E. (se Tabel 3).

Min Opgave her er imidlertid at forsøge en Klarlæggelse af Mulighederne for en Udvidelse af Produktion og Eksport i 1947 og nærmest følgende Aar.

Af Tallene i Tabel 1 vil det fremgaa, hvad der er avlet pr. ha i Korn, Græs og Roer i Aarene 1922—27 i Sammenligning med Aarene 1934—39 og 1941—43. Med nogen Stolthed kan dansk Landbrug pege paa den store Udbyttetigning i Aarene fra 1922—27 til 1934—39, og at det i Krigsaarene lykkedes at opretholde omtrent normalt Høstudbytte af Korn og Græs trods Mangel paa Kunstgødning. Takket være en større Udnyttelse af Roetoppen er Roernes Udbytte pr. ha endogsaa steget betydeligt i de senere Aar, saa den samlede Avl pr. ha i Roemarken er ca. 2,5 Gange saa stor som i Korn- og Græsmarken. Desværre er Rodfrugtmarkerne de mest arbejdskrævende. Arbejdskraftforbruget pr. F. E. vil fremgaa af den sidste Linie i Tabel 1 og ifølge Driftsbureauets Regnskaber har Forholdet mellem Udgiften til Arbejdskraft pr. ha i Gennemsnit for de sidste 5 Aar været saaledes, at naar Arbejdskraftforbruget i Græs- og Grønfodermarken sættes til 1, er det 3,3 i Kornmarken og 10,4 i Foderroemarken. Disse Tal gælder med den normale Anvendelse af Græs- og Grønfoderarealerne. Dersom disse Marker bruges til Ensilering og Højbjergning, kommer Forbruget af Arbejdskraft op paa ca. samme Højde som i Kornmarken, men dog kun ca. Trediedelen af Arbejdskraftforbruget i Foderroemarken.

Heldigvis er der i de seneste Aar fremstillet forskellige Redskaber og Maskiner til Optagning af Roerne og efterhaanden som disse Redskaber og Maskiner finder deres endelige Tilpasning til de praktiske Forhold, vil de komme til at betyde en virkelig Rationalisering af Rodfrugtdyrkningen. I samme Retning gaar Plante-forædlernes Arbejde paa at fremstille eenkimeede Bederoefrø, hvor Frøene eventuelt kan »indpakkes« i en Kapsel af Kunstgødning og Hormoner for at sikre en hurtig Spiring og Vækst. Disse Bestræbelser vil i høj Grad lette Udtyndings- og Renholdelsesarbejdet, men desværre er hele dette Arbejde endnu kun paa Forsøgsstadiet og Manglen paa Arbejdskraft i Landbruget saa akut, at mange Landmænd tvinges til at indskrænke Arealet med Roer til Fordel for Afgrøder, der er mindre arbejdskrævende, men desværre ogsaa mindre ydende. For at undgaa en for stærk Nedgang i Foderproduktionen til vort Husdyrbrug, saa bør denne nødtvungne Indskrænkning af Foderroearealet, der navnlig finder Sted paa de større Ejendomme, følges af en Udvidelse af Arealet

Tabel 2.
Økonomien ved Produktionen af Baconsvin med forskellig Mængde Grovfoder (Prisforhold i 1946-47).

Hold	pCt. skummet Mælk af samlet Foder	pCt. Sukkerroer af samlet Foder	pCt. kogte Kartofler af samlet Foder	pCt. Korn + Tilskudsfo- der af samlet Foder	pCt. Tilskudsfo- der i Korn- blandingen
1	20	—	—	80	—
2	20	20	—	60	3
3	20	30	—	50	6
4	20	40	—	40	9
5	20	20	30	30	12
6	20	10	40	30	12
7	20	—	50	30	12

Hold	F. E. pr. kg Tilvækst	F. E. ialt	F. E. i Mælk	Udgift til Mælk 60 Øre pr. F. E.	F. E. i Sukkerroer	Udgift til Sukker- roer 22 Øre pr. F. E.	F. E. i Kartofler	Udgift til Kartofler 30 Øre pr. F. E.	kg Korn + Tilskudsfo- der	Udgift til Tilskuds- foder 70 Øre pr. kg	Udgift til Patte- gris og Fasnæg	Samlede Udgifter ÷ Kornet	Indtæg ¹ pr. Gris 3,10 pr. kg	Betaling pr. kg Korn	Overskud pr. Gris med en Kornpris paa 45	Betaling pr. F. E. i Grovfoder, naar Kornet koster 45
1	4,3	344	69	41,40	—	—	—	—	275	—	80	121,40	232,50	40	-12,65	—
2	4,4	352	70	42,00	70	15,40	—	—	211	4,43	80	141,83	232,50	44	1,43	20
3	4,5	360	72	43,20	108	23,76	—	—	180	7,56	80	154,46	232,50	46	1,90	24
4	4,6	368	74	44,40	147	32,34	—	—	147	9,26	80	166,00	232,50	50	6,30	26
5	4,5	360	72	43,20	72	15,84	108	32,40	108	9,07	80	180,51	232,50	55	9,22	32
6	4,4	352	70	42,00	35	7,70	141	42,30	106	8,90	80	180,90	232,50	55	9,62	34
7	4,3	344	69	41,40	—	—	172	51,60	103	8,65	80	181,65	232,50	56	10,06	36

Der er regnet med Pattegrise paa 20 kg og Levering af Svinene, naar de vejer 100 kg levende Vægt, et Svind paa 25 pCt. og med en Flæskenotering paa 2,90 Kr. + 20 Øre i Efterbetaling = 3,10 Kr., Pattegris 50 Kr., Pasning, Dyrilæge og Tab ved Udsætersvin 30 Kr., Strøelse + Husleje = Gødningsværdien.

med Lucerne, Lupiner og Blandinger af Vikkehavre, Rødkløver, Sødkløver o. l. med Ensilering for Øje, idet Ensileringen, naar denne gennemføres rationelt med Maskiner og Brug af Taarnsiloeer ikke kræver mere end halvt saa meget Arbejdskraft pr. F. E. som Foderroer og til Gengæld for den noget mindre Avl af F. E. giver en større Avl af Protein og Karotin, sidstnævnte faar Betydning, naar Verdensmarkedet begynder at spørge efter Mejeriprodukternes Indhold af Vitaminer.

I Tabel 2 er der vist syv forskellige Fodringsmaader af Baconsvin. Hold 1 har faaet udelukkende Korn og skummet Mælk og de øvrige Hold stigende Grovfodermængder. Med den nuværende store Aflevering af Korn til Statslagrene, er langt det meste af Flæskeproduktionen afhængig af Prisen paa Frihandelskorn, hvorfor der er regnet med, at Svinene skal kunne betale Frihandelskornets Pris ca. 45 Øre pr. kg, der forøvrigt svarer til Verdensmarkedets Pris paa Korn. Dersom Flæskeproduktionen ikke kan betale Verdensmarkedets Pris for Kornet vil der selvfølgelig ikke være Mulighed for en Udvidelse af denne Produktion.

Af Tabel 3 vil fremgaa den meget forskellige Økonomi ved Smørproduktionen enten Køerne fodres med »almindelig Mængde Grovfoder« (indtil 6 F. E. pr. Ko daglig) eller de fodres med »stor Mængde Grovfoder« (indtil 10 F. E. pr. Ko daglig).

Den Fodring, der er gennemført i Tabel 3, er i nøjagtig Forhold til Ydelsen og er ens med Hensyn til Foderets Indhold af Protein. Det ses, at Betalingen pr. hjemmeavlet Grovfoderenhed er størst ved Anvendelse af meget Grovfoder. Der er desuden solgt flere F. E. af Markprodukterne til en Pris der for de højtydende Køers Vedkommende ligger noget over Produktionsprisen. Desuden giver en Fodring efter Eksemplet til højre den vitaminrigeste Mælk.

Ifølge Tabel 1 er Produktionsprisen for Grovfoderet ca. 22 Øre pr. F. E., saa det vil ikke være muligt at opnaa Rentabilitet ved Smørproduktionen, naar Køerne ikke kan fodres med mere Grovfoder end det, der er normalt. Desuden vil det ikke for Tiden være muligt at fremskaffe saa store Kraftfodermængder, saa Køernes Ydeevne kan udnyttes fuldt ud. En Udvidelse af Grovfoderproduktionen, der betinger Fodring med flere tørstofrige Roer og mere Ensilage og Hø, vil derfor ikke alene forbedre Rentabiliteten ved Smørproduktionen, men ogsaa giver Anledning til en væsentlig Stigning i Køernes Ydelse, idet Ydeevnen kan udnyttes fuldt ud, da det er muligt at fremskaffe de beskedne Kraftfodermængder, som er nødvendige for en rationel Fodring sammen med et stort Grovfoder.

Tabel 3.
Betaling for det hjemmeavlede Grovfoder i Vinterhalvåret. (Prisforholdet i 1946-47).

Almindelig Mængde Grovfoder										Stor Mængde Grovfoder					
Foderklasse	F. E. i hjemme- avlet Grovfoder	F. E. i Kraftfoder	4,0 pCt. Fedt		Udgift til Kraft- foder, 50 Øre pr. F. E.	Smørværdi 4,80 pr. kg	Smørværdi ÷ Udgift til Kraftfoder	Øre til Rest pr. F. E. hjemme- avlet Grovfoder ¹⁾	Foderklasse	F. E. i hjemme- avlet Grovfoder	F. E. i Kraftfoder	Udgift til Kraft- foder, 50 Øre pr. F. E.	Smørværdi 4,80 pr. kg	Smørværdi ÷ Udgift til Kraftfoder	Øre til Rest pr. F. E. hjemme- avlet Grovfoder ¹⁾
			kg Mælk	g Smør											
1	5	1	2,5	110	50	53	3	0,6	1	6	0	0	53	53	8,8
2	5	1,5	5,0	220	75	106	31	6,2	2	6,5	0	0	106	106	16,3
3	5	2	7,5 10,0 12,5 15,0 17,5	330	100	158	58	11,6	3	7	0	0	158	158	22,6
4	5,5	2,5		440	125	211	86	15,6	4	8	0	0	211	211	26,4
5	6	3		550	150	264	114	19,0	5	8,5	0,5	25	264	239	28,1
6	6	4		660	200	317	117	19,5	6	9	1	50	317	267	29,7
7	6	5		770	250	370	120	20,0	7	9,5	1,5	75	320	295	31,1
8	6	6	20,0	880	300	422	122	20,3	8	10	2	100	422	322	32,2
9	6	7	22,5	990	350	475	125	20,8	9	10	3	150	475	325	32,5
10	6	8	25,0	1100	400	528	128	21,3	10	10	4	200	528	328	32,8

¹⁾ Til Udgifter, foruden Foderet, er der regnet Værdien af Skummetmælk, Kalven og Gødningen.

²⁾ 7,5 kg Mælk i daglig Gennemsnit vilde give 2738 kg Mælk i et Aar (= 123 kg Smør).

10,0	—	—	—	3650	—	—	(= 163	—	).
12,5	—	—	—	4563	—	—	(= 204	—	).
15,0	—	—	—	5475	—	—	(= 245	—	).
17,5	—	—	—	6388	—	—	(= 286	—	).

De Kendsgerninger, der vil fremgaa af Tallene i Tabel 1, 2 og 3, kan sammenfattes i følgende syv Punkter:

1. Ved Fodring af Køer med almindelig Mængde Grovfoder kan der ikke opnaas saa stor Betaling for Grovfoderet, at dets Produktionspris i Vinterhalvaaret dækkes. I Sommerhalvaaret er der rigelig Dækning for det langt billigere Foder. (I England faar Landmændene ca. 30 Øre pr. kg Mælk i Juni stigende til ca. 60 Øre pr. kg i Januar mod ca. 28 Øre pr. kg i Danmark hele Aaret).
2. Ved Fodring af Køer med meget Grovfoder vil Betalingen pr. F. E. af dette overstige Produktionsprisen.
3. For Flæskeproduktionen vil en Fodring med normal Mængde Skummetmælk og indtil 20 pCt. Sukkerroer give Underskud, naar Kornet skal betales med 45 Kr. pr. hkg (svarende til Prisen for Frihandelskorn). Først ved Brug af større Grovfodermængder vil den bedre Rentabilitet animere til Udvidelse af Flæskeproduktionen.
4. De nuværende Smør- og Flæskepriser er derfor kun tilfredsstillende, naar der kan gives en større Del af det samlede Foder i Grovfoder, end det nu er almindeligt i de fleste Landbrug.
5. En Udvidelse af Grovfoderforbruget er betinget af flere Rodfrugter og mere Hø og Ensilage, men da dette er mere arbejdskrævende Afgrøder, er denne Udvidelse betinget af en Rationalisering og Mekanisering af Grovfoderproduktionen.
6. En afgørende Faktor for en Udvidelse af Smør- og Flæskeproduktionen under de nuværende Arbejds- og Prisforhold er derfor Fremskaffelsen af de nødvendige arbejdsbesparende Maskiner og Redskaber til en Forøgelse og Billiggørelse af Grovfoderproduktionen.
7. Da Mekaniseringen kun kan gennemføres effektivt paa de større Ejendomme og i alle Tilfælde vil koste mange Penge, som de fleste Landmænd ikke har Mulighed for at skaffe, saa vil en Udvidelse og Billiggørelse af Flæske- og Smørproduktionen gennem Brugen af mere Grovfoder være betinget af Muligheder for Fremskaffelse af mere Arbejdskraft til Landbruget.

En Udvidelse af Landbrugets Produktion og Eksport vil derfor kræve Velvilje og Forstaaelse af Sagens Natur og Betydning baade hos den enkelte Landmand og ikke mindst hos Regeringen og Valutamyndighederne.

Hvad Landmanden angaar tør jeg sige, at han er paa Vej i om-talte Retning, om det skal lykkes ham at gaa videre ad Vejen — Dyrkning og Brug af mere Grovfoder — vil under de nuværende Forhold afhænge af, om vore Indførselsmyndigheder har den Dygtighed og Forstaaelse og den Fremsynethed, som er nødvendig, saa der ikke blot skaffes Mulighed for en noget større Indførsel af Kunstgødning, Foderstoffer og en Del Maskiner, men navnlig gives Mulighed for Frigørelse af Arbejdskraft, der kan stilles til Landbrugets Raadighed.

Med Hensyn til det sidste og meget vigtige Problem kan jeg henvise til et Forslag fremsat af Grosserer Knud Tholstrup i en Artikel i »Politiken« for kort Tid siden. En Artikel, som jeg finder det nødvendigt at gengive her:

»Valutapuklen kan formindskes med 100 Mill. Kr. ved at standse Tørveproduktionen og indføre Brændselsolie i Stedet for. Olie er det billigste Brændsel i Øjeblikket. Selv Kullandet England foretrækker Olie for Kul. Regeringen tilskynder til Omlægning.

I indeværende Aar regnes der med en Tørveproduktion paa 4 Mill. Tons, som koster Forbrugerne 260 Mill. Kr. Under Krigen havde vi ingen anden Udvej, og der var nok af Arbejdskraft. Men i Dag er Forholdet stik modsat. Der findes en anden Udvej, og der er stor Mangel paa Arbejdskraft, især paa den Tid af Aaret, hvor Tørvene skal produceres.

Man regner med, at Tørvene giver ca. 3500¹⁾ Varmeenheder, som kan udnyttes 60 %, medens Brændselsolien giver noget over 10.000 Varmeenheder og kan udnyttes 80 %, hvilket med andre Ord vil sige, at 1 Mill. Tons Olie kan erstatte de 4 Mill. Tons Tørv²⁾, og Forbrugerne slipper med at betale godt Halvdelen af, hvad Tørvene koster. Selvfølgelig bliver det ikke helt de samme Forbrugere, idet Olien vel først og fremmest vil blive anvendt i Industrien, men derved frigøres Kul og Koks til andre Forbrugere.

Nationalbanken vil muligvis komme med den sædvanlige Indvending om Valutamangel, men dels skal der kun bruges 70 Mill. Kr. i fremmed Valuta, dels frigøres der haardt tiltrængt Arbejdskraft i tilstrækkelig Mængde til at producere Eksportvarer for maaske det dobbelte Beløb, hvis hele den frigjorte Arbejdskraft sættes ind her. Det er jo fortrinnsvis Landbruget, som har leveret Arbejdskraften til Moserne, og det er igen Landbruget, der har Brug for Arbejdskraften til Eksportproduktionen, men en Del vil gaa til Teglværkerne og anden Bygningsindustri, som ogsaa sukker efter Arbejdskraft, dog kan der først blive Tale om Eksport paa langt Sigt (naar der er bygget Fabriker af de producerede Mursten).

Til Fremstilling og Transport af samt Handel med Tørv bruges 50 Mill. Arbejdstimer fordelt paa 6 Maaneder af Aaret og vel at mærke

¹⁾ For højt vurderet efter Tørvenes Gennemsnitskvalitet.

²⁾ Da Tørvene stadig bliver ringere, kan 1 Tons Olie erstatte 5 Tons Tørv. (Fodnoterne af Th. R.)

Sommeren, hvor Arbejdskraften er mest værdifuld, fordelt paa ca. 40.000 Mænd og Kvinder. Landbruget kunde med Fordel beskæftige alle disse og mange flere, men blot Halvdelen heraf vil betyde mere end tilsvarende Høstudbytte i Kraft af mere rettidig Saaning og Roetynding samt bedre Renholdelse af Markerne og rettidig Bjærgning af Høsten, saa det ikke skal gaa som i Aar, hvor en stor Del af Kornet stod for længe ude, saa det spirede eller blev ødelagt paa anden Maade af Regnen.

Ogsaa Industrien maa have mere Arbejdskraft, hvis Eksporten skal forøges.

Saafermt det hjemlige Forbrug ikke sættes i Vejret, kan Eksporten forøges med samme Beløb, som Forbrugerne betaler for Tørvene plus eventuel Mer-Fortjeneste paa Eksportvarerne, men minus det, det koster at transportere og fordele Olien, ca. 75 Mill. Kr. beregnet efter de nugældende Fordelingsomkostninger, hvilket Beløb dog sikkert vil blive reduceret stærkt, efterhaanden som Anvendelsen af Olien inden for Industrien bliver mere almindelig, navnlig for de Fabrikkers Vedkommende, som ligger ved Kaj eller Jernbanespor. Den samlede Eksportforøgelse har Mulighed for at komme op paa et Par Hundrede Mill. Kr., medens Importen kun forøges med de før omtalte 70 Mill. Kr. plus nogle faa Mill. Kr. til Anskaffelse af nye Oliefyrrer eller Raamaterialer hertil.

Der er selvfølgelig mange ukendte Faktorer, der kan forrykke Billedet i den ene eller den anden Retning, men til yderligere Støtte for Rentabiliteten ved en saadan Omlægning skal nævnes en Række sekundære Virkninger: 1. Selve Oliefyrringsarbejdet koster kun en Brøkdel af, hvad Tørvefyrring med al den Asketransport o. s. v. koster. Ogsaa her frigøres Arbejdskraft. — 2. Man slipper for flere af Løbesod ødelagte Skorstene og Ildkanaler. — 3. Der anvendes ca. 20.000 Tdr. Land til Læggeplads for Tørvene¹⁾, som i Stedet for kan give mellem 20—40 Mill. Foder-Enheder eller nok til en Flæskeeksport paa 10—20 Mill. Kr. — 4. I Byerne anvendes Garager og Skure paa tilsammen mellem 1 og 2 Mill. m², som kan frigøres til andre Formaal. — 5. Et Utal af Jernbanevogne og Lastbiler bliver frigivet til andre Formaal, saa Statsbanernes Byggeprogram kan slækkes betydeligt. — 6. Tørvetransporten koster betydelige Mængder af Kul til Togene og Benzin og Gummi til Lastvognene. De tre Fjerdedele heraf kan spares, hvilket ogsaa betyder et formindsket Valutaforbrug. — 7. Masser af Hestene kan sælges til Eksport og hjembringe mere Valuta, f. Eks. Kul fra Polen.

Kort sagt Erhvervslivet kommer ud af en af de allerværste af Krigens Spændetrojer, hvis Brændselsolien frigives.«

Naar jeg kan tillade mig at bruge denne Artikel her, saa skyldes det ikke blot min Enighed med Grosserer Tholstrup, men ogsaa den Omstændighed, at jeg selv sidste Foraar overfor Varedirektoratet har fremsat lignende Tanker, der ogsaa tilsyneladende blev anerkendt og forstaaet saaledes, at jeg i hvert Fald fik et meget

¹⁾ I 1946 18.400 ha Læggeplads (Th. R.).

høfligt Afslag paa min Ansøgning om at gaa fra Tørvefyring til Oliefyring paa Korinth Landbrugsskole, hvor 300 Tons Tørv til en Pris af ca. 21.000 Kr. kunde ombyttes med ca. 60 Tons Olie til en Pris af 135 Kr. pr. Ton = 8.100 Kr. (Hertil kommer, at Tørvefyringen ødelægger Kedler og Skorstene og kræver meget mere Arbejdskraft). Det var forøvrigt Hr. Nationalbankdirektør Bramsnæs, der ved nogle Udtalelser efter Amerikarejsen sidste Foraar fik mig til at gennemtænke hele dette Problem. Disse Udtalelser gik ud paa, at det var baade lettere og meget billigere at købe Brændselsolie end Kul.

Vi har ikke Raad til at lade 40.000 Mand spille Tiden i vore Tørvemoser næste Sommer, naar der er saa haardt Brug for dem i de direkte producerende Erhverv. Og kan vi virkelig risikere at bruge vor sidste Brændselsreserve, dersom der kan skaffes Brændselsolie? Derfor haaber jeg, det maa lykkes vore Indførselsmyndigheder at fremskaffe tilstrækkelig med Olie og Jern i Løbet af 1947, saa alle Industrier og større Centralvarmeanlæg kan gaa over til den langt billigere og arbejdsbesparende Oliefyring.

Jeg ved, det vil blive meget vanskeligt baade at skaffe de ca. 70 Mill. Kr., der er nødvendige til Olien og et betydeligt Beløb til de nødvendige Ændringer af Kedlerne og Indkøbstilladelsen i det hele taget, men hvor der er en Vilje plejer der ogsaa at være en Vej. Det er dog f. Eks. lykkedes at skaffe ca. 110 Mill. Kr. aarligt til Indkøb af Tobak og Kaffe. I det hele taget maa vi inden for alle Erhverv indstille os paa, at der skal gøres en alvorlig Indsats for at vi kan komme igennem Øjeblikkets Vanskeligheder, og for at vi kan klare os godt i Fremtidens Konkurrencekamp.

I denne Forbindelse skal ogsaa peges paa Betydningen af en Centralisering af Elektricitetsproduktionen, Levering af Elektriciteten til Produktionspris og en eventuel Indførsel af billig Strøm fra Norge. Endvidere ogsaa til en Rationalisering af Forædlingen af Landbrugsproduktionen gennem en Sammenlægning af smaa forældede Mejerier og Slagterier.

Landbruget har nu 47.000 Helaarsarbejdere færre end i 1939. Det vil blive meget dyrt, navnlig for Samfundet, om Manglen paa Arbejdskraft skal tvinge Landbruget ind i stærk Extensivering af Driften. Med den tilstrækkelige Arbejdskraft vil Landbruget derimod kunde gøre Driften endnu mere intensiv og mere rentabel samtidig med at Produktions- og Eksportværdien sættes op med 200 à 300 Mill. Kr.

Vi har sikkert ikke Raad til at købe Rulleskøjter for 40.000 Kr., men vi har langt, langt mindre Raad til at skændes om saadan en Bagatel. Vi kan beklage en Valutapukkel paa ca. 600 Mill. Kr., men der var meget, meget mere Grund til at beklage sig, dersom der ingen Valutapukkel havde været (den samme Eksport forudsat), thi Hovedparten af vor Indførsel er jo Varer, vi trænger haardt til efter 5 Aars Besættelse eller Raastoffer, der er nødvendige for Eksporten. Eksempler: Fylgte Beddinger paa alle vore Skibsværfter, flere Varer i Butikkerne, billige og gode Regnfrakker, Kaffe og Tobak. Stigende Mængder af Kunstgødning og Foderstoffer til Landbruget etc. Skal vi nærme os normale Forhold, og skal vi forøge Produktion og Eksport og derigennem skabe Afsætningsmuligheder for en fremtidig stor Eksport, saa skal Valutapuklen først og fremmest fjernes eller mindskes gennem forøget Eksport og ikke gennem en Nedsættelse af Importen. Ja, det er endda sandsynligt, at en Stigning i Indførslen paa Grund af Manglen paa Maskiner, Foderstoffer og andre Raastoffer til Landbrug og Fiskeri er nødvendig, for at vi kan komme op paa vor fulde Produktionsevne. Import af Raastoffer er som en Slags Sædefrø, der ikke kan give Høst med det samme, men er nødvendig for den senere Høst.

Det vil ogsaa være gavnligt om Eksport og Import snart kan føres tilbage til vor dygtige Handelsstand og Andelssammenslutninger og udelukkende foregaa efter strengt handelsmæssige Principper. Verdensmarkedet køber ikke vore Varer for vore blaa Øjnes Skyld og den nødvendige Afsætning i Nutid og Fremtid fremmes udelukkende ved at levere de rigtige Varer til de rigtige Priser (hverken for lave eller for høje). Statshandel har overalt i Verden vist saa store Skavanker, at den ikke bør opretholdes een Dag længere end den er nødvendig for Overholdelse af indgaaede Handelsaftaler.

MÆNGDEN AF BETALINGSMIDLER OG RENTEFODEN

AF JØRGEN PEDERSEN

I en Artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1946 S. 30 ff. diskuterer Bent Hansen Spørgsmaalet om, hvad man mest hensigtsmæssigt skal forstaa ved Kasse eller Pengemængde, naar man vil undersøge dennes Virkning paa Rentefoden. Jeg har foreslaaet, at man definerer Begrebet som Bankernes Nettotilgodehavender i Centralbanken, mens B. H. principielt mener, at det giver samme Resultat, naar man definerer Kassen som Publikums likvide Banktilgodehavender, men han finder dog den sidstnævnte Definition mest hensigtsmæssig og fremsætter derefter en Række Betragtninger, som skal vise dette. Jeg tror ikke, disse Betragtninger er rigtige, og skal derfor gøre et Par Bemærkninger om Spørgsmaalet.

At de to Definitioner giver samme Resultat er forsaavidt rigtigt, som Rentefoden altid maa tilpasse sig saaledes, at Folk og Banker vil ligge med de Fordringer af forskellig Slags, som findes, og hvis der er en Sammenhæng mellem den Mængde, en eller anden vil ligge med af en bestemt Slags Fordringer, og Rentefoden, kan man af denne Funktion aflede, hvor meget der maa skabes af disse Fordringer for at Rentefoden skal have en given Højde.

Men naar jeg har sagt, at min Definition er den eneste, der er Mening i, er det, fordi enhver Fordring paa en Person eller en Bank er en Fordring paa Centralbankbetalingsmidler, d. e. Sedler eller Tilgodehavender i Centralbanken, hvorved denne Institution bliver den eneste Kilde til Likviditet. Naar en Person sælger en Fordring til en anden eller til en Bank, bliver han likvid, men Køberen bliver illikvid i samme Grad; thi han maa være rede til i givet Fald at afgive Centralbankbetalingsmidler.

B.H. benægter dette; han hævder S. 42, at en Bank, der forøger sin Balance ved at yde en Mand et Laan, der samtidig gennem en anden Kunde som dennes Indskud indgaar i Banken, skaber Nettolikviditet. Jeg mener, at det er Kassen, det kommer an paa, og dens absolutte Størrelse forandres ikke af denne Grund. Naar en Bank faar et Indlaan fra en Kunde uden et samtidigt Udlaan, føler den sig mere likvid, netop fordi den kan regne med, at Manden ikke trækker hele Beløbet, uden at Banken derved faar det ind igen paa en anden Konto; men hvis Manden ikke har faaet Beløbet ved at sælge et Aktiv til Nationalbanken, maa en anden jo have trukket paa denne eller en anden Bank for at kunne give ham det, og Likviditeten for Banksystemet som Helhed er da ikke forøget ved Indskudet.

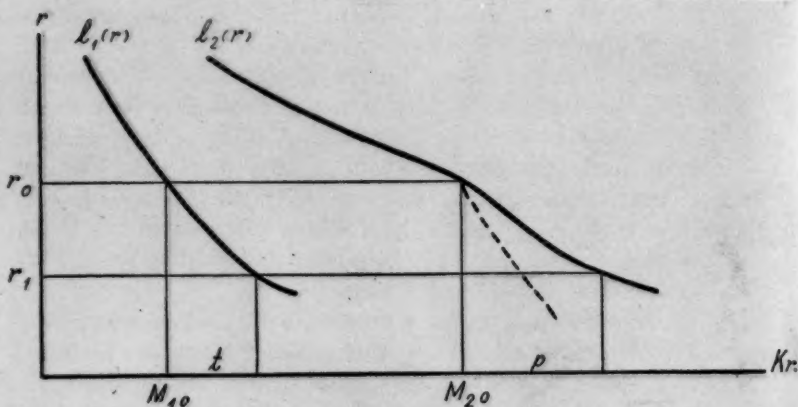
B.H. gør opmærksom paa, at med min Definition paa Betalingsmidler bliver Konsekvensen, at for den enkelte skulde allehaanden Gældsbreve, selv ikke-negotiable, være Betalingsmidler, og at en Mand, der hverken har Aktiver eller Passiver, skulde være lige saa likvid som en Mand, der har et 6-Mdrs. Banklaan og et ligesaa stort Indlaan i Banken, idet ogsaa hans Nettoformue er 0, og han mener, at jeg vil vige tilbage for at tage denne Konsekvens.

Det gør jeg imidlertid ikke. Selv det ikke kursnoterede Værdipapir har en Værdi. Ejeren er likvid til dette Beløb, og Skyldneren er illikvid til samme Beløb, idet han samtidig kan indfri Gælden med dette Beløb; og den, der hverken har Aktiver eller Passiver, er lige saa likvid, som den, der har den ovennævnte Gæld eller Tilgodehavende, hvis han er samme Slags Mand; thi han vil da selv kunne lave en saadan Transaktion, hvad man dog ikke kan se at noget Menneske kan have Interesse af uden rent midlertidigt.

Det fremgaar ogsaa af min udførlige Analyse i Pengeteori S. 88 ff., at en Nettoændring i Udbud og Efterspørgsel efter Fordringer, der vel ogsaa efter B.H.s Opfattelse umiddelbart bestemmer Rentefoden, kun kan ske, hvis Centralbanken køber eller sælger Fordringer, eller hvis Publikum formindsker eller forøger sin Seddelbeholdning.

Da nu Bankerne er de Institutioner, som holder Centralbanktilgodehavender, maa det nødvendigvis blive deres Reaktion overfor Mængden af disse, der bliver afgørende for Rentefoden, og de Vilkaar, paa hvilke Publikum vil holde de forskellige Slags Fordringer, faar kun Betydning for Rentefoden i det Omfang, denne

paavirker Bankernes Holdning. Dette fremgaar formentlig af nedenstaaende Figur:

Lad Kurven $l_1(r)$ angive den Kasse, Bankerne vil ligge med til varierende Rentefod, og $l_2(r)$ den Kasse (likvide Banktilgodehavender) Publikum vil ligge med; lad Rentefoden i Udgangspunktet være r_0 . Bankernes Kasse (Nettotilgodehavender i Centralbanken) vil være M_{10} , og Publikums Kasse vil være M_{20} , idet Bankerne maa have ydet Laan til eller købt Obligationer af Publikum til dette Beløb. Lad nu Centralbanken ønske at gennemføre Rentefoden r_1 . Hvor meget Centralbanken skal købe af Obligationer for at naa dette Maal, beror udelukkende paa Kurven $l_1(r)$, i dette Tilfælde bliver det t Kr. Men da Publikum for at acceptere denne Rentefod vil forøge deres Kasse med p Kr., maa Bankerne afkøbe det Obligationer til dette Beløb. Vi ser af Figuren, at selvom Publikum havde været mindre baisistisk, f. Eks. som angivet ved den punkterede Kurve, vilde Resultatet være blevet det samme for saa vidt angaar Omfanget af den Aktion, Centralbanken maa iværksætte for at opnaa r_1 .

Kun hvis der er en Afhængighed mellem l_1 og l_2 , bliver Publikums Reaktion af Betydning. En saadan Afhængighed postulerer B. H., idet han hævder (S. 37), at Bankernes Transaktionskasse er proportional med deres Anfordringsgæld til Publikum. Dette kan dog ikke være rigtigt; thi l_1 -Kurven er jo netop Udtryk for Bankernes selvstændige Vurdering, og de behøver da ikke at ligge med Kasse til Imødegaelse af de Udtræk, der

maatte komme, naar Publikum atter ønsker at anbringe i Obligationer; thi de kan da overlade dem disse Obligationer uden Kurstab. Anderledes hvis Bankerne lader sig lede af Publikum, saaledes at de overhovedet ikke vil ændre deres Obligationsbeholdning; i saa Fald bliver Publikums Holdning naturligvis afgørende. B. H. synes dog ikke at mene, at det forholder sig saaledes; han mener snarere, at Bankerne lader sig lede af Centralbanken, saaledes at de køber eller sælger Obligationer, naar Centralbanken f. Eks. gennem Diskontoændringer tilkendegiver, at den ønsker Rentefoden ændret i den ene eller den anden Retning. Dette vil dog rimeligvis kun være Tilfældet, naar Rentefoden bevæger sig indenfor et ret snævert Spillerum, da en saadan Politik ellers vilde være for risikabel.

Men uanset, hvad der bestemmer Bankernes Opfattelse af til hvilken Kurs, de vil holde Obligationer, maa det under alle Omstændigheder gælde, at det er Bankerne, der skal holde Centralbanktilgodehavenderne, og at Centralbanken derfor, naar den vil opnaa en bestemt Rentefod, maa skabe den Kasse, som Bankerne, eventuelt paavirket af Publikums Reaktioner, kræver til denne Rentefod, derimod har man ikke nogen Garanti for, at Publikums Reaktioner har nogen Indflydelse, idet Bankerne jo kan skabe al den Kasse for dette, som det ønsker og derved hindre dets Luner i at give sig Udslag i Renteændringer.

Naar B. H. S. 36 bemærker, at Bankernes Politik er ganske ligegyldig, naar vi skal afgøre, hvor meget en given Ændring i Pengemængden defineret som Centralbankbetalingsmidler udenfor Bankerne plus Indlaan paa Folio indvirker paa Rentefoden, er dette vel rigtigt, men ogsaa irrelevant, eftersom det jo er Centralbanken, der skal føre Rentepolitik, og hvor meget den skal sælge eller købe for at naa en given Virkning, beror udelukkende paa Bankernes Holdning.

Dette indrømmer B. H. ogsaa straks efter, men erklærer, at saalænge vi kun ønsker, som han siger, Keynes gør, at etablere en Sammenhæng mellem den totale Pengemængde og Rentefoden, kan vi uden videre se bort fra de private Bankers Reaktioner. Men Meningen med at etablere en saadan Sammenhæng maa dog vel være, at den skal tjene som Vejledning for den Institution, der skal regulere Rentefoden, hvorfor netop den af mig foreslaaede Definition maa anses for at være hensigtsmæssig.

B. H.s Argumentation S. 40, hvor han siger, at efter min Definition maa Centralbanken, naar den skal skønne om Størrelsen af

den Ændring i Mængden af Centralbankbetalingsmidler, den skal skabe for at naa en given Rentevirkning, kende saavel Bankernes som Publikums Reaktion, kan jeg altsaa ikke akceptere; som jeg ovenfor har paavist er det tilstrækkeligt, at den kender Bankernes Reaktion.

Derimod er det rigtigt, at man næppe har nogen Mulighed for nøjagtigt at sondre mellem den Del af Kassebeholdningen, der holdes for Transaktionsformaal, og den Del, der holdes for Spekulationsformaal, denne Kritik gælder dog i lige Grad Bankernes og Publikums Kassebeholdninger. Men derfra og saa til at slutte, at Henviisning til Spekulationsmotivet som Forklaring af Relationen mellem Mængden af Betalingsmidler og Rentefoden er lige saa intetsigende, som at henvise til Omløbshastighedens Vekslen som Forklaring af manglende Proportionalitet mellem Pengemængder og Priser, er et lagt Skridt.

Thi mens Omløbshastigheden paa ingen Maade kan findes selvstændig, men kun som en Kvotient mellem den samlede Omsætning og hvad man vælger at kalde Pengemængden, kan Transaktionskassen i hvert Fald principielt findes selvstændigt; man kan f. Eks. spørge hver enkelt, hvor stort et Beløb han finder det passende at holde af Hensyn til de daglige Betalingstransaktioner, og naar en Mand eller en Institution har en bestemt Formodning om Obligationskursens Udvikling kan man yderligere regne ud, om det betaler sig for ham at holde sin Formue i Kasse eller i Værdipapirer. Vi kan ogsaa ved Destinktionen mellem Transaktionsmotivet og Spekulationsmotivet forklare det, vi ser i Virkeligheden, men vi kan intet forklare ved Hjælp af Begrebet Omløbshastighed.

Meddelelse.

Fra 1. Januar 1947 er Professor *Carl Iversen* fratraadt og Kontorchef i Prisdirektoratet *S. Gammelgaard Jacobsen* tiltraadt som Redaktør af *Nationaløkonomisk Tidsskrift* og Sekretær i *Nationaløkonomisk Forening*. Redaktionens og Sekretariatets Adresse er nu: *Nørregade 49^a, København K, Tlf. C. 1908.*

BOGANMELDELSER

Svend Ranulf: SOCIALVIDENSKABELIG METODEDELÆRE. Ejnar Munksgaards Forlag, København 1946. 260 Sider.

Theodor Geiger: RANULF CTR. GEIGER. Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, København 1946. 108 Sider.

Udgangspunktet for Professor Svend Ranulf's Bog er den Anskuelse, at »i Stedet for at følge med Naturvidenskabens Udvikling er Socialvidenskabernes... blevet staaende paa et ellers overvundet Kulturtrin og er som Følge deraf ude af Stand til at udøve den nyttige Funktion i Samfundet, som man gerne vilde vente af den. Denne Uoverensstemmelse mellem Videnskabens forskellige Grene giver Lundberg Anledning til med et fra en anden Forfatter laant Udtryk at tale om 'our schizoid culture'. (S. 202). »Det er paa Tide at søge dette Forhold afhjulpet, hvis man ikke mener, at det er overflødigt for Nutidens civiliserede Samfund at skaffe sig et Værn mod truende sociale Katastrofer«. (S. 214).

Medens, som Ranulf skriver i Bogens Forord, de fleste er i Stand til at skelne mellem fysisk Videnskab og løse Antagelser, er der indenfor Socialvidenskaberne en Tendens til, at videnskabelige Sætninger og blotte Meninger glider over i hinanden. Skal denne beklagelige Tilstand kunne overvindes, maa Erkendelsesteorien og den videnskabelige Metodelære i højere Grad end hidtil beskæftige sig med Socialvidenskabernes Forskningsmetoder. Det Maal, Ranulf har for Øje, er, at man indenfor Socialvidenskaberne anvender lignende Metoder som indenfor Naturvidenskabernes. Begrundelsen for at sætte netop dette Maal er den Succes, som den exakte og paa Erfaring byggede Forskning har haft indenfor Naturvidenskaberne. Det praktiske Bevis paa de naturvidenskabelige Metoders Hensigtsmæssighed er den Anvendelse, man i Teknikken har kunnet gøre af Metodernes Resultater: Metodernes Anvendelse har ført til korrekte Forudsigelser og dermed dannet Basis for rationel Handlen.

Begrundelsen for de Metoder, Ranulf gaar ind for, er saaledes ikke Henvisningen til en absolut Sandhed — tværtom argumenteres udførligt for, at en saadan ikke findes — men derimod Metodernes Hensigtsmæssighed. Men denne pragmatiske Indstilling medfører hos Ranulf ingen bekvem Opportunisme. Om Historieforskningens Opgave siges det saaledes (S. 126): »Den historiske Videnskab eksisterer ikke som et Maal i sig selv; den har en Rolle at spille, en Opgave at løse i Samfundslivet. Spørgsmaalet er blot, hvilke Opgave Historien skal søge at løse: at opægge til nationalt Hovmod og til en i den nationale Forfængeligheds Interesse forvansket Opfattelse af Tilværelsen, eller at mane til national Selvkritik og til korrekt Opfattelse af Tilværelsen — hvis Korrekthed viser sig i, at den fører til korrekte politiske Prognoser«. — Bedre var det dog maaske at sige, at begge de mere følelsesbetonede Funktioner (at befordre national Forfængelighed eller Selvkritik), der intet har med Videnskab i den sædvanlige Forstand at gøre, er Sagen uvedkommende, og at Forskningsmetoderne er tilstrækkeligt bestemt ved Opgaven, at korrekte og derfor anvendelige Forudsigelser om det faktiske, fremtidige Forløb skal kunne opstilles.

Ranulf formulerer — hovedsagelig følgende Simiand — en Række Krav til og Regler for den socialvidenskabelige Forskning. Metoderne maa være saaledes beskafne, at forskellige Forskere ved Anvendelse af dem kommer til overensstemmende Resultater, uanset deres personlige Ønsker og eventuelle forudfattede Meninger. En Sætning kan derfor ikke begrundes ved, at den er vundet ved Intuition, Indlevelse i en Tidsalders Aand eller lignende. Ubestemte Henvisninger til, hvad enhver véd eller naar som helst kan iagttage, er heller ikke acceptable Gyldighedsgrunde. Anføres Iagttagelser til Støtte for en Paastand, maa det angives af hvem, hvor og hvornaar disse Iagttagelser er gjort.

Er Opstillingen af smukke, afrundede Teorier uden erfaringsmæssigt Grundlag uden videnskabelig Interesse, saa er paa den anden Side den blotte Indsamling af enkle Iagttagelser heller ikke tilstrækkelig. Maalet maa være at naa til Formulering af lovmæssige Sammenhæng mellem Fænomenerne. Midlet hertil er den komparative Metode, som kort kan karakteriseres som Bestræbelsen for at konstatere Korrelationer mellem iagttagne Fænomener. Vil man forklare et vist Fænomens Optræden, maa man — da man af praktiske Grunde ikke kan undersøge Sammenhængen med alle mulige andre Fænomener — paa Grundlag af den mere eller mindre usikre Forhaandsindsigt, man besidder, danne sig et udvælgende Overblik over de Forhold, som kan formodes at være af mærkbar Betydning. Efter at denne Udvælgelse er foretaget, kan den egentlige Undersøgelse begynde. Det Fænomen, hvis Optræden man vil forklare, kan f. Eks. være Strejker. Blandt de mulige forklarende Forhold kan være Ændringer i den økonomiske Fordeling, Variationer i Beskæftigelse og Priser, visse Arter af politiske Tildragelser. Opgaven maa da være at undersøge, om der kan konstateres nogen Forbindelse mellem paa den ene Side den Hyppighed hvormed og det Omfang i hvilket, Strejker optræder, og paa den anden Side de forklarende Forholds Indtræden. Resultatet kan være, at kun en Del af de nævnte Forhold spiller konstaterbar Rolle for Strejkehyppigheden, men at denne paa den anden Side udviser Variationer, som Undersøgelsen lader uforklaret. Yderligere forklarende Forhold maa da inddrages i Undersøgelsen.

Det vil betyde en Gevinst for saadanne Undersøgelser, hvis de Begreber, man anvender, er kvantitative, saaledes at Maaling kan foretages. Anvendelsen af kvantitative Begreber støder ofte paa den Indvending, at man ved deres Brug i mange Tilfælde slet ikke faar fat paa det oprindeligt søgte. Denne Indvending rammer imidlertid ogsaa talrige af de Begreber og Fremgangsmaader, man anvender i Naturvidenskaberne og i Dagliglivet. Ingen vil vel forkaste Brugen af Ure med den Motivering, at vi opfatter Varigheden af 10 Minutter vidt forskellig, alt efter om vi tilbringer dem i underholdende Selskab eller i ensom Venten paa et forsinket Tog. — Det forekommer dog Anmelderen urimeligt, at — som Ranulf kan synes tilbøjelig til i Kap. II — ville bagatellisere Ulempen ved, at forskningstekniske Begrænsninger kan tvinge til en i sig selv uønsket Ændring af Problemstilling; jfr. Geiger's Skrift S. 76—77.

Ogsaa Diskussionen i III. Kapitel af Ranulf's Bog om Mulighederne for i Socialvidenskaberne at anstille Sammenligninger finder Anmelderen rigeligt optimistisk. Der citeres en Udtalelse af Simiand gaaende ud paa, at det

ikke blot er i Socialvidenskaberne, men ogsaa i Naturvidenskaberne, at det umiddelbart iagttagne er individuelt og konkret. (S. 105). Derefter skriver Ranulf: »De principielle Vanskeligheder ved en generaliserende Betragtning af Fænomenerne er altsaa nøjagtig lige store i Naturvidenskaben og i Historien, og de maa derfor ogsaa kunne tænkes overvundet paa det sidste Omraade, lige saa vel som de er blevet det paa det første«. Dette er i det mindste en uheldig Formulering. Den foregaaende Argumentation berettiger kun til en Paastand om, at der foreligger Vanskeligheder af samme principielle Karakter, men ikke til at hævde, at Vanskelighederne er lige store.

Som Ranulf anfører (S. 203), støder erfaringsmæssige Metoder i Socialvidenskaberne paa Modstand fra to Sider, »nemlig dels en dogmatisk Opposition, som hævder allerede at vide Besked om de Spørgsmaal, der skal undersøges, og dels en skeptisk Opposition, som bestrider Muligheden af overhovedet ad videnskabelig Vej at komme til paalidelige Resultater angaaende de paagældende Problemer«. Svaret paa den første Art Kritik maa være, at hvis man allerede besidder den paastaaede Viden, maa den kunne anvendes til at stille Prognoser, d. v. s. denne Viden maa kunne danne Basis for Forudsigelser om det faktiske Forløb. Men gaar man med hertil, akcepterer man aabenbart dermed erfaringsmæssig Prøvelse. Hævder man derimod at have Viden, samtidig med at man nægter Muligheden af at foretage Forudsigelser, maa »Viden« være brugt i anden Betydning end den sædvanlige og betegne et eller andet mystisk uden praktisk Interesse. Svaret paa den anden Art Kritik maa være en Henviisning til de ikke ubetydelige erfaringsmæssige Undersøgelser, som allerede er foretaget indenfor Socialvidenskaberne.

For at levendegøre og konkretisere sin Fremstilling har Ranulf fulgt den i og for sig udmærkede Fremgangsmaade at udvælge forskellige Skrifter, særlig af Sociologen Th. Geiger, Økonomen F. Zeuthen og Sprogforskeren Louis Hjelmslev, til kritisk Drøftelse. Udførelsen er imidlertid knap saa lykkelig som Ideen. Mere end med de af Forfatterne faktisk anvendte Metoder beskæftiger Ranulf sig med, hvad de paagældende selv siger om deres Metoder. Det er en ikke uinteressant Eksempelsamling, der fremkommer paa denne Maade. Men sikkert er det ikke, at Ranulf hermed naar at vise mere end Mangler ved de paagældendes erkendelsesteoretiske Fremstillinger — og det er ingenlunde utænkeligt, at en Mand er saare betydelig som praktisk Forsker indenfor sit Fag, selv om han er mindre heldig som filosofisk Forfatter.

Fremstillingen turde have faaet større pædagogisk Værdi, om Ranulf havde fremdraget en eller flere forholdsvis snævert afgrænsede socialvidenskabelige Forskningsopgaver og gennemgaaet forskellige Forskeres Løsningsforsøg. Herbert Tingstens Afhandling om Selvmordets Sociologi (Idékritik, 1941) kan fremhæves som et forbilledligt Eksempel paa Belysning af sociologiske Metodeproblemer ad denne Vej.

Det er vel ogsaa et Spørgsmaal, om det er klogt i et til Lærebog anvendt Værk i saa stort Omfang som sket at drøfte Arbejder af Forfattere, som man er eller mener at være uenig med. Den negative Kritik faar paa den Maade en meget stor Plads. Den positive Fremstilling af de socialvidenskabelige Metoder er i Ranulf's Bog meget spredt.

Anmelderen tillader sig qua Økonom en særlig Protest. For det første turde det have været hensigtsmæssigt at omtale den socialekonomiske Forskning udførligere; thi netop her er man naaet forholdsvis langt i Retning af Tilfredsstillelse af de af Ranulf formulerede metodologiske Krav. For det andet forekommer det mig, at der gives et fortegnet Billede af den socialekonomiske Forsknings Stade. Den uindviede Læser vil næppe faa Indtryk af, at der foreligger et meget stort Antal — her i Landet lettilgængelige — empiriske Undersøgelser over socialekonomiske Problemer. Det havde været lærerigt, om Ranulf havde foretaget en udførlig Analyse af en Fremstilling af en Undersøgelse over et økonomisk Problem. — En saadan Analyse skulde særlig beskæftige sig med: 1) Karakteren af Fremstillingens enkelte Sætninger; om de omhandler Fremstillingens Sprogbrug ved at give Definitioner etc., eller om de er eller giver sig ud for at være Virkelighedsudsagn. 2) De anvendte Begrebers Art, om de er kvantitative, om de er veldefinerede og hensigtsmæssige for erfaringsmæssige Undersøgelser. 3) Om Fremstillingens Virkelighedsudsagn støtter sig paa empiriske Undersøgelser, og 4) om de anvendte Undersøgelsesmetoder kan anses for paalidelige, hvilke Fejlkilder der findes, etc.

Ranulf's Bog har en politisk Baggrund eller Bihensigt. Herom siges det i Forordet, at omend det traditionelt kræves af Videnskaben, at den skal være upartisk i politisk Henseende, bliver Forholdet et andet, »naar man staar overfor en politisk Bevægelse, som hævder at besidde en Videnskab for sig selv, inspireret af Intuition og af Raceinstinkt, og som derfor med Haan afviser alt, hvad man ellers plejer at forstaa ved videnskabelig Objektivitet. Under saadanne Omstændigheder har en Videnskabsmand i Kraft af, at han nødvendigvis i sit daglige Arbejde paa den ene eller anden Maade maa tage Stilling til Kravet om Objektivitet, tillige taget Parti for eller imod Fascismen, hvad enten han véd det eller ej, og hvad enten han vil indrømme det eller ej«. Anmelderen kan ganske tilslutte sig den Kritik, som Geiger i sit Skrift (S. 13 ff.) retter mod disse Betragtninger og de af dem hos Ranulf dragne Konsekvenser.

I Forordet til Professor Geiger's Modskrift hedder det: »Professor Ranulf har desuden haft den kollegiale loyalitet ligefrem at opfordre mig til en imødegaaelse og udtrykt sin agt i undervisningen at gøre studenterne bekendt med mit genmæle — en opfordring som jeg ikke kan sidde overhørig«. Uheldigvis er Afslutningen af Manuskriptet til »Socialvidenskabelig Metodelære« ikke udskudt saa vidt, at Geiger har haft Lejlighed til at gennemse Manuskriptet. Følgen er blevet, at en meget væsentlig Del af Geiger's Bog gaar ud paa at vise, at Ranulf's Fremstilling af Geiger's metodologiske Synspunkter og de af ham faktisk anvendte Metoder er ukorrekt, medens der kun ofres forholdsvis ringe Plads paa egentlig erkendelsesteoretisk Diskussion, hvor Uenigheden synes saare begrænset. Anmelderen er dog tilbøjelig til at mene, at der bestaar reel Uoverensstemmelse særlig m. H. t. Kausalitetsbegrebet, jfr. Geiger's besynderlige Ytring S. 47 om, at et Fænomen i *Logikkens Navn* kan være egnet til at fremkalde et andet.

Jørgen Gelling.

Robert Triffin: MONOPOLISTIC COMPETITION AND GENERAL EQUILIBRIUM THEORY, Harvard University Press 1940, § 2.50.

Chamberlin's, Robinson's og Stackelberg's Arbejder paa den ufuldkomne Konkurrences Omraade har hver sit Særpræg og er for saa vidt selv Exempler paa differentierede Varer. Et Forsøg paa en Syntese maa derfor være overmaade velkommen. *Triffin* har paa dette Omraade forsøgt, hvad *Haberler* med saa stort et Held har forsøgt paa Konjunkturteoriens Omraade; han har stillet Spørgsmaalet: I hvilket Omfang er Forskellen mellem de forskellige Forfatteres Problemstillinger, Teknik og Resultater blot af terminologisk Art, og i hvilket Omfang er Forskellene virkelige?

Fremstillingen heraf tager næsten de første 100 af Bogens 189 Sider, nemlig Kapitel I og II. I Kapitel III foreslaar *Triffin* en ny Sprogbrug; dens Enkeltheder maa her forbigaaes, kun skal nævnes at Forfatterens Redskab under Udskillelsen af de forskellige Begreber bestandig er det gammelkendte Begreb *Krydselasticiteten*. Ved *Krydselasticitet* forstaar man som bekendt den relative Tilvæxt i den ene Sælgers (Købers) afsatte (købte) Mængde divideret med den relative Tilvæxt i den anden Sælgers (Købers) Pris. *Triffin* bruger dette Begreb uden at nævne dets Navn, og det forekommer Anmelderen, at Begrebet er særdeles velegnet hertil. Ved Hjælp af det kan man bekvemt udtrykke, hvad man mener med Konkurrencens *Grad*, og hvad man mener med fuldkomment Monopol. Begrebet synes langt enklere end de Maaleinstrumenter, *A. P. Lerner* og *K. W. Rothschild* har foreslaaet

I Kapitel IV behandles Spørgsmaalet om Omkostningskurvens Betydning for Markedsformen, her findes vist ikke noget nyt.

I Kapitel V behandles Teorien for Driftsherregenvinsten, her forsøges en Syntese af *Schumpeter's* Teori om den økonomiske Udvikling og Teorien for den ufuldkomne Konkurrence, men stort længere end til Antydningerne kommer Forfatteren ikke, Kapitlet er for kort og virker en lille Smule paaklistret.

Utvivlsomt ligger Bogens største Værdi i Kapitel II: »General Evaluation and Criticism of Monopolistic Competition Theories«. De tre Hovedværkers Holdning til forskellige vigtige Problemer undersøges og kritiseres. Forfatterens Resultat er, at fælles for dem alle er, at de letsindigt har videreført Anvendelsen af Begrebet »Group« eller »Industry«, uagtet dette Begreb opløser sig helt i Luft, naar man begynder at regne med differentierede Varer i Stedet for Standardvarer. I Stedet for en skarpt afgrænset Kreds af Foretagender, der under fuldkommen Konkurrence fremstiller *samme* Varer, faar man under ufuldkommen Konkurrence et Foretagende, der staar i nærmere eller fjernere Sammenhæng med en større Kreds af andre Foretagender. Man kan ikke komme nogen Vegne med at afgrænse denne Kreds overensstemmende med almindelig Sprogbrug. Dette vilde betyde, at man f. Ex. afgrænsede den Kreds af Foretagender, som fremstiller det, der i almindelig Sprogbrug kaldes en »Bil«, og underkastede denne Kreds et nærmere Studium. *Triffin* siger hertil træffende, at »an investigation of Ford's competitors will cover many non-car manufacturers before it bothers about the Roll-Royce company«. Det formelle Kriterium paa, hvem af alle Samfundets Sælgere der skal tages med i et Studium af Prisudviklingen og hvem ikke, er *Krydselasticiteten*. Hermed er man naaet til, hvad

Triffin kalder et Spørgsmaal om Empirik, og dermed lader han det falde. Selvfølgelig er det fuldt berettiget at afgrænse en Bogs Omraade til Teorien alene, men man maa endnu en Gang give *Winding Pedersen* Ret i, at hvad det nu gælder om paa den ufuldkomne Konkurrences Omraade er at bringe Empirik og Teori i Kontakt med hinanden.

Der er ogsaa noget andet, som den ufuldkomne Konkurrences Teori trænger til at bringes i Kontakt med. Det er den svenske Forløbsanalyse. Triffin's Diskussion om Forventningsforudsætningerne hos Duopolister m. m. er ikke tilfredsstillende. Den bevæger sig indenfor den Spændetroje, som Cambridgeskolens (det gælder forresten baade det engelske og det amerikanske Cambridge paa dette Omraade) *statiske* Betragtningssmaade har paalagt den. Meget af den økonomiske Teori trænger endnu til at lære, at hvad der skal forklares, er ikke en Ligevægtssituation, men en *Udvikling*.

Den centrale Teori har i de sidste 15 Aar været i en kolossal Udvikling. For kun 15 Aar siden havde den klassiske Arbejdsværdilære akkurat lige opgivet sin sidste Pindsvinestilling: Udenrigshandelens Teori. Samtidigt rettedes der fra to Sider et dødbringende Slag mod den *neoklassiske* Teori. Den ene Side var Chamberlin's, Robinson's og Stackelberg's Front. Den anden var Stockholmskolens. Faa Aar senere vendte Keynes op og ned paa alting. —

Triffin's Bog giver Læseren god Lejlighed til at sætte sig ned og puste et Øjeblik i alt dette Hurlumhej og prøve paa at samle sine Tanker et Øjeblik om det Spørgsmaal: Hvad afgørende nyt har den ufuldkomne Konkurrences Teori givet os? Utvivlsomt vil hans Tanker derpaa kredse om Spørgsmaalet: Hvilke Brist har den *selv*, hvor maa vi nu sætte ind? Ogsaa paa dette sidste Spørgsmaal giver Triffin en god Del af et Svar.

Hans Brems.

Prokopovitz: DIE NATÜRLICHEN HILFSQUELLEN DER USSR. 40 Sider. Europa Verlag, Zürich, New York.

—: RUSSLANDS VOLKSWIRTSCHAFT UNTER DEN SOVJETS. 440 Sider. Samme Forlag.

—: L'INDUSTRIALISATION DES PAYS AGRICOLES ET LA STRUCTURE DE L'ECONOMIE MONDIALE APRES LA GUERRE. 314 Sider. Édition de la Baconnière, Neuchâtel.

Engang i Begyndelsen af Tyverne blev en Gruppe russiske Videnskabsmænd, hovedsagelig Statsøkonomer, forvist fra deres Fædreland, en Maade at befri sig for besværlige Undersaatter paa, som Sovjetregeringen kun sjældent har betjent sig af.

I denne Gruppe indgik blandt andre den dengang allerede landskendte Statsøkonom, Professor Sergej Nikolajvitsch Prokopovitz, som han efter et længere Ophold i Tjekoslovakiet nu skriver sit Navn.

Som den fremragende Satsøkonom han er, indgik Prokopovitz som Minister for Handel og Industri i det første efter Revolutionen i 1917 dannede russiske Ministerium, det Ministerium, som sidst paa samme Aar blev fejlet til Side af de mere haardhændede Bolscheviker.

Efter sin Landsforvisning bosatte Professoren sig i Berlin, hvor han straks begyndte at skrive om russiske økonomiske Forhold. To eller tre Bøger om dette Emne naaede han at faa skrevet og udsendt, før Hitler kom

til Magten i Tyskland. Da det efter denne Begivenhed blev umuligt for en Forfatter frit at sige sin Mening der, flyttede Professor Prokopovicz til Prag, hvorfra han i Løbet af en Aarrække udsendte en maanedlig Oversigt over Økonomiens i de Aaringer ret usikre Udvikling i Rusland. Heller ikke dør fik han Lov til at arbejde i Fred. Tyskerne besatte Tjekoslovakiet, og igen maatte han flytte sine Teltpæle. Denne Gang gik Rejsen til Genève, hvor han ufortrødent fortsatte sin tidligere Virksomhed, men denne Gang paa engelsk. Med Støtte fra Carnegie Endowment begyndte han at udsende et Kvarartalsskrift: Quarterly Bulletin of Sovjet-Russian Economics, der, saalænge det varede, endogsaa i Danmark havde en ikke helt ubetydelig Kreds af Abonnenter, hovedsagelig Institutioner og Handelshuse, interesserede i russiske Forhold. Heller ikke i Svejts fik han Lov til at arbejde i Ro. Den i November 1941 udsendte Bulletin No. 19 indeholdt bl. a. en særdeles anskuelig Artikel om de økonomiske Forhold, som maatte føre og førte til den russisk-tyske Krig. Artiklen var fuldstændig objektivt udarbejdet, men Tyskerne fandt den anstødelig. De beslaglagde de Eksemplarer, som paa Vej til deres respektive Bestemmelsessteder maatte passere Tyskland eller af Tyskerne besatte Omraader og forlangte, at den svejtsiske Regering skulde udvise Forfatteren.

Saa galt gik det vel ikke, men i den svejtsiske Regerings Øjne var Professor Prokopovicz fra nu af en besværlig Udlænding, som den maatte bestræbe sig for at blive af med saa snart som muligt, selv om man af Anstændighedshensyn ikke vilde efterkomme Tyskernes Ønske. Hvorhen skulde man forøvrigt udvise ham? Hvor man end valgte at dirigere ham over Grænsen, overalt vilde Udvisning være ensbetydende med Udlevering til Tyskerne. Foreløbig blev det ham forbudt at fortsætte Udgivelsen af Bulletin'er og i det hele taget at publicere noget.

En vanskelig Tid begyndte nu for Forfatteren og for hans tapre Hustru, en for sin politiske Virksomhed i Aarene omkring Revolutionen i Rusland særdeles velkendt Personlighed, men de gav ikke op. Det var blevet ham forbudt at publicere noget, men han fortsatte at skrive i Bevidstheden om, at kommende Tider vilde muliggøre Udnyttelsen af det skrevne. Da Krigen fik en Ende laa allerede tre Bøger fra hans Haand færdige til at gaa i Trykken, alle behandlede de det Emne, hvis Bearbejdning han havde viet sit Liv til, nemlig økonomiske Forhold i det hele taget og russiske i Særdeleshed.

Jeg har opholdt mig saa længe ved de Vilkaar, hvorunder Professor Prokopovicz har maattet arbejde, for at anskueliggøre hans Optagethed af det Emne, som han skriver om, og hans deraf og af hele hans Fortid flydende Betingelser for at vide Besked om de ret indviklede russiske økonomiske Forhold, som for Tiden i saa høj Grad interesserer den læsende Verden, og som neppe nogen anden kender saa godt som han.

Den første af de tre Bøger er egentlig kun en Brochure, der gengiver et af Professoren i det geografiske Selskab i Genève i Januar 1944 holdt Foredrag. Dette giver i sit første Afsnit et kortfattet, men særdeles anskueligt Billede af det russiske Landbrugs hidtidige Udvikling og dets fremtidige Udviklingsmuligheder samt af disse sidstes Afhængighed af Industriens Udvikling. Herefter følger en Beskrivelse af Landets Mineralrigdomme, Olie medberegnet, Skade kun at Forfatteren ikke har ofret et Par Sider paa en

Beskrivelse af Organisationen af den geologiske Gennemtrawling af Landet, som Sovjetregeringen satte i Gang straks efter sin Overtagelse af Magten, og som skal have givet et overordentligt stort Udbytte. Kun Resultaterne af disse gigantisk anlagte Undersøgelser er blevet omtalt her, og selvfølgelig har kun de af dem kunnet meddeles, som var blevet klarlagt før Udbruddet af den sidste Verdenskrig. Nu ved vi, at Undersøgelserne er blevet fortsat under Krigen, og at mange nye Fundsteder, saavel af forskellige Malme som Kul og Olie, er blevet klarlagt. Heller ikke indeholder Brochuren noget om Sovjetunionens Skove, men der er jo Grænser for, hvad man kan tage med i et Foredrag.

Russlands Volkswirtschaft under den Sowjets er et langt grundigere Værk, hvormed allerede dets Omfang giver et Begreb. Det bestaar af 7 Kapitler nemlig: I) Befolkningens Størrelse, Vækst, Migration og Uddannelse. II) Landbruget. III) Industrien. IV) Indenrigshandelen. V) Udenrigshandelen. VI) Befolkningens Indtægt. VII) Forfatningen og Befolkningens Rettigheder.

Som Program betragtet er denne Indholdsfortegnelse jo meget lovende, og det maa siges, at Forfatteren har præsteret en særdeles fyldestgørende Tekst til disse Overskrifter. For almindelige Dødelige er det nærmest ufatteligt, hvorledes han har baaret sig ad med at indsamle alle de Oplysninger om Udviklingen i et lukket Land, som han meddeler i denne Bog. Hans Viden paa dette Omraade kan kun forklares med, at han i Løbet af en lang Aarrække stadig har udvidet den. Han har vidst, hvor han maatte søge de Oplysninger, som han har haft Brug for. At der i Bogen har indsneget sig et Par kedelige Trykfejl gør den ikke mindre læseværdig, de maa anses for at være en Frugt af Sætterdjævelens Fantasi. Saaledes er der i Tabellen paa S. 133 anført et Antal af Heste i Sovjetunionen, som intet som helst har at gøre med Virkeligheden. Ikke desto mindre bør Bogen læses af hver den, som ønsker at faa autentiske Oplysninger om de forhaandenværende økonomiske Forhold i det store lukkede Land i Østen.

Den tredie Bog handler ikke specielt om Rusland, men jeg kunde tænke mig, at det er den i Rusland forsiggaaende Udvikling, som har inspireret Forfatteren til at skrive den.

Bogen er inddelt i følgende Kapitler: I) Pengevæsenets Udvikling i Agrarlandene. II) Industrialiseringen af Agrarlandene. III) Transportteknikkens Fremskridt. IV) Befolkningens Vækst og internationale Migration. V) Kapitalens Ophobning samt dens Bevægelse mellem Landene. VI) Den internationale Handels Vækst og dens økonomiske Former. VII) Den industrielle Protektionisme.

Efter Teksten følger en Række Tabeller.

I det syvende Kapitel skildrer Forfatteren den Kamp, som i Løbet af det sidste halve Aarhundrede er blevet ført mellem de gamle Industrilande paa den ene og de raastofrige Agrarlande paa den anden Side, og viser, hvorledes det af Forhandlingerne paa de internationale økonomiske Kongresser i 1927, 1933 og 1937 samt af den efterfølgende Atlanterhavserklæring og af Konferencen i Hot Springs fremgaar, at de rige Industrilande har maattet opgive den ene Position efter den anden.

Den Omstændighed, at to, i Løbet af det sidste halve Aarhundrede opstaaede store Industrilande, Tyskland og Japan, foreløbig er sat ud af

Spillet, kan vel nok bringe nogen Lindring for deres fordums Konkurrenter, men længe vil Freden ikke vare, fordi der, som Professoren andet Steds bemærker, ikke findes noget politisk-økonomisk System, som kan være fordelagtigt for begge Parter, d. v. s. saavel for de rige Industrilande som for de fattige Agrarlande.

C. A. Koefoed.

Alva Myrdal: FOLK OCH FAMILJ. Stockholm 1944. 481 S. 16 s. Kr.

Lige siden Gunnar og Alva Myrdal i Begyndelsen af Trediverne rejste Diskussionen om Befolkningspolitikken med deres Bog *Kris i befolkningsfrågan*, har Debatten om disse Spørgsmaal stadig været levende i Sverige. Et af de sidste større Indlæg er Alva Myrdals Bog: *Folk och familj*, der oprindelig blev skrevet paa Engelsk for et internationalt Publikum, for derefter i 1944 i delvis omarbejdet Form at udkomme paa Svensk.

I Bogens første Kapitel søger A. M. at give en Definition af Ordet Befolkningspolitik. For A. M. er Befolkningspolitik ikke blot »et knepigt arrangement« til at stimulere Fødslerne, men maa forstaas i videre Forstand, som den Politik, der tilsigter at paavirke de sociale og demografiske Udviklingstendenser ved at ændre det psykologiske, sociale og økonomiske Grundlag for Ægteskab, Hjem og Børnefødsler (S. 112). Forstaaet paa denne Maade kommer Befolkningspolitikken til at omfatte et uhyre stort Felt, da ikke alene Størstedelen af de Foranstaltninger, der plejer at gaa under Benævnelsen Socialpolitik, men desuden Bolig-, Ernærings- og Skolepolitik m. v. maa betragtes som Dele af Befolkningspolitikken. Det kan maaske virke lidt kunstigt at inddrage alt dette under Betegnelsen Befolkningspolitik, men det er meget interessant at betragte alle disse Spørgsmaal fra en ny Synsvinkel, hvor Opmærksomheden ikke i saa høj Grad er rettet mod Individets som mod Familiens Trivsel.

A. M. har delt sin Bog i to Afdelinger, af hvilke den første bærer Betegnelsen *Problem og Ideer*, medens den anden omhandler Befolkningspolitikken, saaledes som den hidtil har taget Form i Sverige.

For danske Læsere vil den første og principielle Del sikkert være af størst Interesse, selv om man ogsaa i Anden Del vil finde mange interessante teoretiske Betragtninger.

A. M. gennemgaar først Sveriges demografiske Forhold og paaviser, hvorledes Folketallet siden 1925 har haft en Tendens til Fald. Ganske vist har det absolutte Folketal i det sidste Aarhundrede været i stadig Stigning, men i 1925 faldt Nettoreproduktionstallet under 1000 og fortsatte Nedgangen, indtil man naaede Bunden i 1935 med et Nettoreproduktionstal paa 723. Sammenlignet med danske Forhold har Tendensen til Nedgang i Folketallet været meget stærk i Sverige, og heri maa man sikkert ogsaa se Baggrunden for Omfanget af den Diskussion om Befolkningsspørgsmaalet, der nu i mere end en halv Snes Aar er blevet ført i Sverige, og som vi kun har følt relativt svage Efterdønninger af i Danmark.

For A. M. synes der, i hvert Fald officielt, ikke at være Tvivl om, at et faldende Folketal er en uhyre stor Ulempe, der med alle Midler bør modarbejdes. I Betragtning af Bogens Omfang virker de økonomiske Betragt-

ninger over Virkningerne af en Nativitetsnedgang lidet udtømmende. Man har en Følelse af, at A. M. bevidst undlader at foretage en dyberegaaende Undersøgelse af de økonomiske Virkninger af en Nedgang i Folketallet, for i Stedet at benytte den almindelige følelsesbetonede Ængstelse for en Folketalsnedgang som et Springbræt for Gennemførelsen af en hel Række familiepolitiske Reforme, der ellers vanskeligt vilde kunne vinde Gehør.

Selv om man ikke deler Forfatterens Frygt for Virkningerne af en Nativitetsnedgang, eller Spørgsmaalet som f. Eks. i Danmark i Øjeblikket ikke er aktuelt, fordi Netto-reproduktionstallet ligger over 1000 paa Vej videre op, er Fremstillingen af Befolkningspolitikens Maal og Midler dog af stor Interesse, fordi Midlerne ikke alene tilsigter en Ændring af Folketallet, men ogsaa en Forbedring af de enkelte Familiers og i første Række Børnenes Levevilkaar. For at naa Befolkningspolitikens kvantitative og kvalitative Maal maa der gennemføres en Række Reforme. Visse Dele af dette Reformprogram er allerede gennemført baade i Sverige og Danmark, men mere venter endnu paa at blive gennemført. A. M.'s Reformprogram er ikke beskedent; det spænder lige fra gratis Pleje af alle Mødre en vis Tid før og efter en Fødsel, over Husleje- og Levnedsmiddelrabat i Forhold til Børnetal, til Ændring af Skattereglerne, saaledes at Skatterne i højere Grad afvejes efter Forsørgerbyrde. En Gennemførelse af Reformprogrammet vilde betyde meget betydelige Overførsler af Indtægt til Fordel for Familier med Børn, men selv om man maaske ikke kan gaa ind for hele dette Program, virker det inspirerende ved at vise, hvorledes det paa mange forskellige Omraader vil være muligt at støtte Familier med Børn.

I et særligt Kapitel behandles Spørgsmaalet, om Hjælpen skal ydes i Kontant eller in natura, med andre Ord om man skal støtte Familierne ved Hjælp af kontante Bidrag eller skal foretrække at stille visse Ydelser helt eller delvis gratis til Raadighed. Hjælp in natura opfattes af A. M. i videste Forstand, idet det ikke alene omfatter gratis Lægeundersøgelse, Skoleundervisning o. lign., men ogsaa Rabatter af forskellig Art, der kun kommer den enkelte Familie til Gode, naar Forbruget rettes mod bestemte Varer.

Skønt A. M. i Slutningen af Kapitlet tager visse Forbehold, gaar hun dog i Princippet stærkt ind for Naturhjælpen som baade det mest effektive og økonomiske. De økonomiske Fordele ved at yde Hjælpen in natura skyldes særlig de almindelige Stordriftsfordele, men desuden gør dette System det muligt at inkorporere Socialpolitikken i den økonomiske Politik. Vore danske Oksekødrabatter indførtes jo netop ogsaa paa et Tidspunkt, hvor man arbejdede med Overproduktion af Oksekød, og det maa vel formodes, at et almindeligt Pengebidrag til de samme Grupper ikke i tilsvarende Grad vilde være gaaet til at øge Forbruget af Oksekød.

En af Forfatterens Hovedindvendinger mod Kontantbidraget gaar ud paa, at det ikke er effektivt, d. v. s. ikke i tilstrækkelig høj Grad kommer Børnene til Gode, men let forsvinder i hele Familiens Forbrug.

Nu kan det jo diskuteres, om man med det offentliges Støtte specielt ønsker at forbedre Børnenes Kaar, eller Maalet er at lette Forsørgerbyrden for Familier med Børn.

Men selv om man som A. M. i første Række lægger Vægt paa Børnenes Levevilkaar, er det tvivlsomt, om en Støtteforanstaltning in natura altid vil være mere hensigtsmæssig end et Kontantbidrag. Naturhjælpen er særlig

at foretrække frem for et Kontantbidrag, hvor det drejer sig om at sikre Børnene et vist Gode, der anses for at være betydningsfuldt for Barnets Velfærd i legemlig eller aandelig Henseende, hvad enten det nu drejer sig om en Lægeundersøgelse, Vaccination, Levertran m. m. eller om en Skoleundervisning.

Hvis man ikke paalægger Forældrene Tvang til at lade Børnene nyde godt af disse Foranstaltninger, kan Hjælpens Effektivitet maaske ganske vist blive lidt problematisk, men det offentlige sikrer sig i alle Tilfælde, at ingen Børn af økonomiske Grunde unddrages paagældende Gode.

Ved f. Eks. et gratis Skolemaaltid kan man sikre de bospiste Børn visse beskyttende Fødemidler, men der er ingen Grund til at tro, at Børnenes Ernæringstilstand vil blive forbedret, svarende til Værdien af Maaltidet. I Virkeligheden vil Skolemaaltidet jo altid til en vis Grad virke som et Kontantbidrag og dermed have en Tendens til at komme Familien som Helhed til Gode. For Familien under eet vil Skolemaaltidet føles som et Kontantbidrag, der svarer ikke til Værdien af Skolemaaltidet, men til den Udgift, Familien tidligere havde ved at give Barnet det paagældende Maaltid Mad. Eller sagt paa en anden Maade: jo mere Forældrene i Forvejen ofrede paa Barnets Ernæring, jo mere vil Skolemaaltidet faa Virkning som et Kontantbidrag til Fordel for hele Familien, og jo mindre Vægt, der blev lagt i Hjemmet paa Barnets Ernæring, jo mere kommer Skolemaaltidet specielt Barnet til Gode.

Ved in natura Hjælp i Form af Prisrabatter stiller Sagen sig noget anderledes. A. M. er selv inde paa, at Prisrabatter til Børn kun vil medføre en Forøgelse af Barnets Konsumtion af Varen, hvis man ikke alene subventionerer den ønskede Konsumtionsforøgelse, men giver Rabat til det samlede Forbrug. (S. 332). Men Ræsonnementet maa sikkert føres længere ud. Kun i det Omfang, der gives Rabat til Konsumtionen af *hele Familiens* Forbrug af vedkommende Vare, vil det for Forsørgeren virke som en Prisnedsættelse af Grænseindkøbet og dermed virke stimulerende for Forbruget af vedkommende Vare. En Rabatordning, der kun udgaar til et Forbrug, der er mindre end Familiens samlede hidtidige Forbrug, vil have nøjagtig samme Virkning paa Familiens Forbrug som et tilsvarende Kontantbidrag, og Kontantbidraget maa i saa Fald foretrækkes, da det giver betydelig mindre Besvær baade for Forbruger, Administration og næringsdrivende.

En Prisrabat for Børn kan dog i visse Tilfælde, naar den ydes til tilstrækkelig store Mængder af vedkommende Vare, virke stimulerende paa Familiens Forbrug specielt af denne Vare. Hvor meget Efterspørgselen vil stige, vil afhænge af Efterspørgselselasticiteten for Varen, men kun i et Grænsetilfælde vil Barnets Forbrug af Varen stige med et Beløb svarende til Rabatten.

I Danmark har vi med vore nu ophævede Købekort til Manufakturvarer, uddelt til Børn under 15 Aar, et typisk Eksempel paa en Rabatordning for Børn, der næppe har haft anden Virkning, end et Børnetilskud af samme Størrelse vilde have haft. Ligesom ved Ernæringskortene kunde disse Købekort anvendes til baade Børns og Forældres Forbrug, og da Beløbene var saa smaa, at de for langt de flestes Familiars Vedkommende laa væsentlig under den aarlige Udgift til Manufakturvarer, kan de ikke i større Udstrækning have influeret paa Indkøbet af Beklædningsgenstande i Familier med

Børn endsige specielt paa Børnenes Forsyning med Tøj, selv om ganske enkelte Familier maaske har følt sig moralsk forpligtet til specielt at lade Børnene nyde godt af disse Manufakturkort.

Der er næppe heller Grund til at tro, at de Smørrabatkort, der nu i Danmark tildeles alle Børn, uafhængig af Forældrenes Indkomst, har nogen som helst Betydning for Forbruget af Smør og Margarine, alene af den Grund, at Smørrationeringsmærkerne i Forvejen udnyttes af langt de fleste Familier. Men selv bortset fra, at Rationeringen sætter en snæver Grænse for Udvidelse af Forbruget, udgør Rabatkortene saa lille et Beløb, at det ligger langt under de fleste Familiers samlede Udgift til Smør/Margarine og derfor ikke føles som en Prisnedsættelse af Grænseforbruget; og Forholdet bliver jo ikke mindre grelt, naar man betænker, at Smørrabatkortene ofte modtages af Købmændene som almindeligt Betalingsmiddel i hvert Fald for de faste Kunder, uden nogen nøjere Undersøgelse af Forholdet mellem Rabatkortenes Antal og Købet af Smør/Margarine.

Naar Forholdene ligger saaledes, kan man vist sige, at Smørrabatkortene ikke kan virke stimulerende paa Forbruget af Smør/Margarine og med stor Arbejdsbesparelse kunde ombyttes med et Kontantbidrag til de paagældende Familier.

Noget andet er, at saadanne Rabatkort maaske politisk set kan have sine Fordele frem for Kontantbidraget, fordi en Ændring af Tildelingen af Rabatkort antagelig vil skabe mindre Diskussion end en Ændring af et tilsvarende Kontantbidrag, ligesom man heller ikke maa se bort fra den særlige Betydning, Rabatordningen har som et Led i Bestræbelserne for at holde Pristallet nede.

Rabatordningerne kan maaske derfor i visse Henseender være at foretrække frem for et Kontantbidrag, men det er tvivlsomt, om A. M. og hendes Meningsfæller vilde gaa saa stærkt ind for denne Form for Hjælpeforanstaltning, hvis de var klare over, at Prisrabatterne hyppigt slet ikke har den forbrugsregulerende Virkning, man tillægger dem.

Det er saa igen et andet Spørgsmaal, om man i det hele taget i saa stor Udstrækning, som A. M. ønsker det, skal søge at give Hjælpen i en saadan Form, at man dirigerer Forbruget over i en ganske bestemt Retning.

Formyndersynspunktet, der under Liberalismen blev trængt stærkt i Baggrunden, er nu igen ved at vinde frem. De ledende ønsker paany i stadig højere Grad at lede Forbruget, ikke mindst de mindrebemidlede Forbrug, men man bør dog ikke glemme, at det frie Forbrugsvalg stadig har sine store Fordele, det er jo nu engang den, der har Skoen paa, der bedst ved, hvor den trykker.

A. M.'s Bog indeholder et Væld af Oplysninger om Forhold, der berører Familien. Alene Litteraturfortegnelsen, der omfatter 377 Publikationer, er en hel Guldgrube for alle, der interesserer sig for disse Spørgsmaal. Men A. M. nøjes ikke med at referere, men søger selv at trænge ind til Aarsagerne til Familiens og Hjemmets Vanskeligheder for derefter med levende Fantasi, Kløgt og Ilhu at udkaste Reformplaner til Gavn for Familien og den opvoksende Generation.

Grethe Philip.

J. R. Hicks: THE SOCIAL FRAMEWORK. AN INTRODUCTION TO ECONOMICS. Oxford University Press. 1942.

A. C. Pigou: INCOME. AN INTRODUCTION TO ECONOMICS. Macmillan 1946.

Begge disse Bøger er elementære Lærebøger i Nationaløkonomi, men de afviger baade i Disposition og Indhold meget væsentligt fra de gængse elementære Lærebøger.

Hicks udtaler i Forordet til sin Bog, at han har skrevet den, fordi han er naaet til en speciel Opfattelse af den Maade, hvorpaa man bedst kan tilrettelægge et elementært Studium af Nationaløkonomi. Som Følge af de økonomiske Statistikers Arbejde og nogle af den nyere økonomiske Teoris Landvindinger er der opstaaet en ny Gren paa den økonomiske Videnskab, som H. kalder den samfundsmæssige Bogføring, »Social Accounting«, og som beskæftiger sig med Samfundets Bogføring. Det er denne, der er Bogens Emne.

Bogen falder i fire Dele. Første Del omfatter Produktionsprocessen og giver i sit første Kapitel en kortfattet Fremstilling af Produktion og Om sætning i et moderne Samfund. Derefter følger et Kapitel med Definitioner af Begreberne Produktion, Kapitalgoder og Konsumgoder. I tredje Kapitel giver Hicks et Billede af Produktionsprocessen i et enkelt Aar og kommer ind paa Princippet for Opgørelsen af et Aars Nettoproduktionsresultat.

H. regner kun med to Produktionsfaktorer, idet Jorden betragtes som Kapital. Anden Del omhandler Arbejdet og indledes med en statistisk Redegørelse for Folketallets Vækst og Befolkningens Aldersfordeling, hvorefter følger et Kapitel om de økonomiske Virkninger af henholdsvis et lille og et stort Folketal. I et Kapitel om Arbejdskraftens Fordeling over de forskellige Fag og Erhverv fremstilles, hvorledes Forskydninger i denne Fordeling finder Sted. Det nævnes, at der herved opstaar Lønforskelle, men disse diskuteres ikke nærmere. Et Kapitel om Arbejdstidens Længde og Arbejdsintensiteten følger de traditionelle Linier.

Tredie Del indledes med et Kapitel om forskellige Slags Kapitalgoder, og der gives en Fremstilling af Akcelérationsprincippet. Derefter følger et Kapitel om den private Ejendomsret til Kapitalen, hvor man kommer ind paa de Former, hvorunder en Virksomheds Kapital tilvejebringes. Tredie Del slutter med et Kapitel om Opgørelsen af et Lands Nationalformue.

Bogens fjerde og vigtigste Del behandler Spørgsmaalet om, hvorledes Nationalindkomsten opgives, og hvad den bestaar af. Hicks gaar her frem efter den aftagende Abstraktions Metode. Han begynder med at tænke sig et lukket Samfund, hvor hele Produktionen er organiseret i en eneste Virksomhed, og viser, hvorledes Nationalindkomsten her er lig med Værdien af det samlede Produktionsresultat. Derefter undersøges det, om denne Lighed bevares, naar man opgiver Forudsætningen om »Samfundsvirksomheden« og medtager Forbindelsen med Udlandet og Statens Virksomhed. I denne Forbindelse kommer H. ind paa Betalingsbalancen og visse Sider af den internationale Laangivning. Den moderne Budgetpolitik behandles ikke. Fjerde Del slutter med nogle Kapitler om Nationalindkomsten i England i 1938, om Pristal og deres Anvendelse ved Sammenligning af Nationalindkomstens Størrelse i forskellige Aar, om

økonomisk Fremskridt og om den personelle Indkomstfordeling og visse af Aarsagerne til deres Skævhed.

Bogens Indhold har saaledes meget lidt tilfælles med Indholdet af de gængse elementære Lærebøger, der lægger Hovedvægten paa Værdilæren og Pengeteorien. Den giver et Overblik over Samfundets økonomiske Struktur, men indeholder meget lidt om, hvorledes det økonomiske System fungerer. Et Individ, hvis eneste Kendskab til Nationaløkonomi hidrører fra Læsningen af »The Social Framework«, har ikke erhvervet sig en Viden, der hjælper ham til at forstaa den økonomiske Sammenhæng eller Indholdet af den økonomiske Politiks Problemer. H. er da ogsaa selv klar over, at hans Bog kun kan være en Indledning til Studiet af Nationaløkonomi og bebuder i Forordet en Fortsættelse med en Fremstilling af Værdilæren og Penge- og Finansvæsenet. Betydningen af at indlede Studiet af Nationaløkonomi paa den af H. forslaaede Maade skulde da være, at det blev lettere for Studenterne senere at tilegne sig de øvrige Afsnit af Nationaløkonomien. Men det er vanskeligt at se, hvorledes Kendskab til den samfundsmæssige Bogføring kan lette Forstaaelsen af Værdilæren og Pengeteorien. Naar dette ikke er Tilfældet, bliver Betydningen af H.'s Bog først og fremmest, at den til de Emner, der sædvanligvis behandles i elementære Lærebøger, føjer et Afsnit om den samfundsmæssige Bogføring, men et Afsnit, det efterhaanden er vanskeligt at undvære.

Pigous Bog er ganske lille, godt 100 Sider, og bestaar af 7 Forelæsninger holdt for tekniske studerende. Dens Hovedemne er Spørgsmaalet om, hvad der bestemmer den reale Nationalindkomsts Størrelse, Sammensætning og Fordeling. Ud fra denne Oplægning kommer P. ind paa Arbejdsdelingen og den internationale Handels Aarsager og Fordele, Aarsager til Arbejdsløshed og Bekæmpelse af Konjunkturarbejdsløshed. Hertil kommer et Kapitel om Arbejdskraftens Fordeling over de forskellige Erhverv og om Lønforskelle og et Kapitel om den funktionelle og personelle Fordeling. Alle Spørgsmaal er dog behandlet ganske kortfattet.

P.'s Bog er ikke tænkt som en Lærebog for Studenter, der skal studere Nationaløkonomi. Den er beregnes paa Personer, der kun skal have et nødtørftigt Kendskab til denne Videnskab. Hvor dette er Formaålet bør man imidlertid lægge Hovedvægten paa de Sider af Nationaløkonomien som Læseren af Bogen kan faa Brug for, naar han støder paa et økonomisk Problem. De fleste Mennesker støder imidlertid kun paa samfundsmæssige økonomiske Problemer i Forbindelse med Diskussionen om den økonomiske Politik, hvorved de Afsnit af Nationaløkonomien, de faar Brug for, fortrinsvis bliver dem, der behandler Penge- og Finansvæsen, Konjunktur og Arbejdsløshed. Disse Afsnit har P. behandlet meget stedmoderligt, idet den største Del af Bogen er viet til Spørgsmaal som Arbejdsdelingen, saavel nationalt som internationale, samt Emner fra Værdilæren, der maa forekomme den læse Læser ret abstrakte og virkelighedsfjerne. Som Folkeoplysning har P.'s Bog derfor en begrænset Værdi, men for nationaløkonomiske studerende er den et læseværdigt Supplement til andre elementære Lærebøger.

N. P. Jacobsen.

risse

et de
eren
iske
Sy-
hid-
sig
æng
selv
atio-
lling
lede
e da
vrige
end-
erdi-
ngen
be-
mæs-
være.

nger
hvad
g og
ngen
ejds-
Ka-
om
eling.

ndere
ve et
bør
mien
kono-
unds-
kono-
g for,
inktur
idet
saa-
maa
Som
natio-
andre

en.